

26
2015

TÜRK OCAKLARI DERNEĞİ
BURSA BİLİM MERKEZİ
Kurtuluş 11-
Tel: 022-
e-posta:
Ede

Gaspirali İsm. B
070082

Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri

1 / İSMAİL BEY GASPIRALI

Editörler:

Alev Sinar Uğurlu

Selçuk Kırılı

Yardımcı Editör:

Gözde Kırılı

02 Kasım 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	267851
Tas. No:	928 605

Bursa - 2015

TÜRK OCAKLARI DERNEĞİ
Kuruluş Yılı: 1971
Tel: 022 222 2222
E-Posta: info@turkocaklari.org.tr
www.turkocaklari.org.tr

Gaspıralı İsmail Bey
070082

Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri

1 / İSMAİL BEY GASPIRALI

Editörler:
Alev Sinar Uğurlu
Selçuk Kırılı
Yardımcı Editör:
Gözde Kırılı

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	267851
Tas. No:	928 625

02 Kasım 2013

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Bursa: Türk Ocakları Bursa Şubesi, 2015

- 9603 ERTÜRK, Nergis. An uncanny Turkic: İsmail Gasprinskii's language lesson. *Middle Eastern Literatures*, 19 i (2016) pp. 34-55. "Addresses the imagination of Turkic in the work of one of the most influential Russian Muslim jadidists, İsmail Bey Gasprinskii (1851-1914), in the context of the communications and philological revolution of the nineteenth century." Gasprinski İsm. Bey
070082

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Kasım 2017

10564 ERTÜRK, Nergis. An uncanny Turkic: İsmail Gasprinski's language lesson. *Middle Eastern Literatures*, 19 i (2016) pp. 34-55. "Addresses the imagination of Turkic in the work of one of the most influential Russian Muslim jadidists, İsmail Bey Gasprinskii (1851-1914), in the context of the communications and philological revolution of the nineteenth century." 070082

21 Kasım 2017

MADE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

070082

DIA

GASPIRALI, İsmâil Bey

Fisher, A. W.

A model leader for Asia, Ismail Gaspirali .-- Duke University Press, Durham (NC), 1998 : The Tatars of Crimea: return to the homeland. Studies and documents. Edward A. Allworth. 2nd ed. revised & expanded , pp. 29-47,

; Gasprinski / Gasprinskiĭ, Ismail Bey; Gaspirali, Ismail Bey

Gaspıralı, İsmail Bey (070082)

İSMAİL GASPIRALI'NIN

MÜKÂLEME-İ SELATİN ADLI HİKÂYESİ

09 Nisan 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMANYavuz AKPINAR¹

İsmail Gaspıralı'nın bütün eserleri henüz tam olarak tespit edilip yayımlanmıştır. Onun zamanında *Tercüman* gazetesinde yayımlanmış, sonraları ise unutulup gitmiş birçok hikâyesi, çeşitli konularda önemli makaleleri vardır. Uzun zamandan beri İsmail Gaspıralı'nın eserlerini derleme ve yayımlamaya çalışıyoruz.² *Tercüman* gazetesinde yayımlanan hikâyelerinden biri de *Mükâleme-i Selatin*'dir. Hikâye gazetede 1906'nın sonu 1907'nin başlarında 4 tefrika olarak yayımlanır.³ Sadece ilk tefrikada "Seyyah" imzası görülür; diğer tefrikalarda ise imza yoktur.

Mükâleme-i Selatin'in İsmail Bey'e ait olduğunda şüphe yoktur. Her şeyden önce o, başkalarının yazılarını *Tercüman* gazetesinde imzalarıyla yayımlamayı bir gelenek hâline getirmiştir. Kendisinin birçok hikâye ve romanını ise -burada ayrıntılı olarak açıklamaya gerek görmediğimiz bazı sebepler yüzünden- takma adlarla yayımlar.⁴ Bu hikâyedeki dil-üslup, savunulan düşünceler tamamen İsmail Bey'in edebiyat anlayışına, dünya görüşüne uygundur ve onun diğer eser ve yazılarında savunduğu düşüncelerle tam bir paralellik gösterir. Ayrıca o "Seyyah" imzasını 1912'de

¹Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, İzmir.

²*İsmail Gaspıralı, Seçilmiş Eserleri*: I. cilt, *Roman ve Hikâyeleri*, 1. bs., Neşre hazırlayan: Y. Akpınar, B. Orak, N. Muradoğlu, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2003, 476 s.; II. Cilt, *Fikri Eserleri*, 1. bs., Neşre hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2004, 422 s.; III. Cilt; *Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları*, 1. bs., Neşre hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2008, 512 s.

³Birinci tefrika 22 Dekabr 1906 / 19 Zilkade 1324, Sayı: 144'te; ikinci tefrika 25 Dekabr 1906 / 21 Zilkade 1324, Sayı: 145'te; üçüncü tefrika 8 Yanvar 1907 / 7 Zilhicce 1324, Sayı: 3'te dördüncü tefrika da 22 Yanvar 1907 / 21 Zilhicce 1324, Sayı: 7'de yayımlanmıştır.

⁴İsmail Gaspıralı, gazete yazılarında, Rusya Türklerinin problemlerini ele alırken, *Tercüman*'ın okuyucu kaybetmemesi, isminin herhangi bir şekilde yıpranmaması vs. için sert eleştirilerde bulunmaz; ılımlı, ihtiyatlı bir dil kullanır. Takma isimlerle yayımladığı hikâye ve romanlarında ise Rusya Türkleri ve Müslümanlarını, kötü alışkanlıkları, cahillikleri, dini yanlış anlamaları vs. gibi sebeplerle çok sert ve açık bir şekilde eleştirir.

irişxat(satira) hicviye, yergi

tarmaq tür, kol

qaldı-quldu kalma izler, geçmişin kalıntıları

üyahlü aile, ailevi

kemçilik eksiklik, yetersizlik

xasiyat karakter, özellik

birdoqda büsbütün, tamamiyle, hiç

vayahı ağıt

tiziv fevkalade, enfes, harikulade

tarçıq gereksinim, ihtiyaç

pøema manzume, poem

proza nesir

tetralogiya bir yazarın, konu ve fikri yapı olarak birbirini izleyen, dört kısmılı eseri, tetraloji

savlay bütün, tüm, tamam, tamamen

retsenzent eleştirmen, eleştirici

korrektor düzeltmen, düzeltici

pahmu yetenek, istidat, kabiliyet

merdeş kazanılmış alışkanlık, yatkınlık, kabiliyet

tariq gerek

ayroqda ayrıca, bilhassa, hele, hususiyle

hay endişe, kaygı, tasa

yimik gibi

D233

An uncanny Turkic: İsmail Gasprinskii's language lesson

Nergis Ertürk

ABSTRACT

This article addresses the imagination of Turkic in the work of one of the most influential Russian Muslim jadidists, İsmail Bey Gasprinskii (1851–1914), in the context of the communications and philological revolution of the nineteenth century. Considered the founder of modern Turcology and pan-Turkism, Gasprinskii edited the most influential and enduring newspaper of the period, *Tercüman/Perevodchik* (Interpreter), seeking to establish a simplified written Turkic language as the “common literary language” of a wide reading public that by the late nineteenth century stretched from Istanbul through Caucasia to Turkestan. His 1887–1889 serialized novel, *Fregistan Mektupları* (European Letters), which thematized the translative travel of Turkic across other languages (most notably French), constitutes an important archive of not only the register but also the imagination of the Turkic language itself as a medium. Through a reading of this serialized novel and its sequels, I will suggest that Gasprinskii imagined the Turkic language as an *unheimlich* force linking its users to unseen and unheard places, rather than as a homogeneous empty medium. If Gasprinskii's writings ultimately gave way to a discourse of Muslim Turkic identitarianism, I suggest, we can ascribe that to his profound enchantment with and fear of an overwhelming translative Turkic producing unpredictable effects.

ARTICLE HISTORY
Received 17 March 2015
Accepted 4 April 2016

(070082)

Gasprinskii, İsmail Bey
30 Ekim 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

“The twenty-first century will be the century of Turks,” proclaimed the late Turgut Özal, President of Turkey from 1989 to 1993, in his opening speech at the first Summit of the Heads of Turkic Speaking States. Convened in Ankara from 30–31 October 1992, the Summit brought together the presidents of the newly independent former Soviet republics including Azerbaijan, Kazakhstan, Kirghizistan, Uzbekistan, and Turkmenistan.¹ As the Turkish state sought to relegitimize itself on the post-Cold War stage as a patron of the newly independent republics (and by the late 1990s, to gain advantage in regional competition for energy resources), Turcologists in Turkey convened numerous gatherings to explore the possibility of developing a common alphabet, and in some cases a common, supranational Turkic language.²

A historical figure regularly commemorated at such gatherings, Russian Muslim jadidist İsmail Gasprinskii (1851–1914) edited the most influential Turkic-language newspaper of the period, *Tercüman/Perevodchik* (Interpreter), from 1883 until his death in 1914.³ Gasprinskii's attempt to cultivate a written common Turkic language for an audience extending from “the porters and boatmen of Istanbul [*Dersaadet*]” to “the Turkic

camel drivers in China”⁴ has been appropriated to legitimize the twenty-first-century imagination of a linguistic and cultural pan-Turkic Asian continentalism. My goal in this article is to rethink Gasprinskii's legacy for the imagination of an alternative, non-identitarian Turkic studies. Where Gasprinskii's writings are read today so as to reflect an impossible identitarian self-sameness, I suggest that we counter such appropriations by emphasizing the way that his work staged an irreducible internal otherness of Turkic language and identity.

Early hagiographies composed by Russian Muslim émigrés continue to serve as the basis for biographical scholarship on Gasprinskii, although certain facts have been verified as archival evidence becomes available.⁵ Born in 1851 in the village of Avçıköy, near the Crimean city of Bakhchisarai, Gasprinskii was the son of an ennobled Tatar father who served a Russian prince as translator. It was not uncommon for the children of ennobled Tatar families to be admitted to Russian secondary schools through the 1860s for the purpose of training for government posts that involved direct contact with Muslim populations.⁶ Educated in a traditional Islamic *mekteb* and a Russian gymnasium, Gasprinskii attended Russian military academies in Voronezh and Moscow, making contact with important conservative Slavophile intellectuals like Mikhail Katkov, who served as the editor of the influential Russian daily *Moskovskie Vedomosti* (Moscow news) during the 1860s. Dismayed by the anti-Turkism he encountered, Gasprinskii left the Moscow Military Academy in 1867 without completing his studies, traveling to Crete to join the Ottoman campaign against Greek rebels. Intercepted by Russian authorities in Odessa, he returned to Crimea to work as a Russian-language instructor in the Zincirli *medrese* and the Dereköy *mekteb*.

In 1872, hoping to advance his knowledge of French, which he had begun studying in Moscow, Gasprinskii traveled to Paris via Vienna, Munich, and Stuttgart. He lived from 1872 to 1874 in Paris, working as an assistant to the Russian novelist Ivan Turgenev and as a translator for an advertising company. Sailing from Marseilles to Istanbul in 1874, he spent a year in Istanbul waiting for admission to the Ottoman War College, but he was rejected and returned to Crimea in 1875, serving in the town administration of Bakhchisarai from 1878 until 1882 and devoting himself to the modernization of Russian Muslims. An important booklet published in Russian in 1881 entitled *Russkoe musul'manstvo* (Russian Islam) offered not only an early articulation of a unified “Russian Muslim” identity, describing this community of 10 million at times as “Muslim” and at others as “Turco-Tatar” (*Tiurko-Tatar*) or merely as “Tatar”; it also provided the context for Gasprinskii's own modernization programme.⁷

Composed shortly following the celebration of the fifth centennial anniversary of the Battle of Kulikovo that marked the first victory of the Muscovy over the Golden Horde (and two years before the centennial anniversary of the annexation of the Crimea in 1783),⁸ the booklet addressed the social and cultural gap separating Great Russians from Muslims, advocating *sblizhenie* or rapprochement between the two groups. Contrasting Russian colonials with their English and French counterparts, Gasprinskii expressed appreciation for the Russian legal system of equality and the “humane” (*gumanno*) and “sincere” (*chistoserdechno*) treatment of subject races in everyday relations.⁹ Despite these favorable circumstances, Gasprinskii argued, Russians had failed to develop a coherent approach to Muslim populations, basically abandoning them in a state of social and cultural “backwardness.” Noting that Russians owed a symbolic debt to Muslims for the

CONTACT Nergis Ertürk nue5@psu.edu Associate Professor of Comparative Literature, Department of Comparative Literature, Pennsylvania State University, University Park, PA 16802, USA.

GASPIRALI İSMAIL BEY

A-Fevret

"Les Tatars de Crimée"

Gaspirali İsmail Bey

Muhyiddin b. Hacı Emin.

Kırım'da Müntezir «Tercüman» Ceridesi Sahibi İsmail Gasprinski Beye.

S. Müstekim, III, sy. 64, s. 185-186.

Kırım pos.

21611 MENDE, G. von. Ismail Bey Gasprinski. Zur nationalen Bewegung der Russlandtürken. Osteuropa 10 (1934-35), pp. 39-44

Gaspirali İsmail Bey

Gaspirali, İsmail Bey

M. Ali Münir.

İsmail Gasprinski Bey Hazretlerine.

S. Müstekim, II, sy. 52, s. 409-411.

25 SUBAT 1992 GASPIRALI İSMAIL

11765 KUTTNER, T. Russian jadidism and the Islamic world. Ismail Gasprinski in Cairo - 1908. A call to the Arabs for the rejuvenation of the Islamic world. Cah. du monde russe et sov. 16 (1975), pp. 383-424.

İsmail Gasprinski.

Sertâc-ı Ulemâ-i Şeriat-ı Penah Şeyhü'l-İslâm

Hazretlerine Açık Mektup.

S. Müstekim, II, sy. 52, s. 406-407.

Fındıklı, Prof. Dr. Z. Fehri

"Nok yarıncılık tarihi ve Gaspirali İsmail Bey Öliminin 50. yılı münasebetiyle"

Emel, Ankara

1364/4 sayı 24 ss. 13-17

MADDE: SONRA BELLEN DOKÜMAN

TURAN, Ömer & EVERED, Kyle T. Jadidism in south-eastern Europe: the influence of Ismail Bey Gaspirali among Bulgarian Turks. Middle Eastern Studies, 41 iv (2005) pp.481-502.

03 TEM 2007

131 AGUSTOS 1997

4797 LAZZERINI, E.J. From Bakhchisarai to Bukhara in 1893: Ismail Bey Gasprinski's journey to Central Asia. Central Asian Survey, 3 iv (1984) pp.77-88

1 KASIM 1991 T810

madde: Gaspirali İsmail Bey

A. Br. : c. , s. 66 İsmail Gaspirali

B. L. : c. VII, s. 4410

F. A. : c. , s.

M. L. : c. V, s. 9-10

T. A. : c. XVI, s. 162-163

GASPIRALI İSMAIL BEY

1138 HAMET, I. Le Congrès musulman universel [proposed by Ismail Bey Gasprinsky]. RMM 4 (1908), pp. 100-107

Üniversel İslâm Kongresi

070082

GASPIRALI, İsmâil Bey

-
- 1 MUHAMMED ÖZDİL, İsmail Gaspiralı'nın din ve toplum anlayışı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009
  - 2 AYŞE ÇAMKARA, Bilgiye açılan kapılar: Ahmet Mithat Efendi ve İsmail Gaspiralı'nın eserlerinde Avrupalı kadınlar, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2008

Gaspıralı İsmail (070082)

G

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

22 Ocak 2016

Gasprinski (Gaspıralı), İsmail

İsmail Gasprinski (İsmâ'îl Ghasprinski/**Gaspıralı**) was a Crimean Tatar intellectual, educator, publisher, and politician. He was born on 8 O.S. (21 N.S.) March 1851 in Avcıköy (Bağçasaray/Bakhchysarai district), Crimea. His parents, Mustafa Ağa and Fatma Hanım, came from Crimean noble families. His father was born in Gaspra, from which İsmail took his family name Gasprinski.

He studied first in the the Zincirli Madrasa in Bağçasaray. In 1861 he entered the gymnasium in Aqmescit (Simferopol) and after two years attended the Voronezh Military Academy. In 1864 he moved on to the Moscow Military Gymnasium, which he left in 1867 without completing the course of study. "His departure from the Moscow academy has been attributed to the dismay and anger he felt at the atmosphere of Great Russian chauvinism both at the school and in Moscow generally" (Lazzerini, İsmail Bey Gasprinskii and Muslim modernism, 3). In 1868 Gasprinski returned to Crimea and became a teacher of Russian.

In 1871 he travelled to France, England, Spain, and other European countries. His observations on Europe appeared in his later pamphlets and literary works (*Avrupa medeniyetine bir nazar-i muvazene* ("A balanced appraisal of European civilization"), *Medeniyet-i islamiye* ("Islamic civilisation"), *Dar al-rahah Müslimanları* ("Muslims of Peaceful Abode")). In 1874 he went to Istanbul and for a year attempted, unsuccessfully, to enter the Erkân-ı Harbiye Mektebi (Turkish War College). In 1875–8 he taught Russian to Muslim adults in Yalta and Bağçasaray. In 1879–84 he served as mayor of Bağçasaray. He made several journeys in the following years, to Baku in 1885, to Turkestan in 1893, to Egypt and across Russia in 1907–8, and to Turkey and India in 1911.

Gasprinski married Samura Hanım in 1876 and divorced her after two years. In 1882, he married Zuhra Hamm, the daughter of İsfandiyar Aqçurın from Siberia, with whom he shared his life for twenty years and whose sister he married upon her death.

Gasprinski dedicated much of his life to improving the intellectual life of Muslim

20 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

G

Gaspıralı İsmail (070082)

GASPIRALI, İsmail (1851–1914)

The famous Turkish intellectual, political activist, and educationist of czarist Russia, Gaspıralı (also known by the Russian version of his name, Gasprinski), was born in Bahçesaray, Crimea. He was educated in his native Crimea. He traveled extensively between Russia, Europe, Turkey, India, and Egypt. He spent a good part of his career writing about the Muslims of Russia and defending their rights under czarist rule. He published many books and several newspapers in Tatar, Turkish, and Russian. His reputation as a spokesman for the Muslims of Russia reached many intellectual circles from Istanbul to Cairo. He sought to unite the various Muslim communities living in Russia under the banner of a loosely defined Islamic-Turkish nationalism. He became a champion of the educational reform movement by opening new schools and writing textbooks for Muslim children. He died at his home in Bahçesaray, and was buried there.

As a political activist of Pan-Turkism first and Pan-Islamism second, Gaspıralı tried to create a stronger common identity among the Tatar Muslims of Russia. The unity of all Turks under the Ottoman Empire was his ideal. But the political realities of the time as well as the precarious situation of Muslims under czarist rule prevented him from pursuing an actively

Ottomanist politics. Instead, he became a champion of Turkish irredentism. Equally important was his indefatigable work in the field of education. Politically as well as ideologically, Gaspıralı fought against two groups of people: Russians and conservative Tatar Muslims (mullahs). Against both groups, he developed a new system of education, which he called the *usul-i cedid* (the new/modern method). He criticized the traditional *madrassa* system, in which he himself was schooled, and sought to modernize it by incorporating modern pedagogical techniques into Islamic schools. The test case for the new system was a local school in Gaspıralı's hometown, in which Gaspıralı introduced Turkish together with Arabic as a medium of instruction. Several other Muslim schools in Russia followed Gaspıralı's example, but his influence remained confined to Russia.

In his famous newspaper *Tercüman* (Translator), he defended the rights of women, advocated the unity of all Muslims, and encouraged the Muslims of Russia to learn Russian and study Russian history. Gaspıralı drew many of his reform ideas from the writings of Jamal al-Din AFGHANI and Muhammad 'ABDU. He tried to organize congresses in the Islamic world, without much success. His larger appeal for the unity of the Islamic world is reflected in the motto of his newspaper, which read "unity in language, thought, and action."

Tribute to a great personality of Pakistan

Comprehensive website on

Shaheed Hakim Mohammed Said

www.hakimsaid.info

This website contains detailed information about the life and achievements of the founder of Hamdard in Pakistan, Shaheed Hakim Mohammed Said.

It provides information about Hamdard Laboratories (Waqf), Hamdard Foundation Pakistan, Madinat al-Hikmah and its institutions such as Bait al-Hikmah (Library), Hamdard University, Hamdard Public School and Hamdard Village School

It also contains:

- 200 photographs relating to Shaheed Hakim Mohammed Said and Hamdard Pakistan
- Video clips of speeches of Shaheed Hakim Mohammed Said
- A newsletter containing the latest information and news about Hamdard and all its affiliates

The best source of information about Hamdard and Shaheed Hakim Mohammed Said

www.hakimsaid.info

This website has been developed by

Shaheed Hakim Mohammed Said
Research and Documentation Centre

For further details please contact:

Idara-e-Said

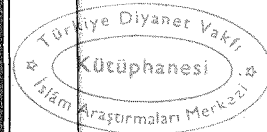
Bait al-Hikmah, Madinat al-Hikmah
Muhammad Bin Qasim Avenue
Karachi-74700

Phone: 36440060, 36440035-42 Ext. 329
e-mail: idara-e-said@hakim-said.com.pk

Journal of the Pakistan Historical Society, c. 63, no. 3, 2015

Karachi

D64

20 Mart 2016

**SIR SAYYID AND GASPRINSKY
A COMPARATIVE STUDY OF TWO
MODERNIST CIVIL SOCIETY
MOVEMENTS IN INDIA AND RUSSIA**

DR. HINA KHAN

Assistant Professor,
Department of History,

University of Karachi, Karachi, Pakistan.

e-mail: hinanaved@yahoo.com

*Ahmet Han Seyyid
010351
Gasprali, ismail beye
070082*

Amidst the rise of obscurantist trends in the Muslim world during the last few decades, the violent rejection of progressive ideas and developments by hard-line orthodox circles has given the impression of a stagnant and intolerant Islamic culture. Some western scholars like Ernest Gellner have even labelled Islam as a 'rival' of modern civil society. In this context, there is a dire need to reemphasize that just like the earlier western societies, there have been serious and sincere attempts of modernization in the Muslim societies of the east which had profound impacts in the nineteenth century socio-political scenario and have a potential relevance in the present as well for the reestablishment of tolerant and progressive Muslim societies. In this backdrop this paper attempts to bring out the contribution of two amazingly comparable civil society movements of the 19th century Muslim world: One led by Sir Syed Ahmed Khan in India and the other led by Isma'il Bey Gasprinsky in Russia. This is basically a comparative study which aims to explore some similarities and differences in these two movements and their impacts on their respective societies as well as the present day setting. The prime purpose here is thus not to give fresh breakthroughs in what has already been written on the either movement during the last century by writers like G.F.I. Graham, W.C. Smith, Marshall Hodgson, E.J. Lazzerini, Alexandre Bennigsen etc. but to highlight some interesting parallels in these two completely disconnected civil society movements in two Muslim regions, so far away and isolated from one another. The objective is to assert the potential fertility of Muslim societies for modernist trends. The sources used for

33-60

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

TÜRK DÜNYASI DÜŞÜNÜR TEMSİLCİLERİ

Editör ve Yazar: Süleyman Hayri BOLAY

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	038710
Tas. No:	920.0956 BOLAY

Ankara
2015

İSMAİL GASPIRALI (D. 1851 - Ö. 1914)

Yavuz AKPINAR¹

Gaspıralı İsmail (070082)

HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı²

Fikirleri ve faaliyetleriyle bütün Türk dünyasında öncü ve örnek olan İsmail Gaspıralı, Kırım Türklerindedir. Babası Mustafa Ağa, Kırım'ın güneyindeki Gaspıra köyündendir. Küçüklüğünde Kafkasya genel valisi Varantsov-Daşkof'un himayesiyle Odessa'daki Duc de Richelieu Lisesinde okumuş sonra, Tiflis'te onun yanında tercüman olarak çalışmış ve kendisine beylik berati (asalet unvanı) ve teğmen rütbesi vermiştir.³ İleride İsmail Bey, Rus kanunlarına uygun olarak babasından kendisine intikal eden soyluluk unvanı sebebiyle, kendisinin değil onun doğum yerini belirten "Gasprinski" (Türkçe'de Gaspıralı) familya adını kullanacaktır.

Mustafa Ağa 1845'te Kırım'a döner. İlk hanımı öldüğünden 1849'da Kırım'ın soylu ailelerinden Kaytazoğullarından İlyas Mirza'nın kızı Fatma Hanım'la evlenir.⁴ Bu evlilikten Murat ve İsmail adında iki oğlu, Selime-Pembe, Halime, Esma ve Zeynep adlarında dört kızı dünyaya gelir.⁵ Mustafa Ağa, 1855'te Sivastopol Savaşı sırasında ailesiyle birlikte Bahçesaray'a yerleşir.

¹ Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi.

² İsmail Gaspıralı'nın burada verdiğimiz biyografisi, "İsmail Gaspıralı. Seçilmiş Eserler-1" (İstanbul, Ötügen Yayınevi, 2003) adlı esere yazdığımız "İsmail Gaspıralı: Hayatı" adlı makalemizden değiştirilerek alınmıştır. Bu makalede yararlanılan bütün kaynaklar ayrıntılı bir şekilde gösterildiğinden, burada ancak çok önemli olanlar gösterilmiştir. Daha geniş bilgi için bu makalemize bakılabilir.

³ Ş.-N. Hablemitoğlu, age., s.12-13.

⁴ Cafer Seydahmet Kırmır, *Gaspıralı İsmail Bey*, 2. bs., İstanbul, 1966.

⁵ Doç. Dr. Şengül-Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi: 1893-1920*, Ankara, 1998, s. 14.

TÜRK DÜNYASININ BÜYÜK DÜŞÜNÜR VE REFORMİSTİ

26 Ağustos 2015

Gaspıralı, İsmail Bey
(070082)

Beşir Ayvazoğlu

PARİS'TE TURGENİYEF'İN SEKRETERLİĞİNİ YAPAN GASPİRALI, BİZİM JÖN TÜRKLERİN AKSİNE, HAYATINI ÇALIŞARAK KAZANMIŞ, KÖRÜ KÖRÜNE HAYRANLIĞA KAPILMAKSIZIN BATI MEDENİYETİNİN MAHİYETİNİ ANLAMAK İÇİN GAYRET GÖSTERMİŞTİ.

ehmed Emin Bey (Yurdakul), Türk-Yunan Harbi sırasında yazdığı şiirleri 1898 yılında *Türkçe Şiirler* adıyla kitap olarak yayımlanmış, bir nüshasını da Kırım'da *Tercüman-ı Ahval-i Zaman* gazetesini çıkarmakta olan Gaspıralı İsmail Bey'e göndermişti. Çalışmalarını yakından takip ettiği bu büyük aydından birkaç ay sonra bir teşekkür mektubu aldı. Gaspıralı, 12 Mart 1899 tarihini taşıyan bu mektubunda şöyle diyordu:

"Şiirlerinizi Edirne, Bursa, Konya, Ankara, Erzurum Türkleri anlayıp lezzetlenip okuyacakları gibi, Tiflis, Tebriz, Şirvan, Horasan, Türkistan, Kâşgar, Deşti Kıpçak, Sibirya, Kazan ve Kırım Türkleri de okuyacaktır ki, bu şerefe Fuzulî ve Nabî nâil olmadılar. Kırk elli milyonluk ve otuz asırlık bu âleme ibtida bir kaşık oğul balını yediren siz oldunuz ki size şereftir, bize saadettir. Tebrik ediyorum. *Tercüman*'ın da çabaladığı bu yolda hizmettir. Sade ve 'kaba' lisanıdır ki, *Dersaadet*'in hamal ve kayıkçalarına, Çin dâhilinde bulunan Türk devecilerine gazeteyi tanıtmıştır."

Yayın hayatına 10 Nisan 1883'te başlayan *Tercüman-ı Ahval-i Zaman*, "bahar güneşiyle dünya

dirilip çiçeklendiği günlerde, uzun yıllardan beri karlı kefenlerle örtülüp ölü gibi uyuklayan şimal Türklerinin ilk beyaz bahar çiçeği"ydi. *Tercüman*'ın çıkışını daha da anlamlı kılan, 1883'ün Kırım'ın Ruslar tarafından işgalinin yüzüncü yılı olmasıydı; bu yıldönümü Rus basınında ateşli yazılarla kutlanıyor, cilt cilt kitaplar yayımlanıyor, Rusya'da âdeta bayram yaşıyor. Çünkü yüz yıl önce, General Potemkin komutasındaki Rus ordusu, 30 bin Kırım Türk'ünün cesedini çiğneyerek bu güzel Türk ülkesine girmiş, Karasu ve Bahçesaray'ı yakıp yıkmış, yağlamıştı.

Kırım'ı kaybedişimiz, Küçük Kaynarca Muahedesi'yle başlayan (1774) bir sürecin sonucudur. Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca imzaladığı en ağır anlaşmalardan biri olan bu muahedeye, 1475 yılından beri Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Kırım güya bağımsızlığını kazanıyordu. Gerçekte Çariçe II. Katherina'nın niyeti, uygun şartlar oluşur oluşmaz Kırım'ı yutmaktı. Muahedenin üçüncü maddesinde, Osmanlı padişahının dünyadaki bütün Müslümanların resmî halifesi olduğu, dolayısıyla Kırım'ın din işlerinde halifeye bağlı kalmasının bağımsızlığa aykırı bir durum olarak görülemeyeceği kabul edilmiş, hatta hanların tayin yetkisi de halifeye bırakılmıştı; ama anlaşmanın diğer maddeleriyle Ruslar çok önemli stratejik mevkiileri ellerine geçirmiş oluyorlardı. Bu durumda Kırım'ın bağımsızlığını uzun süre koruması imkânsızdı.

Küçük Kaynarca Muahedesi'yle Kırım'ın Rusya'ya ilhaki yolunda ilk ve en önemli adım atılmıştı. Bu yolda önlerine çıkan her fırsatı akılcıca değerlendiren Ruslar, bağımsızlık taraftarı mirzaları ve özellikle Şahingiray'ı Osmanlılara karşı büyük bir ustalıklarla kullandılar. St. Petersburg'da bir süre Katherina'nın yaverliğinde bulunmuş olan Şahingiray, Ruslardan

Gaspıralı İsmail Bey'in gençliği

x Gaspıralı, ~~Mehmet Ziya~~

Mehmed Niyazi.

Fazıl-ı Muhterem İsmail Gasprenski
Beyin Konferansını Dinlerken.
S. Müstekim, II, sy. 49, s. 364-365.

- GASPİRALI İSMAIL BEY
- EĞİTİM VE ÖĞRETİM 92-968768
Saray, Mehmet.
Türk dünyasında eğitim reformu ve
Gaspıralı İsmail Bey, 1851-1914 / Mehmet
Saray. -- Ankara : Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü, 1987.
v. 146 p. ; 24 cm. -- (Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü yayınları ; 77. Seri I ;
sayı A. 12)
"87. 06. Y. 0009. 77"--P. [3] of cover.
Includes bibliographical references (p.
129-131) and index.

6 SUBAT 1991

- Ahmed Midhat
Efendi.
- Gaspıralı İsmail Bey

Ahmed Midhat Efendi

@ İsmail Gasprenski, hakkında konferans
s. Müstekim, II, sy. 48, s. 345-346

815 FISHER, A.W. İsmail Gaspıralı, model leader
for Asia. *Tatars of the Crimea: their struggle for
survival. Original studies from North America,
unofficial and official documents from Czarist and
Soviet sources.* E. Allworth, ed. Durham (USA):
Duke University Press, 1988, pp.11-26

GASPİRALI
İSMAIL BEY

21.5.1983

819 LAZZERINI, E.J. İsmail Bey Gasprenski
(Gaspıralı): the discourse of modernism and the
Russians. *Tatars of the Crimea: their struggle
for survival. Original studies from North America,
unofficial and official documents from Czarist and
Soviet sources.* E. Allworth, ed. Durham (USA):
Duke University Press, 1988, pp.149-169

05 MAYIS 1998

İsmail Gasprenski. (Tahrir eden).

Tedrisat-ı Umumiyye Hakkında - Konferans -
Yazan: Eşref Edib.
S. Müstekim, II, sy. 49, s. 359-364.

x Gaspıralı İsmail

İsmail Gasprenski.(?)

Terakkiyat-ı İslâmiyye Kongresi.
S. Müstekim, II, sy. 48, s. 337-340.

ülkenin geleneksel olarak varolan Rus-Bizans kültürünü temsil ettiğini öne sürerek, Rusya'nın Avrupa'dan ayrı olduğunu vurgulamaktaydılar. Zaman içerisinde bu düşünceler, daha sistematik bir biçimde ele alınarak, tüm Slav kökenli halkları kendilerinden daha üstün olan "Rus ağabeyleri"nin önderliği ve koruyuculuğu altında birleştirmeyi amaçlayan pan-Slavizmi ortaya çıkarmıştır.⁵

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki aydınlar arasında varolan temel tartışma, Çarlık Rusyası'na paralel olarak, "Osmanlı Türkleri'nin kimliği" üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Ancak bu tartışma içerik olarak biraz daha karmaşıktı. Osmanlı'da, imparatorluk içerisinde yaşayan çeşitli grupları birarada tutarak imparatorluğun çöküşünü önlemek isteyen, ve bu amaçla değişik çözümler ve programlar öneren üç temel ideolojiden söz edilebilir. Bu ideolojiler, Osmanlılık, pan-İslâmizm ve sonradan sadece Türkçülük olarak anılacak olan pan-Türkçülük idi.⁶ Osmanlılık, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan herkesin, etnik ve dinî kimliklerine bakılmaksızın hak ve yükümlülüklerinde eşit olarak kabul edilmesi ve anavatana bağlı olduklarını varsayan bir üst kimlik yaratma çabası idi.⁷ Pan-İslâmizm, ortodoks Müslümanların (ki buna Sultan II. Abdülhamid de dahildi), siyasi, kültürel ve içtimaî hayatı düzenlemede dinin, baskın ve/veya hakim güç olmasına ilişkin olarak savundukları bir görüştü. Bu görüşe göre, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde (ve dışında) yaşayan tüm Müslüman halklar, birbirlerine çözülmemesi gereken bağlarla bağlı olmalıydılar.⁸ İlk ortaya çıktığı zamanki haliyle pan-Türkçülük ise, kendisinden önce ortaya atılmış olan diğer iki ideolojiye bir tepki idi ve Osmanlı Devleti'ne veya İslâm dinine olan bağlılığın, imparatorluk sınırları içerisinde başgöstermiş olan etnik milliyetçiliği önleyemediği görüşünü savunan Jön Türkler tarafından oluşturulmuştu. Jön Türkler göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan farklı uluslar, "Osmanlı" veya "Müslüman" gibi millet-üstü kimlikler etrafında birleştirilemezlerdi.⁹ Bu durumda önerilen çözüm, tüm Türkleri kültür ve dil temelinde birleştirme ülküsü olan pan-Türkçülüktü. Pan-Türkçülük, Osmanlı İmparatorluğu'nda "Türklük" kavramına karşı takınılan ve Türkler arasında bile yaygın olan olumsuz tavra duyulan tepkiden doğmuştu. O dönemde Türkler kendilerini öncelikle "Osmanlı" ve "Müslüman" olarak tanımlamaktaydı. "Türk" ise sıradan insanları veya cahil

köylüleri tanımlamakta kullanılan alçaltıcı bir terim olarak tercih edilmemektedir.¹⁰

Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'ndaki pan-Türkçülüğün daha kapsayıcı bir içeriği vardı. Bu açıdan, ileride de değinileceği gibi, Çarlık Rusyası'nda aynı zamanlarda ortaya çıkmış olan pan-Türkçülük ile benzeşmekteydi. Ancak zamanla kısaca "Türkçülük" olarak anılmaya başlayan bu akım, sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Türkleri kapsamak üzere kullanılmaya başladı.¹¹ Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Rusya'daki akımın, büyük ölçüde, Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma amaçlarını güden pan-Slavizme bir tepki olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

Gaspıralı ve Gökalp'te Pan-Türkçülük

Daha önce de belirtildiği gibi, İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp, Rus ve Osmanlı imparatorluklarında pan-Türkçülüğün öncüleri olarak ortaya çıkmışlardı. Gaspıralı, Cedid akımının, Gökalp ise Jön Türk akımının en önde gelen ismi ve savunucusu idi. Bu iki düşünürün pan-Türkçülüğü nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını anlamak için Türkçülük, pan-Türkçülük ve pan-Turancılık kavramlarının birbirinden ayrıştırılması gerekmektedir.

Gökalp tarafından kutsal bir akım ("*kudsi bir cereyan*") olarak tanımlanmış olan Türkçülük, uzun dönemde yalnızca Anadolu Türklerini içerecekti. Gökalp'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık haklarına ilişkin olarak gerçekleştirilen reform sürecinde yapılan en büyük hata, milliyetçilik akımının çağın en güçlü akımı olduğu gerçeğinin görülemeyişiydi. Pan-Türkçülük, Rus ve Osmanlı İmparatorlukları gibi çok uluslu imparatorlukların sınırları içerisinde yaşayan Türkler arasında bir tür birlik oluşturma düşüncesi idi.¹² Pan-Turancılık ise "Turan" ülkesinde veya toprağında yaşayacak olan tüm Türk kökenli insanları kapsayacak olan daha geniş bir birliği amaçlamaktaydı. Bu özelliği nedeniyle de pan-Türkçülük'ten ayrılmaktaydı. Genellikle, pan-Turancılık, pan-Türkçülüğün ırkçı, toprak bütünlüğünü tehdit eden ve politik amaçlar güden bir biçimi ve bir adım ötesi olarak kabul edilir.¹³ Bazı araştırmacılara göre Ziya Gökalp başlangıçta bu çizgiye daha yakındı.¹⁴ Bunun temel nedenlerinden bir tanesi de Gökalp'in 1911 yılında yazdığı *Turan* isimli bir şiirdir. Bu şiirinde Gökalp, "Vatan ne Türkiye'dir Türklerle, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!" demektedir.

⁵ David MacKenzie-Michael W. Curran, *A History of Russia, the Soviet Union and Beyond* (Belmont, California, 1993), s. 435.

⁶ Zeynep Korkmaz, "Ziya Gökalp'in Kültür Tarihimizdeki Yeri ve Türk Dili," *Ziya Gökalp Sempozyumu Bildirileri* içinde (Diyarbakır, 1989), s. 26.

⁷ Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation* (Londra, 1995), s. 46.

⁸ Uriel Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp* (Londra, 1950), s. 71.

⁹ Landau, *ibid.*, s. 47.

¹⁰ Mehmet Kaplan, "Ziya Gökalp'in Düşünce Sistemi İçinde Kültür Kavramının Yeri," *Ziya Gökalp Sempozyumu Bildirileri* içinde (Diyarbakır, 1989), s. 30.

¹¹ Landau, *ibid.*, s. 30.

¹² Landau, *ibid.*, s. 17.

¹³ Parla, *ibid.*, s. 73.

¹⁴ İsmail Giritli, "Ziya Gökalp ve Gazeteciliği," *60.Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp* (İstanbul, 1986), s. 14; Korkmaz, *ibid.*, ss. 26-27.

Gaspıralı İsmail Bey (070000)

167357

Gökalp Ziya (070234)

TÜRKSOY YAYINLARI NO: 19

"Ömer Özcan B. hediye etti.
29 EKİM 2003

OTAR LIBRARY
OTAR KÜTÜPHANESİ

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

02 Ocak 2008

**İSMAİL BEY GASPIRALI
VE
ZİYA GÖKALP
SEMPOZYUMLARI - BİLDİRİLER**

Türkiye Erişim Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
Dem. No:	167357
Tas. No:	923 GAS

Yayına hazırlayan: H. Dünder AKARCA

Alray

Ankara
2003

daha önce katalog çalışması yapmış ve tanınmış bilim adamlarını bu seminere davet etmeyi düşündüğünü söyledi. Bu öneri bizim yürütmekte olduğumuz proje için bir büyük bilimsel destek ve katkıdır; üstelik projenin başında böyle bir yakın ilgi son derece sevindiricidir.

Ayrıca değerli meslektaşımız Türkolog Prof. Dr. Barbara Kellner-Heinkele katalogun İngilizce versiyonunun yayına hazırlanması çalışmasına seve seve katılabileceğini de ifade etmiş bulunmaktadır.

İlk yıl Macar Bilimler Akademisinin çok değerli üyesi ve tanınmış Türkolog Prof. Dr. György Hazai ile yaptığımız "Proje Başlangıç Belgesi"nde ikinci paragrafta şunu vurgulamıştık:

"Bu çalışmanın temel amacı yapılmakta olan katalogu basılmış bir kitap hâlinde hem Macar, hem Türk uzmanların eline ulaştırmaktır. Bu kitabın Macar ve Türk bilim adamlarının ortak bir çalışmasının ürünü olarak çıkması uluslararası Türkolog dünyası için de bir örnek eser olacaktır. Bu yüzden, ilk planda kitabın İngilizce varyantının Budapeşte'de, Türkçe varyantının Ankara'da yayımlanabileceği düşünülebilir."

Beş yıl boyunca sürdürülen ve bu düşüncenin ürünü olan *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları Katalogu* Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmış bulunmaktadır.

Türkçe versiyonu TÜBA(Türkiye Bilimler Akademisi), İngilizce versiyonu ise Macar Bilimler Akademisi tarafından yayımlandı ve bilim çevrelerinin, özellikle de Türkoloji dünyasının istifadesine sunulmuş oldu.

"KÜÇÜK MOLLA" NIN DÜŞÜNCELERİ¹
(İsmail Gaspıralı'nın İmzası ve Bilinmeyen Bir Eseri Hakkında)
Opinions Of "Küçük Molla (Little Mullah)"

Viktor Yuriyeviç GANKEVİÇ
Çev. Hacali NECEFOĞLU – Dr. Yavuz AKPINAR

ÖZ

İsmail Gasprinski (1851–1914)'nin birkaçı dışında esas eserleri şu ana kadar toplanarak basılmamıştır. Kırım Tatar halkının hayatlarını iyileştirmeye yönelik fikirleri bu nedenle tam olarak takip edilememektedir. Yazarın Küçük Molla imzasıyla 1881'de Kırım'da çıkan ve Tavrida gazetesinde yayımlanan *Bahçesaray Mektupları* şimdiye kadar bilinmiyordu. Bu eser, sadece XX. yüzyılın başında Rusya Müslümanlarının millî, kültürel ve siyasi hareketlerinin ideoloğu olan yazarın, orijinal dünya görüşünün oluşmasındaki ilk aşamanın daha açık anlaşılması açısından değil aynı zamanda gerek sıradan Kırım Müslümanlarının, gerekse yeni yetişen Kırım Tatar aydınlarının, XIX. yüzyılın sonunda Tavriya vilâyetinde oluşan millî siyasete, gerçekte nasıl baktıklarını ortaya çıkaran sağlam bir kaynaktır olması bakımından da ilgi çekicidir.

Anahtar Sözcükler: İsmail Gaspıralı, Küçük Monla, Bahçesaray Mektupları

ABSTRACT

Ismail Gasprinski's chief works have not yet been collected and published except for a few. Therefore his observations regarding how to improve the lives of Crimean Tatar people cannot be followed properly. The writer's "Bahçesaray Mektupları (Bahçesaray Letters)", which were published in Crimea in 1881 under the pseudonym "Küçük Molla" in the journal Tavrida have just been uncovered. This work is considerable not only for that it helps the first phase of the formation of the original world view of the author, who was the idealogue of the national, cultural, and political movements of the Russian Muslims at the turn of the XX. Century to be understood more clearly, but it is also a reliable resource that displays

¹ Sayın Gankeviç, bu makale ile birlikte "Bahçesaray Mektupları"nın Rusça metnini de bize göndermiş bulunmaktadır. İ. Gaspıralı'nın bu ilk makalesinin çevirisi, yayımlanmış olduğumuz *"İsmail Gaspıralı; Seçilmiş Eserleri"* (II. c., 2. bs., İstanbul, Ötügen Yayınevi, 2004, s. 59-76) adlı kitapta yer almıştır.

Bahçesaray Mektupları, İsmail Bey tarafından "Küçük Molla" imzası ile 1881'de Kırım'da çıkan Tavrida gazetesinde yayımlanmıştır. Gaspıralı, daha sonra bu mektupları yeniden işleyerek *Rusya Müslümanları* adlı eserini oluşturmuş ve bu eserini de aynı gazetenin 1881 yılı 43-47. sayılarında yine Rusça olarak bastırılmıştır.

Gaspıralı'nın böyle bir eseri olduğu şimdiye kadar bilinmiyordu. Dikkatli ve tiziz bir tarihçi olan sayın V. Yu. Gankeviç, bu mektupları açığa çıkarmış ve yazdığı bir "önsözle", yayımlanmamız için bize göndermiştir. Kendisine bir kere daha teşekkür ederek makalesinin çevirisini okuyucularımıza sunuyoruz

Foreign Policy, Rowman & Littlefield, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C.IV, 1. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Vaclik, Jean; *La Souveraineté Du Monténégro Et Le Droit Des Gens Moderne De L'europe*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1858.

Verloop, M. C., *Le Royaume De Monténégro*, Paris: Berger-Levrault, Éditeurs, 1911.

Wilkinson, Gardner; *Dalmatia and Montenegro*, Volume: I, London: John Murray, 1848.

Wingfield, William Frederick; *A Tour in Dalmatia, Albania, and Montenegro; with an Historical Sketch of the Republic of Ragusa, from the Earliest Times Down to Its Final Fall*, London: Richard Bentley, 1859.

D-İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.cosmovisions.com/ChronoMontenegro.htm>.

<http://chestofbooks.com/travel/italy/lake-garda/John-Stoddard-Lectures/Around-Lake-Garda-Part-15.html>

www.findagrave.com.

<http://en.wikipedia.org>.

İSMAİL BEY GASPIRALI VE TÜRK BİRLİĞİ İDEALİ

Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU*

ÖZET

Bu makale, İsmail Gaspiralı'nın hayatı ve onun Türk Birliği idealini araştırmak üzere yazılmıştır. Kırım Bahçesaray'da 1851 yılında doğan ve "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" fikrini savunan İsmail Gaspiralı, hayatı boyunca Rusya'da yaşayan Türkler arasında kültürel bir birlik kurmak için mücadele etmiştir. Bu mücadelesi sırasında başta "Tercüman" olmak üzere çıkarmış olduğu gazeteler, fikrin yayılmasında son derece etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçülük, Ceditizm, Tercüman Gazetesi, Rusya Türkleri

ISMAIL GASPIRALI AND HIS TURKISH UNITY IDEAS

ABSTRACT

This article to be written about İsmail Gaspiralı's life and his Turkish unity ideas. He was born in Kırım, Bahçesaray in 1851th years and he was defended "To be Unity; Languages, Ideas and Woks". He was struggled all his life for founded the cultural unity in the Russian's Turks. During his struggle mot of all "Tarjuman" newspaper and their publication has been effectual.

Key Words: Panturkizm, Djadidizm, Tardjuman's Newspaper, Russian's Turcs

Giriş:

19. yüzyılda Türk ulusunun Osmanlı hanedanından ve imparatorluktan ayrı bir millet olarak değerlendirilmesi fikrinin ortaya çıkmasında batının etkisi büyük olmuştur. Bu yüzyılda Avrupa'da Türklere dair bazı hareketlerin belirdiği

* Öğr. Gör. Ahmet Yesevi Üniversitesi - Türkistan.

http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=154 ve
http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=155

—, “Ali al-Muwaqqit: Mustafa b. Ali al-Muwaqqit”, *Biographical Encyclopedia of Astronomers* (edit. Thomas Hockey), Springer, v. I, New York 2007, pp.33-34.

Gutas, Dimitri, “Certainty, Doubt, Error: Comments on the Epistemological Foundations of Medieval Arabic Science”, *Early Science and Medicine* 7, 3, Koninklijke Brill NV, Leiden 2002, s. 278.

King, David, *Astronomy in the Service of Islam*, Aldershot: Variorum, 1993.

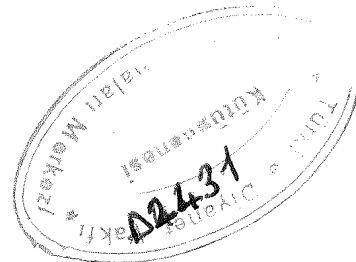
Özergin, Kemal, “Hacıatmaca-oğlu ve Eseri”, *İslam Düşüncesi*, Yıl 2, Sayı 5, İstanbul 1968, s. 312-316.

Saidan, Ahmed S., “Numeration and arithmetic”, *Encyclopedia of the History of Arabic Science*, edit. Roshdi Rashed, c. II, New York 1966, s. 331-348.

Süveysi, Muhammed, “Hesap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XVII, İstanbul 1998, s. 42-244; aynı yazar, “Hesâb-i Hindî”, *a.g.e.*, s. 260-262.

18 MAYIS 2010

MÜHÜR KAYITLI KİTAPLAR
SONER ÇELİK DÜKÜMAN

BÜTÜN TÜRKÇÜ BİR MEDENİYET YOLUNDA İSMAİL BEY GASPIRALI'NIN DİL POLİTİKASI*

(070082) Kemal Bakır**

THE LANGUAGE POLICY OF İSMAİL BEY GASPIRALI AIMING AT A PAN-TURKIST CIVILISATION

“İstikbalimize set çekmiş ve çekecek bir şey
bilirim ki yalnız ‘dilsizliktir.’”
İsmail Bey Gaspiralı

ABSTRACT

Language is one of the principal phenomena which keep people together, give them the sense of nation, and form civilization. In this sense, every nation requires to develop a language policy to preserve their languages and transmit them to the future. İsmail Bey Gaspiralı, one of the theorists of nationalism and scholars of Turkish communities, developed a language policy in order to construct a common language among Turkish communities by eliminating the differences between different dialects and idiolects/accents against the cultural and linguistic assimilation and corruption policies of Tsarist Russia aiming to divide Turkish World; and to establish an integrity among Turkish nations. As the common language, he suggested Ottoman Turkish which was dominant among Turkish communities but he also advocated that it should be simplified. In this study, views of İsmail Bey Gaspiralı on language, culture, and civilisation and his language policies will be dealt with and tried to be explained.

Keywords: Language policy, Language, Culture, Civilization, Nationalism, Pan-Turkism, Muslims in Russia, İsmail Bey Gaspiralı.

- * Bu çalışma, 5-6 Kasım 2009 tarihlerinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün düzenlediği “Edebiyatta Dil, Zaman, Mekan” konulu *M. Ruhi Esengün Anma Toplantısı*'nda “Gaspiralı İsmail Bey'in Dil Politikası” başlığıyla sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş makale halidir.
- ** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği, Anabilim Dalı.

170528

18 MAYIS 2010

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 856/II

IV. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI 2000

24-29 Eylül 2000

II. CİLT

ANKARA, 2007

(070082)

GASPIRALI İSMAIL BEY'DEN MUSTAFA ÇOKAYOĞLU'NA ORTAK TÜRK YAZI DİLİ ÇABALARI

Timur KOCAOĞLU*

Çeşitli ülkelerden çok sayıda değerli bilim adamlarını toplayan 4. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı'nda, Türk Dünyasının geçmişte olduğu kadar bugün de en önemli konularından biri olan "ortak Türk yazı dili" üzerinde durmak istiyorum. Bu "ortak Türk yazı dili" çeşitli Türk boylarının aydınları arasında geçmişte olduğu kadar, bugün de, yani 21'inci yüzyılda da canlı bir tartışma konusudur.

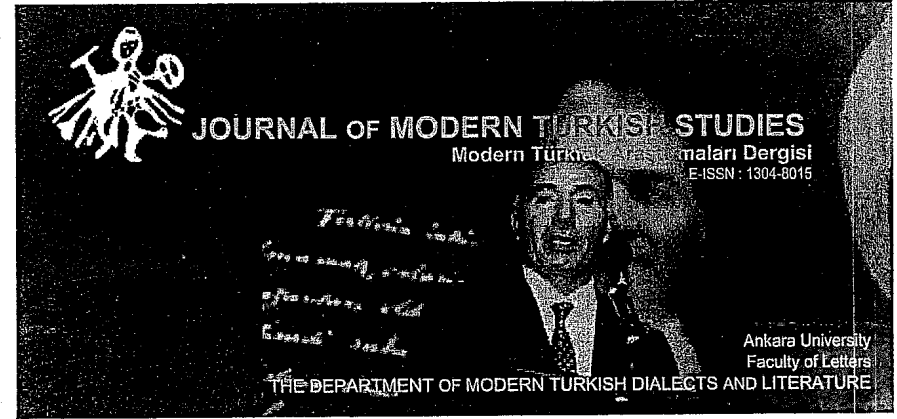
Türk dünyasının bugünkü yazı dili meselesini iyi kavrayabilmek için umumî Türk yazı dilinin tarihine kısaca göz atmamız gerekir. 11. yüzyıldaki Türk dilçisi Kâşgarlı Mahmud *Divanü Lüğati't-Türk* adlı eserinde çok sayıda Türk boyunun adlarını sıralar ve onların Türk dilinin birbirinden farklı kollarında (lehçelerinde) konuştuğunu bildirir. Kâşgarlı Mahmud, Türk dilinin çeşitli kollarının birbirinden farklı ses özelliklerini ayrıntılı olarak eserinde göstermiştir. *Divanü Lüğati't-Türk*'ten 300 yıl önce, yani 8'inci yüzyılda bugünkü Moğolistan'da yazılmış olan *Göktürk Yazıtları*'nda da çok sayıda Türk boyunun adı geçer. Tarih boyunca bazı Türk boylarının adı bugüne kadar gelse de, bazı Türk boylarının adı ise çeşitli yüzyıllarda ya kaybolmuş veya değişmiştir. Türk yazı dilinin 8. yüzyıldan günümüze kadar elimizde bulunan yazılı kaynaklarına dayanarak bugün şu hususları belirtebiliriz:

1) Türk boyları tarih boyunca birbirinden az veya çok, farklı çeşitli Türk "konuşma dil"lerine sahip olmuşlardır ve bu farklılıklar bugün de devam etmektedir.

2) Çeşitli Türk boyları çok eski çağlardan beri birbirinden farklı "konuşma dil"lerini sürdürseler de, 13'üncü yüzyıldan önce Türk boylarının büyük bir çoğunluğu tek bir Türk "yazı dili" geleneğine sahipti. Bu Türk yazı dili herhâlde 6. yüzyıldan çok önce gelişme evresini tamamlayarak *Göktürk Yazıtları*'nda artık mükemmel bir "edebî dil" hâline gelmişti. Bu umumî Türk yazı dilinin daha sonraki yüzyıllarda "Eski Uygur", "Karaahanlı", "Kıpçak", "Harezmi" ve "Çağatay" gibi değişik adlarla adlandırılan dönemleri de işte o 8'inci yüzyıldaki "Göktürk Türkçesi"nin tabii bir devamını teşkil eder. Ya'ni Göktürk (Orhun), Eski Uygur, Karaahanlı, Kıpçak, Harezmi, Çağatay edebî

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	170528
Tas. No:	T.420.1 TÜRK.D

- 37 **Elifba'dan Alfabeye Yeni Türk Harfleri**
DOĞANER, Yasemin
MTAD 2005,2(4):37-44 (Mak. #51)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 352 KB)
- 45 **Pârs-Name'deki Ki'li Birleşik Cümleler Üzerine**
YELTEN, Muhammet
MTAD 2005,2(4):45-56 (Mak. #52)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 311 KB)
- 57 **Leylâ ve Mecnûn Hikâyesinin Edebiyattaki Yeri**
YAVUZ, Kemal
MTAD 2005,2(4):57-69 (Mak. #53)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 287KB)
- 70 **Fazlullah B. Ruzbihan-i Huncî'nin Yaşamı ve Yavuz Sultan Selim Han'a Yazdığı Türkçe Manzum Yakarışı**
SEYHAN ALIŞIK, Gülşen
MTAD 2005,2(4):70-87 (Mak. #54)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 426 KB)
- 88 **Ali Şir Nevayî – Siracü'l-Müslimin 1 (Giriş - Karşılaştırmalı Metin)**
ORAL SEYHAN Tanju
MTAD 2005,2(4):88-120 (Mak. #55)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 708 KB)
- 121 **Seyyid Nesimî'nin Tuğuğlarına Ek**
ZÜLFE, Ömer
MTAD 2005,2(4):121-135 (Mak. #56)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 344 KB)
- 136 **Garib-Nâme'den Birkaç Beyit**
TÜRK, Vahit
MTAD 2005,2(4):136-143 (Mak. #57)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 271 KB)
- 144 **Türk Destan Geleneğinin Tarihi Kökenlerine Dair**
ACALOĞLU, Arif
MTAD 2005,2(4):144-157 (Mak. #58)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 289KB)
- 158 **Dede Dorkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine**
ERDEM, Melek
MTAD 2005,2(4):158-188 (Mak. #59)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 478KB)
- 189 **"Gök Tanrısı" Terimi Üzerine**
BİLGİN, Azmi
MTAD 2005,2(4):189-197 (Mak. #60)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 351 KB)

Ana Sayfa Hakkımızda Yayın Kurulu Yayın İlkeleri Arşiv Son Sayı Çıkış İletişim

English

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 4, Aralık 2005, Prof.Dr. Muharrem Ergin Anısına

Konuk Editörler Gülşen Seyhan ALIŞIK ve C. Eralp ALIŞIK

- 1 **Kapak Sayfası / İçindekiler**
MTAD 2005,2(4):1-6 (Mak. #47)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Makale (PDF 306 KB)
- 7 **Sunuş: Prof.Dr. Muharrem Ergin (1923-1995)**
ALIŞIK, C. Eralp
MTAD 2005,2(4):7-9 (Mak. #48)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 194 KB)
- 10 **Görkemli Âlim Muharrem Ergin Beğ (1923 Göğye-6 Ocak 1995 İstanbul)**
SEYHAN ALIŞIK, Gülşen
MTAD 2005,2(4):10-25 (Mak. #49)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 385 KB)

Makaleler

- 26 **İsmail Gaspralı'ya Atfedilen Bir Eser: Türkistan Uleması**
AKPINAR Yavuz
MTAD 2005,2(4):26-36 (Mak. #50)
E-yayın Tarihi: 27 Aralık 2005
Özet Makale (PDF 382 KB)

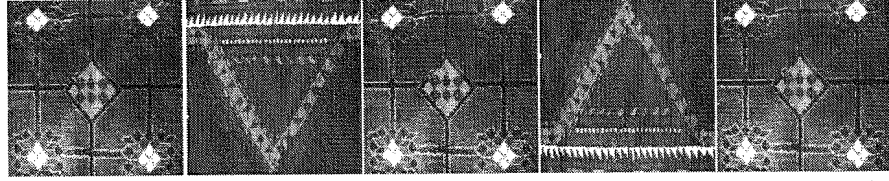
MADDE YAYINLANMIŞTIR
SÖZLEŞME GEREĞİNİ DOKÜMANI
30 ARALIK 2005

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

MODERN TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Modern Turkish Studies

E-ISSN : 1304-8015

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

[Ana Sayfa](#) [Hakkımızda](#) [Yayın Kurulu](#) [Yayın İlkeleri](#) [Arşiv](#) [Son Sayı](#) [Çıkış](#) [İletişim](#)

[English](#)

[Örnek Sayı](#) [Özel Sayılar](#)

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 2, Haziran 2005

30 MAYIS 2010

1 **Kapak Sayfası / İçindekiler**
MTAD 2005,2(2):1-4 (Mak. #17)
E-yayın Tarihi: 23 Haziran 2005
Makale (PDF 250 KB)

5 **Sunuş**
BARUTCU ÖZÖNDER, F. Sema
MTAD 2005,2(2):5-6 (Mak. #18)
E-yayın Tarihi: 23 Haziran 2005
Özet Makale (PDF 157 KB)

Gaspıralı İsmail Bey

Makaleler

7 **İsmail Bey Gaspıralı: Rusya İmparatorluğu'nda bir "İnorodets" in Kaderi**
AHUNOV Azat
MTAD 2005,2(2):7-18 (Mak. #19)
E-yayın Tarihi: 23 Haziran 2005
Özet Makale (PDF 271 KB)

19 **İsmail Gaspıralı'nın "Medeniyet" ve "Millet" Fikri Üzerine Entellektüel Retoriği**
GÖKGÖZ, Saime Selenga
MTAD 2005,2(2):19-33 (Mak. #20)
E-yayın Tarihi: 23 Haziran 2005
Özet Makale (PDF 299 KB)

Ana Sayfa Hakkımızda Yayın Kurulu Yayın İlkeleri Arşiv Son Sayı Çıkış İletişim

English

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Akçura Yusuf -
- Kasım Hanlığı
- Gaspıralı İsmail Bey

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 3, Eylül 2005, Kazan 1000 Özel Sayısı

- 21 ✓ **Kasım Hanlığı ve Sayın Bulat (Simeon Begbulatoviç) Han**
GÜNDOĞDU, Abdullah
MTAD 2005,2(3):21-30 (Mak. #36)
E-yayın Tarihi: 27 Eylül 2005
Özet Makale (PDF 290 KB)
-
- 31 ✓ **Yusuf Akçura ve I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri**
METİN, Celal
MTAD 2005,2(3):31-53 (Mak. #37)
E-yayın Tarihi: 27 Eylül 2005
Özet Makale (PDF 428 KB)
-
- 71 ✓ **İsmail Gaspıralı ve Tatar Toplumunda Yenileşme Hareketi (19. yy. sonu-20. yy. başı)**
EMİRHANOV, Ravil
MTAD 2005,2(3):71-83 (Mak. #40)
E-yayın Tarihi: 27 Eylül 2005
Özet Makale (PDF 336 KB)
-
- E-yayın Tarihi: 27 Eylül 2005
Özet Makale (PDF 260 KB)
-
- 12 **Kazan in the Muscovite Ideology and the Foundation of a Russian Empire**
KHODARKOVSKY, Michael
MTAD 2005,2(3):12-20 (Mak. #35)
E-yayın Tarihi: 27 Eylül 2005
Özet Makale (PDF 314 KB)

Hasan Sabri Ayvazof

Tarafından Hazırlanan

İsmail Gaspiralı Albümü

ve

GASPIRALI İSMAİL

Hayatı-Eserleri

Usûl-i Cedid Hareketi İçindeki Yeri

Ali İhsan KOLCU

MADDE YATIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
20 MAYIS 2003

 Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	73906
Tas. No:	923 GAS

İstanbul-1999

87488

Yard. Doç. Dr. Ertuğrul YAMAN

**GASPIRALI İSMAİL
VE
ORTAK TÜRKÇE**

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELİR BÖLÜMÜ

20 MAYIS 2003

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	87488
Tas. No:	923 GAS

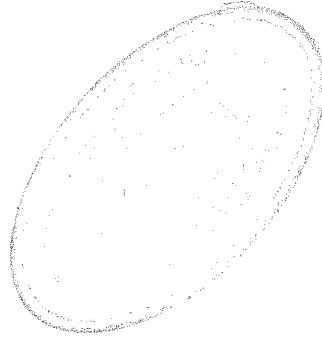

Alternatif Yayınları

Ankara - 2002

3. Nizami'nin hiçbir eseri Türkiye'deki orta dereceli okullarda okutulmamaktadır. Bu çok büyük bir eksiklik. Bu nedenle genç nesillerin Nizami hakkında bilgisi yoktur. Bırakın gençleri, okullardaki edebiyat öğretmenleri bile Nizami'nin eserlerinden haberdar değildir. Edebiyat kitaplarında Fuzuli gibi Nizami'de müfredatta yerini almalıdır.

4. Nizami, Fuzuli başta olmak üzere Türkiye ve Azerbaycan edebiyatçıları arasında gerekli diyalog kurularak, ciddi fikir ve bilgi alışverişi tez elden sağlanmalıdır. İki ülke edebiyatçıları harekete geçerek, ortak paydalar oluşturmalarıdır. Nizami'nin eserleri orta dereceli okullarda okutulması için Azerbaycan'daki ilim adamlarından gerekli bilgi alınmalı ve oralardan gelecek bilim adamları Nizami konusunda aydınlatıcı bilgiler vermelidirler. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın Haydar Aliyev'in işaret ettiği gibi; "Bir millet, iki devlet" ve bu iki "elma" parçası olan Türkiye ile Azerbaycan, edebiyat alanında çok sıkı işbirliği yapmalıdır.

20 MAYIS 2003

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

İSMAİL BEY GASPIRALI'NIN GÜN DOĞDU HİKÂYESİ

Giray Saynur BOZKURT*

ÖZET

Bu makaleye konu olan "Gün Doğdu" hikâyesi, Kırım'da İsmail Bey Gaspıralı'nın 1883 yılından itibaren neşretmeye başladığı ve sahibi olduğu Tercüman gazetesinin 1905 yılı 92, 93, 103 ve 106'ncı sayıları ile 1906 yılı 2, 6, 7, 8, 9 ve 10'ncü sayılarında Kart Agay takma adı ile tefrika edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İsmail Bey Gaspıralı, Gündoğdu, Kırım, Tercüman gazetesi, Bahçesaray, Yalta, Alupka.

"Gün Doğdu" hikâyesi, ilk bakışta cazip bulunmayabilir. Ancak biraz derinliğe inildiğinde bu hikâyede, Kırım'ın yakın tarihindeki sevinç gözyaşlarını bulmak mümkündür. Bu itibarla, hikâyeye başlamadan evvel, hikâyenin yazarı, Tercüman gazetesi ve o zamanki politik, ekonomik, kültürel ve sosyal ortam ile ilgili kısa açıklamalarda bulunmak istiyorum.

Hikâyenin yazarı İsmail Bey Gaspıralı, 1851 yılında, Kırım'da Bahçesaray'a yakın Avcıköy'de doğmuştur. Gaspıralı, Kırım'ın kıyı kesiminde, Yalta ile Alupka arasında, babası Mustafa Ağa'nın da doğum yeri olan bir Türk köyüdür. İsmail Bey'e babasına izafeten Gaspıralı denilmiştir.

Mustafa Ağa, Türklere karşı büyük ilgi duyan ve onları koruyan Kafkasya Genel Valisi Knez Varantsof tarafından Odesa'daki "Dük de Riselyö" lisesinde okutulmuş, uzun yıllar Knez'in yanında tercümanlık yapmış, teğmen rütbesine ulaştıktan sonra, 1848 yılında emekliye ayrılarak, köyüne dönmüştür. Burada Kırım asilzadelerinden İlyas Mirza Kaytazof'un kızı ile evlenen Mustafa Ağa, 1854 yılında ailesiyle beraber Bahçesaray'a yerleşmiştir. İsmail Gaspıralı, 10 yaşlarında Akmescit Gimnazyası'na gönderilmiştir. İsmail, iki yıl burada okuduktan sonra, Voronej şehrinde bulunan

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI

İSMAIL BEY GASPIRALI

(1851 — 1914)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	52258
Tas. No:	923 GAS

Doç. Dr. Nâdir DEVLET

İ E ARK 1997
MADDE 54
SONRA GELİMLERİ ÇEKİLMİŞ

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ

1983

Ankara

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul)

Bilkent Üniversitesi (Ankara)

Islamic Area Studies Project (Tokyo)

*Ansiklopedinin Kütüphanesine
küçük bir katkı*

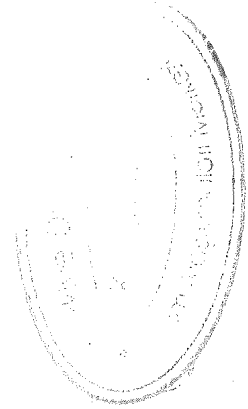
*Yarardan
F. Turgun*

İSMAİL BEY GASPIRALI

VE

DÜNYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	83701
Tas. No:	297.06 ism. G

Hazırlayanlar

Dr. Hakan Kırımlı

Dr. İsmail Türkoğlu

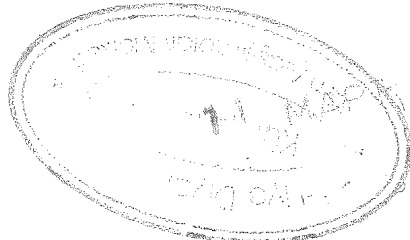
Tokyo - 2002

8. Atlastan yama olmaz,
Her avrada kuma olmaz.⁴⁰
9. Bağ bağda, dağ dağda,
Tava da delik iş yağda.⁴¹
10. Benim derdim inekle dana,
Senin derdin sürme ile kına.⁴²
11. Çiftçi gittiği kadar,
Çoban güttüğü kadar.⁴³
12. Kendi söyler, il güler; o adamın çekeri,
Kendi söyler, kendi güler; o adamın sakarı.⁴⁴
13. Oğlan yedi oyuna,
Çoban yedi koyuna.⁴⁵
14. Sizde yiyeğim, içelim,
Bizde gülelim, geçilim.⁴⁶
15. Ya kartısı vardır ölecek,
Ya gurbettedir gelecek.⁴⁷

3. ULUSLAR ARASI TÜRK DİL KURULTAYI 1996,

Ankara-1999, s. 1005-1010

DN:47930

MADDE KAYINI İNDİKTAN
SORUŞTURULAN KİŞİLERİN İZİNİ ALINMADAN

- 40 Küçükbezirci, *Yeni Meram*, 1 Mayıs 1985.
41 Kışmir, *Yeni Konya*, 22 Mayıs 1971.
42 Kışmir, *Yeni Konya*, 30 Ağustos 1972.
43 Küçükbezirci, *Yeni Meram*, 2 Mayıs 1985.
44 Küçükbezirci, *Yeni Meram*, 3 Mayıs 1985.
45 Kışmir, *Yeni Konya*, 14 Ağustos 1962.
46 Küçükbezirci, *Yeni Meram*, 6 Mayıs 1985.
47 Kışmir, *Yeni Konya*, 14 Ağustos 1962.

GASPIRALI İSMAİL BEY VE TÜRK DÜNYASINDA DİL BİRLİĞİ

MEHMET SARAY

Gaspıralı İsmail Bey, yetişme yıllarında 1874'de ilk defa İstanbul'a gelmişti. Bir sene kadar kaldığı İstanbul'da İsmail Bey'in dikkatini çeken en önemli konulardan biri de Türk dili üzerinde yapılan münakaşalardı. Tanzimat'la başlayan ve 1860'lı ve 1870'li yıllarda Osmanlı aydınları arasında uzun tartışmalara sahne olan dil meselesi Gaspıralı'yı son derece etkilemişti. İşte bu sıralar tanıştığı Şemseddin Sami, Ahmed Midhat, Mehmet Emin ve Necib Asım Beyler gibi Osmanlı aydınları ile dostluğunu daha da geliştirmiş ve ömrünün sonuna kadar da devam ettirmiştir.

1856-1870 yılları arasında Şinasi Efendi ve Ziyâ Paşa ile başlayan, Ahmed Vefik Paşa ve Mustafa Celâlettin Paşa ile gelişen Türk Dili ve tarihi çalışmalarının, 1870-1880 yılları arasında yepyeni bir safhaya girdiğini görmekteyiz. Bu devrin en ünlü Kalemli Süleyman Paşa, Buharalı Özbek Şeyhi Süleyman Efendi, Ahmed Midhat Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa olmuştur.¹

1880'lerden 1900'lere kadar geçen devrede yetişen ve öncülüğünü Şemseddin Sami Bey, Necib Asım Bey ve Şair Mehmed Emir (Yurdakul) Bey'in yaptığı grup ise, bütün türk dünyasının dil ve kültür birliği içinde bulunması gerektiğini en açık bir şekilde ortaya koymuştur.²

Kamus-ı Türkî'nin Mukordolimesinde Türkçe konuşulan Türk ilköleri hakkında geniş bilgi verdikten sonra Şemseddin Sami Bey, sözlerine şöyle devam etmektedir: "Doğu Türkçesiyle Batı Türkçesi arasındaki fark, sanıldığı gibi, İtalyanca ile Lâtince veya İspanyolca ile Fransızca arasındaki fark gibi değildir. Bu fark iki Türkçeden her birini, diğerinden büsbütün ayrı ve kendi başına bir dil saydracak kadar olmayıp, ancak Kuzey ile Güney Almanya, Toskana İtalyancası ile Napoli İtalyancası veya Mısır Arapçası ile Fas, Tunus gibi kuzey Afrika Arapçaları arasındaki fark derecesindedir ve Doğu Türkçesiyle Batı Türkçesi tek bir dildir, ikisi de Türkçedir"³. Bunun içindir ki, "Bizlerin ihmal edip unuttuğumuz, Doğu Türkçesinde kullanılan öz Türkçe kelimelerin, bilhassa bunlardan değerli ve gerekli olanların alınarak bunların bizim Türkçemize

¹ Bu hususta tafsilatlı bilgi için bk., M. Saray, *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 1993.

² Y. Akçuraoğlu, *Türkçülük ve Dış Türkler*, Token Yay. neşri, İstanbul, 1990, s. 23-50.

³ Şemseddin Sami Bey, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 1317, s. 2.

ordusuna kabul edilmişlerdi. Ertesi yıl (son Kırım Hanlarından Şahin Geray Han'ın ihdas etmiş olduğu isim ve sistemle) "beşli" adı verilen beş tümen teşkil edildi. Bazı değişikliklerle bu tümenler 1796'ya kadar mevcudiyetlerini sürdürdüler.¹³⁹ 1806 Rus-Osmanlı Savaşı esnasında, Osmanlılara her hangi bir destek ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla Kırım Tatarlarından potansiyel muharip unsurların Kırım dışına çıkarılması kararlaştırıldı. Buna binaen mirzalardan keşide inisiyatifleri ile Rus ordusuna gönüllü alaylar teşkil etmeleri istendi. Mirzalar şevkle bu işe giriştilerse de, "gönüllüler" "gönüllü yazılmaya" şiddetle karşı koydular. Ancak alaylarda ve köylerde patlak veren isyanların bastırılmasından sonradır ki alaylar doldurulabildi. Hakikatte ise "mecburî gönüllülük"ten kurtulabilmek için ahalî fakirler ve çingeneler arasında "gönüllüler" kiralanmıştı.¹⁴⁰ Bu şekilde kurulan dört Tatar alayı Napoleon'a karşı savaşlarda üstün başarı gösterdikten sonra, 1817'de lağv edildi.¹⁴¹

Bir diğer Kırım Tatar birliği de bizzat Çar'ın yanında St. Petersburg'da vazife yapan Kırım Tatar Hassa Muhafız Bölüğü idi. 1827-1863 yılları arasında mevcut olan bu bölüğün vasıfları ve liyakati Rus kumandanları tarafından çok takdir edilmekteydi. Bölüğün 1863'de lağvedilmesinden sonra, eski bölüğün en iyi askerlerinden oluşan ve Çar'ın şahsını korumakla görevli bir özel süvari eskort birliği teşkil edildi. Bu birlik 1890 yılına kadar varlığını sürdürdü.¹⁴²

1874'de Kırım Tatarları için de mecburî askerliğin ihdası Kırım Tatarlarının büyük tepkisiyle karşılaştı. Bunun sebepleri arasında başta yiyecek meselesi (yani askerde domuz eti yeme ihtimali) ve Müslüman ibadetlerini yerine getirememesi endişesi yer almaktaydı. Bu endişeleri kısmen ortadan kaldırmak üzere Genel *Gubernator* Knyaz Semyon Mihayloviç Vorontsov'un müracaatı üzerine Kırım Tatarları için özel birlikler kurulması izni verildi. Böylece 1874'de Kırım Süvari Bölüğü teşkil edildi. Bölük ertesi yıl tümene dönüştürüldü. Nihayet 1906'da Kırım Süvari Alayı haline getirildi. Alay (ve daha önceki tümün) Çar II. Nikolay'ın en takdir ettiği birliklerden birisi idi. Çar her yıl Yalta yakınlarındaki Livadiya Sarayı'na dinlenmeye gittiğinde bu Kırım Tatar birlikleri ona eskort ve muhafız görevini yerine getirirlerdi. Çar ve Çarina'nın Alay ile çok olumlu şahsî ilişkilerinin bir sonucu olarak, Nikolay kendisini Alay'a albay olarak kaydettiler ve Çarina da Alay'ın kumandanlığına tayin edilmişti. Bundan dolayı, 1909'dan sonra Alay resmen Çarina'nın adıyla "Aleksandra Feodorovna Alayı" adını almıştı. Çar II. Nikolay Alay'a bir jest olmak üzere Akmesic'de güzel bir cami de inşa ettirdi.¹⁴³

¹³⁹ P.S.Z. 1, Cilt: XXI, no. 15861, ss. 1040-1041; P.S.Z. 1, Cilt: XXII, no 15945, s. 60; G. Gabayev, "Kırım tatarlar Rus Bayrakları Altında", *Yıldız*, no. 1 (1989), ss. 120-121.

¹⁴⁰ Lapitskaya, ss. 52-53.

¹⁴¹ Grigoriy Aleksandroviç Bako, *Kırımkiy Konnyı Yeya Veliçestva Gosudarını İmperatrısı Aleksandri Feodorovni Polk* (Paris, 1934), ss. 6-8.

¹⁴² Gabayev, s. 122.

¹⁴³ Bako, ss. 10-14.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL BEY GASPIRALI VE KIRIM TATARLARININ MİLLÎ UYANIŞI (1883-1905)

Nisan 1783 ile Nisan 1883 arasındaki tam bir asırlık devri "Kırım Tatarlarının Karanlık Yüzyılı" olarak adlandırmamız için her sebep mevcuttur. Kırım Tatarları açısından Rus istilâsı sadece kendi ülkeleri üzerinde istenmeyen bir yabancı hakimiyetine katlanma mecburiyetinde kalmanın çok ötesinde vahim sonuçlar doğurmuştu. Bir yüzyıl içinde Kırım'ın Tatar nüfusunun çoğunluğu arkası kesilmeyen göç dalgaları ile vatanlarını terketmek zorunda kalmış, bunlardan boşalan yerlere kitleler halinde Ruslar ve diğer yabancı kolonistler yerleştirilmişti. Kırım Tatar sosyetal, sosyal, kültürel ve ekonomik müesseseleri muazzam bir tahribata maruz kalmış, ülkedeki hayatın her cephesi Kırım Tatarları aleyhine olmak kaydıyla büyük değişikliklere uğramıştı. Göç etmemiş veya edememiş Kırım Tatarları çaresizlik içinde adetâ kaçınılmaz göç için sıralarının gelmesini bekler gibiydiler. Kırım Tatar cemaatinin iç yapısı, geleneksel liderlerinden ve her hangi bir korunma mekanizmasından mahrum edilmiş halde, daimî bir çözülme sürecini yaşamaktaydı. Kelimenin gerçek manâsında bir millî burjuvaziden, intelligentsiyadan ve eşraf tabakasından söz edebilmek çok zordu. Kırım Tatar toplumu öylesine ezilmiş durumdaydı ki, Rus hakimiyetinin başından XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar önemli herhangi bir sahada temeyyüz etmiş tek bir şahsı dahi gösterebilmek hiç de kolay değildir. Kültürel durum da farklı değildi: Eğitim imkânları gayet sınırlı olup, bunlar da tamamıyla gayri-dünyevî geleneksel sistem yoluyla çaresizlik içinde bir izolasyona girmek ile Rus eğitim sistemi yoluyla kaçınılmaz bir Ruslaştırılma sürecini kabullenmek alternatifleri arasında tercih yapmaktan ibaretti. Bu iki sistemden hiç biri Kırım Tatar kültürünün muhafazasını ve gelişmesini temine müsait değildi. Kırım Tatar dil, edebiyat ve tarihini öğreten hiç bir yer yoktu. Kırım'da Tatarca (yani Türkçe) tek bir kitap, risale, gazete veya mecmua neşredilmemişti. Maddî kültürel mirasın büyük çoğunluğu ya çoktan yok edilmiş veya alınıp götürülmüştü, ya da bakımsızlık içinde çürüyüp gitmekteydi. Kısacası, Kırım Tatarlarının modern bir millet haline dönüşerek varlıklarını sürdürebilmeleri ihtimali pek zayıf görünüyordu.

Bu ümitsiz tablo içinde bir kişinin ortaya çıkışı hadiselerin gidişatını dramatik bir şekilde değiştirdi. O kişiyi, yani İsmail Bey Gaspiralı'yı, Kırım Tatarlarının, belki de genel olarak Rusya İmparatorluğu dahilindeki bütün

MİLLÎ HAREKETLER (1905-1916) 03 TEMMUZ 1997

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Yayımları : 77

Seri : I — Sayı : A.12

— Gaspirali İsmail Bey

8 HAZİRAN 1993

**TÜRK DÜNYASINDA EĞİTİM REFORMU VE
GASPIRALI İSMAİL BEY
(1851 - 1914)**

Doç. Dr. Mehmet SARAY

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi	
Kayıt No. :	13988
Tasnif No. :	923 GAS

ANKARA — 1987

AVRASYA BİR VAKFI YAYINLARI

NO : 2

YAZAN :

KIRIMLI CAFER SEYDAHMET

GASPIRALI İSMAİL BEY

(DİLDE, FİKİRDE, İŞTE BİRLİK)

"Hiç kimse Kırmılı İsmail Bey Gaspirinski kadar bütün Türklük gayesini vuzuh, sebat ve ısrarla nazariyatta takip fiiliyatta tatbika sayetmemiştir"

AKÇORAĞLU YUSUF

"Bütün hayatını Türklüğün yükselmesine sarfeden İsmail Bey Türk halkının ebedî şükranına lâyıktır.

KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	Dem. No:	51324
	Tas. No:	923 GAS

Cilt - BASKI : KUŞAK OFSET
Himayei Etfal Sk. Yıldırım Han No: 1
Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 527 41 03 - 520 85 80

18 ARALIK 1997
MADDE HAYATLA VE İHTİTAN
SONRA ÜZÜLMEZ

YAYINA HAZIRLAYAN:
RAMAZAN BAKKAL

İSMAİL GASPIRALI

⌘

SEÇİLMİŞ ESERLERİ: II

FİKRÎ ESERLERİ

Neşre Hazırlayan:

Yavuz Akpınar

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	96627
Tas. No:	

İstanbul 2004

ÖTÜKEN

133828

İSMAİL BEY GASPIRALI İÇİN

Türkiye Eşyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	133828
Tas. No:	923 GAS

Başeditör:
Hakan KIRIMLI

Editörler:
Bülent TANATAR
Dündar AKARCA
İbrahim KÖREMEZLİ

Ankara 2004

122 SURETİ 2005

MATBA
SIRA BELLEN OKUMAN

Yüz Yılda Gaspıralı'nın İdealleri

29 Ocak 2007

- Bildiriler-

Gaspıralı, İsmail Bey 070082

Yayına Hazırlayan:

Dr. Cezmi Bayram

Yrd. Doç. Dr. İsmail Türkoğlu

Yrd. Doç. Dr. Filiz Baloğlu

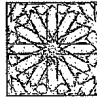
MADDE TETKİKİ
SONRA GELEN DOKÜMAN

06.01.2007

Ankara 2001

TÜRK YURDU YAYINLARI

G

GASPRINSKII, ISMA'IL BAY (1851–1914)

Isma'il Gasprinskii (Gaspıralı), a leading intellectual in the Turkic world, was born in Bahcesaray, Crimea, on 8 March 1851 and died in the same city on 11 September 1914. He received his early education in his hometown and later attended the Gymnasium in Akmescit (Simferopol). After graduating from the Military Academy in Moscow in 1867, he briefly served in the Ottoman army, and then subsequently taught at various Muslim schools in Russia. It was the latter experience that made him realize the necessity of educational reforms for Russian Muslims to achieve social and economic progress.

From 1883 on, when he established the newspaper *Tercuman* (Interpreter), Gasprinskii advocated reforms in curriculum and teaching methods, with an emphasis on advancing the abilities of students in reading, writing, and arithmetic. In his view, religion was to be taught as culture and for spiritual revival. He believed that many of the ills of Muslim societies could be cured by an improved new educational system (Usul-i Cedid).

At the First and Second Congresses of the Union of Russian Muslims in 1905 and 1906, held in Nizhni Novgorod and St. Petersburg, respectively, Isma'il Gasprinskii's ideas on educational reforms and politics received close attention. In 1907 he helped found Ittifak-i Musلمانlar (Union of Muslims) urging not political but linguistic and cultural unity among the Muslim Turkic peoples of Russia. During the following decade, voicing his motto of "Unity in language, thought and action," he traveled to Istanbul, Cairo, and India urging educational and social reforms in the Islamic world. Despite opposition from existing traditional Muslim educators, by the time of Gasprinskii's death, around five thousand Usul-i Cedid schools had been established.

Isma'il Gasprinskii also championed women's rights and the importance of education for Muslim women. In one of his important journals, *Alem-i Nisvan* (Women's world), which he began publishing with his daughter Sefika Hanim in 1906, he consistently argued that society could only reach a high level of civilization if women were also educated.

See also **Education; Feminism.**

BIBLIOGRAPHY

Bennigsen, Alexandre A. *Ismail Bey Gasprinski (Gaspıralı) and Origins of the Jadid Movement in Russia*. Oxford, U.K.: The Society of Central Asian Studies, 1985.

A. Uner Turgay

GENDER

To speak of gender is necessarily to make a distinction between sex and gender. While sex is the biologically defined capacity of the human body, gender connotes the social significance attached to members of a particular sex. Gender is, therefore, a human construction that nevertheless draws upon divinely inspired texts, social and cultural conventions, and biological capacities to define its role in public and private life and societal institutions.

Gender-Related Verses in the Qur'an

In the Qur'an, which is regarded as divine revelation by Muslims, female life is considered intrinsically valuable (Q. 81:9). The creation of the female is attributed, along with that of the male, to a single soul (4:1) from which the other is created as its mate (4:1). Another verse declares: "Allah created you from dust, then from a little fluid, then He made you pairs" (35: 11). These verses have been interpreted as granting both sexes equality from the perspective of origin and spiritual status. Although the Qur'anic texts do not

İsmail Gaspiralı'nın Darürrahat Projesinde Ütopik İzlekler

Ayşenur Külahlıoğlu İslam
Başkent Üniversitesi

ed-Ayşenur Külahlıoğlu İslam ve Saer Eker.

Edebiyat ve Dil Yazıları: Mustafa İsen'e Armağan.

Ankara - 2007, s. 291 - 308.

D-N: 170318

Darürrahat, Türkçe edebiyatın ilk ütopik ülkesidir. Ömrünü, çağdaşı olan Türk ve Müslüman toplumların sosyal, fikri ve siyasi alanda modernleşmesini sağlayacak bir hareketi başlatmaya adanmış İsmail Gaspiralı'nın (1851-1914) 19. yüzyılın son çeyreğinde kaleme aldığı *Darürrahat Müslümanları* adlı roman, bu ülkede geçer. Eser, hem Türkçe yazılmış ilk ütopik roman olmak hem de Doğu ve Batı ütopyacılığını sentezlemek bakımından oldukça dikkat çekici özelliklere sahiptir. Bu makalede, İsmail Gaspiralı'nın ideal toplum projesi olan *Darürrahat Müslümanları* adlı romanının ütopik izlekleri ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır. Ancak bu incelemeyi yapmadan önce romandaki ütopik izleklere yön veren ütopya geleneklerine kısaca göz atmakta fayda vardır.

Ütopya ve Edebiyat, Doğu ve Batı

Sosyal bir varlık olarak insan, mükemmel bir toplumsal düzen içinde mutlu bir hayat sürmek arzusu taşır. Bu yüzden tarih boyunca içinde yaşadığı toplumun iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan daha iyi bir işleyişe kavuşması için arayışını sürdürmüştür. İlk çağlardan itibaren ideal düzen ve ideal devlet düşüncesi bir arada gelişir. Böylece mevcut sistemin aksayan yönleri eleştirilip düzeltilerek içinde söz konusu aksaklıkların hiçbirinin yer almadığı hayali toplum projeleri ortaya çıkarılır. Ütopya adı verilen bu hayali toplum projeleri, genellikle içinde bulunulan yer ve zamanın dışında bir yerde ve zamanda tasarlanır. Böylece ütopya yazarları, kurulu düzendeki sebep-sonuç ilişkilerinin dışına çıkabilme ve projelerini sınavdan geçirmeden hayal kurabilme imtiyazını elde ederler. Bu tür hayali toplum projelerinin bilinen ilk örneği Platon'un *Devlet* adlı eseridir. İlk ütopya

DIE SPRACHE ISMA'İL BEY GASPYRALYS

=====

D i s s e r t a t i o n

.....

zur Erlangung des Doktorgrades der
Philosophischen Fakultät der
Universität Hamburg

ISMAIL OTAR

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	167339
Tas. No:	923 GAS

eingereicht von
Gustav Burbiel
aus Grevesmühlen

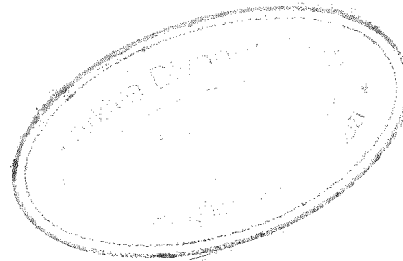
Hamburg 1950

gelir ki bu da bir etkileşimden değil, büyük ihtimalle bir tesadüften kaynaklanmaktadır. Buna karşılık ifadedeki faklılık ise her iki yazarın hikâye tekniği anlayışından kaynaklanmaktadır.

Ege Üniv. Edb.fak.
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ,
IX, 1998, İzmir, s.87-115. D.371

06 NISAN 1999
MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

İSMAİL GASPIRALI BEY'İN EDEBÎ TENKİT LERİ: 1

Yavuz Akpınar

Fikir tarihimizdeki yeri ve önemi sebebiyle Gaspıralı İsmail Bey'in siyasî görüşlerinden, ideallerinden sık sık söz edilir. Hakkında yapılan az sayıdaki ciddi araştırmada da genellikle onun bu tarafları ele alınmıştır. Şimdiye kadar İsmail Bey'in edebî eserleri üzerinde dikkate değer bir araştırma yapılmamış bu konuda hangi eserlerinin bulunduğu dahi tam olarak tesbit edilememiştir. Dolayısıyla İsmail Bey'in edebî tenkit konusundaki seri yazıları bulunduğu da şimdiye kadar kimsenin dikkatini çekmemiştir. Sadece onun *Darü'r-rahah Yaki Acaib-i Diyar-ı İslam, Gündoğdu, Gülcemal Bikeç, Bağdad Hatun, Arslan Kız* gibi roman ve hikâyeleri bulunduğu hakkında çok kısa bilgiler verilmiştir.

Aslında İsmail Bey'in edebî faaliyetinin de diğer faaliyetlerinin de gereği gibi tesbit edilebilmesi için Türkiye'de tam bir koleksiyonu bulunmayan -ölümüne kadar neşredilmiş- 31 yıllık *Tercüman* gazetesinin dikkatli bir şekilde taranması gerekmektedir.

Biz bir müddetten beri İsmail Gaspıralı'ya ait eserleri, yazıları derleyip yayına hazırlamakla meşgulüz. Bunun için Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerindeki *Tercüman* gazetesini koleksiyonlarını tarıyoruz. Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'ndeki Seyfettin Özege Kütüphanesi'nde bulunan 1895-1897 yıllarına ait -bazı sayıları eksik- *Tercüman* gazetesini incelerken İsmail Bey'in 17 Sentyabr 1895¹ [20 Eylül 1895] tarihinden itibaren düzenli denilebilecek bir şekilde tenkit konusunda seri yazılar yayınlamış olduğunu gördük.

1 Çarlık devrinde Rusya'da kullanılan Miladî takvim 13 gün geridir. Biz bibliyografya kayıtlarında herhangi bir yanlış anlaşılmaya imkân vememek için bundan sonra yazıların tarihlerini olduğu gibi bıraktık. Doğru tarihi bulmak için bunlara 13 gün eklemek gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

İstanbul and also other newspapers and journals such as *Bahçe* (The Garden), *Asır* (The Century), *Yeni Asır* (The New Century), *Yeni Edirne* (New Edirne), *Şûrâ-yı Ümmet* (The Public Opinion), *Resimli Kitap* (The Illustrated Books), *Yeni Gazete* (The New Journal), *Saadet* (The Happiness).

The main Works of Emine Semiye are as follows, *Bikes* (Friendless), *Muallime* (The Woman Teacher), *Sefâlet* (The extreme poverty), *Çayyâ Kuyusu* (Hopeless Impasse), *Bir Mütahhasseinin Tefekkürâtı* (The Thoughts of A Specialist), *Terbiye-i Effâle Ait Üç Hikâye* (The Three Story Concerning to the Children Education), *Hiss-i Rekâbet* (The Feeling of Competition), *Emir Çoban Kızları Yahud İki Kadında Aynı Tâli': Bağdat Hatun, Dilşâd Sultan*, (The Daughters of the Ruler Çoban or The Same Fate of Two Women: Ms. Bağdat Hatun, Ms. Dilşâd Hatun), *Selânik Hâtıraları* (The Memoirs Related to Selânik), *Hürriyet Kokuları* (The Fears for Freedom), *İktifat* (Compilation), *Kalem Tecrübeleri* (Essays), *Hülâsa-i İlm-i Hisap* (The Summary of Accounting).

Key Words: Mrs. Emine Semiye, the Committee of Union and Progress, the Constitutional Monarchy, woman writer, teacher.

Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu: 25-27 Nisan 2007
Erzurum Bildiriler (K-Z), c. 2, Erzurum 2009. ss. 765-780

İsım 188704

MADDE FAZLAZLANDIRILAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

12 ŞUBAT 2010

Adını bilhassa 1883 yılında çıkarmaya başladığı Tercüman gazetesiyle duyuran İsmail Çaspıralı, 19 yüzyılın en önde gelen Türk aydınlanmacılarından, yaygın tabirle maa-rişçilerinden birisidir. Gazetesinde devrinin siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel mahiyetli birçok meselesini çok çeşitli yönleriyle tartışarak Türk ve İslâm dünyası için bir medeniyet programı çizmiş, böylelikle dönemin çok zor şartlarına göre Rusya'nın asimilasyon politikasına karşı âdeta olağanüstü bir varolma savaşı vermiştir. Biz bu bildirimizde, onun siyasi ve sosyal içerikli yazılarına göre daha geri planda kalan edebî faaliyetleri üzerinde duracak, roman ve hikâyeleri vasıtasıyla Çaspıralı'nın bir başka cephesini aydınlatmaya çalışacağız¹.

Bilindiği gibi roman ve hikâye, bütün doğu edebiyatlarında Batılılaşmanın, bir başka deyişle modernleşmenin ürünü olan edebî türlerdir. Bizde yani Osmanlı Türklerinde telif ilk roman örnekleri, 1870'li yıllardan itibaren verilmeye başlamıştır. Bu konu hakkında birtakım tartışmalar ve farklı görüşler olmakla birlikte, genel kabullere göre ilk telif roman, Şemsettin Sami'nin 1872 tarihli *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı, ilk hikâye örnekleri ise de *Letaif-i Rivayat* serisi içindeki ilk beş cüzle yer alan Ahmet Mithat'ın eserleridir. Bu ilk örneklerden sonra başta Namık Kemal olmak üzere onu izleyen Nabizade Nazım, Sami Paşazade Sezai, Recaizade Mahmut Ekrem hikâye ve roman türlerinde hepimizin bildiği eserlerini kaleme almışlardır. Rusya Türklerinin edebiyatlarındaki modernleşme süreci ise Osmanlı Türklerinkine göre daha geç başlamıştır. Sözelimi İbrahim Altınşarın'ın 1879'da yayımlanan *Kıpşak Seyitkul* undan sonra modern Kazak roman ve hikâye örneklerinin okuyucuyla buluşması 1910'lu yıllara tesadüf etmektedir². Kırgız Türklerinde batılı hikâye ve roman örneklerinin

* Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ozlemnemutlu19@hotmail.com.
¹ İsmail Çaspıralı'nın edebî faaliyetleri hakkında etraflıca bilgi vermeye yönelik yazılar yok denecek kadar azdır. Çaspıralı'yı daha çok fikri ve siyasi cephesiyle ele alan çalışmalarda onun bu yönüne sadece kısaca temas edilmekle yetinilmiş veya çoğu zaman da verilen bilgiler eksik kalmıştır. Bir proje kapsamında Çaspıralı'nın *Tercümanı*'daki yazılarını yayıma hazırlayan Yavuz Akpınar, öncelikle yazarın şimdiye kadar hiç tespit edilmeyen ve üzerinde hiç durulmayan edebî tenkitlerine çeşitli çalışmalarında temas etmiş ve onların bir kısmını neşretmiş (Bkz., "İsmail Çaspıralı Beyin Edebî Tenkitleri:1", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: IX, İzmir: 1998, ss. 87-115) ardından edebî eserlerinin ilk kez akademik neşri gerçekleştirilmiştir. (Bkz. *İsmail Çaspıralı Seçilmiş Eserleri, Roman ve Hikâyeleri*, İstanbul: 2003, 476 s.) Böylelikle İsmail Çaspıralı'nın edebî faaliyetleri hakkında derli toplu bilgi veren ilk yazılar Yavuz Akpınar tarafından kaleme alınmıştır. Akpınar, 2001'de Türk Ocağı'nca İstanbul'da "Yüzyılda Çaspıralı'nın İdealleri" ve 2004'te Ankara'da düzenlenen "İsmail Bey Çaspıralı İçin" başlıklı sempozyumlarda da Çaspıralı'nın fikri ve edebî eserlerini ele alan tebliğler sunmuştur. (Bkz. "Çaspıralı'nın Fikri ve Edebî Eserleri", *Yüzyılda Çaspıralı'nın İdealleri, Bildiriler*, Türk Yurdu Yayınları, İstanbul: 2001 63-93; "Çaspıralı'nın Edebî Eserlerine Genel Bir Bakış ve Darürrahat Müslümanları Romanı", *İsmail Bey Çaspıralı İçin*, Ankara: 2004, ss. 339-357) Yavuz Akpınar dışında "İsmail Bey Çaspıralı'nın Edebî Faaliyetlerine Dair" (Bkz. a.g.e., ss. 359-362) tebliğiyle İsmail Kerim de yazarın edebî faaliyetlerini ilk değerlendiren araştırmacılarından biri olmuştur.

² *Bakıtsız Jamal* (Mir Jakıp Dulatuli) ve *Beysara Kız* (Ekrem Çalimuli) 1910, *Kız Köreyik* (Tayır Jomartbayuli) 1912, *Zarlandım* (Sultanmahmut Toraygiruli) 1912'de neşredilmişlerdir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Çulzada Jabbarova, *İlk Türk-Kazak Hikâye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma*, (basılmamış yüksek lisan tezi), Dan. : Prof. Dr. Yavuz Akpınar, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: 2005, 268 s. *Bakıtsız Jamal* (Mir Jakıp Dulatuli) ve *Beysara Kız* (Ekrem Çalimuli) 1910, *Kız Köreyik* (Tayır Jomartbayuli) 1912, *Zarlandım* (Sultanmahmut Toraygiruli) 1912'de neşredilmişlerdir.

Kaynakça

- 1.Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılap Kitabevi*, İstanbul 1990.
- 2.Aristoteles (Çev:İsmail Tunalı), *Poetika, Remzi Kitabevi*, İstanbul 1987.
- 3.Huyugüzel, Ömer Faruk, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995.
- 4.Kaplan, Mehmet, "Mai ve Siyah Romanının Üslubu Hakkında", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1995.
- 5.Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret*, Dergah Yayınları, İstanbul 1993.
- 6.Kerman, Zeynep, "Halid Ziya Uşaklıgil ve Türk Dili", *Türk Dili*, S.399,1985, s.125-133.
- 7.Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, "Halid Ziya Uşaklıgil (Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu)", Dergah Yayınları, İstanbul 1992.
- 8.Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1985.
- 9.Uşaklıgil, Halit Ziya (Haz: Şemsettin Kutlu), *Kırk Yıl, İnkılap Kitabevi*, İstanbul 1987.
- 10.Uşaklıgil, Halit Ziya, *Mai ve Siyah*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942.
- 11.Uşaklıgil, Halit Ziya, *Hikaye, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul 1998.

İSMAİL GASPIRALI'NIN YAYIMLADIĞI İLK "MECMUALAR": TONGUÇ, ŞAFAK

Viktor Yuriyeviç Gankeviç-Yavuz Akpınar

Özet

Makalede İsmail Gaspiralı'nın Tonguç ve Şafak mecmualarını çıkartma süreci anlatılmakta ve onun ilk gazetecilik teşebbüsleri, tecrübeleri açıklanmaktadır. Gankeviç tarafından Rus arşivinde bulunan Tonguç ve Şafak'ın metinleri ilk defa yayımlanmaktadır. Tonguç'un iki ayrı baskısının olduğu tespit edilmiştir. Şafak'ın elde edilen metni ise eksiktir.

Tonguç ve Şafak dergilerinden, İsmail Gaspiralı'nın 1883'te Tercüman gazetesini çıkarmadan önce ne gibi düşüncelere sahip olduğunu öğrenebiliyoruz.

Anahtar kelimeler: İsmail Gaspiralı, Kırım basın tarihi, Kırım, Tonguç, Şafak, Türk gazeteciliği, Rusya Müslümanları

The First Periodicals Published by Ismail Gaspiralı : Tonguc, Safak

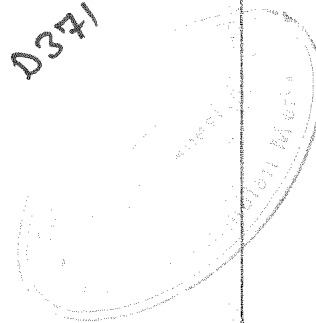
Abstract

In this article Ismail Gaspiralı's publication process of Tonguc and Safak periodicals is mentioned and his first journalism attempt, experience are also explained. Readings in Tonguc and Safak which were found by Gankevic from the Russian archives are published for the first time. It is determined that Tonguc has two different editions. The obtained text of Safak is incomplete.

From Tonguc and Safak periodicals we are able to learn what kind of opinions Ismail Gaspiralı had before he published Tercuman in 1883.

Key words: Ismail Gaspiralı, Crimean Press History, Crimea, Tonguç, Şafak, Turkish press, Russian Muslims

İsmail Gaspiralı'nın 1883'te *Tercüman*'ı yayımlamadan önce, 1881 yılından itibaren bazı "broşürler", diğer bir deyimle sayfa sayıları birbirinden

OSMANLI DEVLETİ EĞİTİM SAHASINDAKİ YENİLEŞME HAREKETLERİNİN GASPIRALI İSMAİL BEYE ETKİLERİ

Fahri TEMİZYÜREK*

ABSTRACT

This article deals with under which entailments the usûl-i cedit (new style) appeared, initiating as education and training action, and its arrive to national awakening.

Gaspiralı, defending his ideas under the light of developments on the realm of ideas, politics, education and training in the World and Ottoman, started the struggle to render conscious the community –through his daily, Tercüman- that independence from the backwardness in which the Muslims fell down was only became possible through implementing reforms on education.

Thanks to Ceditism movement, leading by Ismail Gaspiralı, improvements of education was accomplished; Muslims in the Turkish world begun to attach much more importance to education, so a new phase started in the Turkish world.

Bilindiği gibi Rönesansla beraber, Batı'da ortaya çıkan eğitim akımları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı eğitim sistemini de derinden etkiler. Her ne kadar Osmanlı eğitim sistemindeki ilk yenileşme hareketleri II. Mustafa dönemine kadar götürülebilse de asıl köklü değişiklikler II. Mahmut (1808-1839) ile başlar.¹

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

¹ Geniş bilgi için bkz. Yahya Akyüz: **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 1989, syf. 163-183.

MADDE YAYINDAN ÖZETLENEN
SONRA GELİR DOKÜMAN

20 MAYIS 2003

Avrasya Etüdüleri, 21 (Kış-2002)

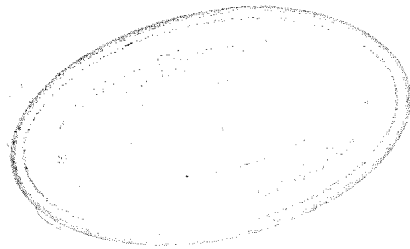
s. 3 - 13.

D. 894.

- Therborn, Göran. (1991), "The End of the Future", *Marxism Today*, November : 24 quoted in Geoff, Eley. (1998), "Socialism By Any Other Name? Illusions and Renewal in the History of the Western European Left", *New Left Review*, 227: 97-115.
- Turan, İler. (1988), "Political Parties and the Party System in Post-1983 Turkey", *State, Democracy and the Military in Turkey in the 1980's*, Metin Heper and Ahmet Evin eds. Berlin, New York: Walter de Gruyter: 63-80.
- Yılmaz, Sinan. (1995), [Interview with Sadun Aren]. *Turkish Daily News*, (June 29).

MADE YATIRILANDIKTAN
SONRA GÜLEN DOKÜMAN

15 MAYIS 2003

Svetlana M. Červonnaja

Das Vermächtnis Ismail Gasprinskijs im Kontext aktueller Probleme von Wissenschaft und Politik des postsowjetischen Raumes (Ergebnisse des 150-jährigen Geburtstagsjubiläums von Ismail Gasprinskij)

Das Jahr 2001 stand in einer Reihe von Ländern und Regionen der turksprachigen Welt unter dem Zeichen des 150-jährigen Jubiläums der Geburt Ismail Gasprinskijs. Zu den Gebieten, die sich besonders dem Erbe Gasprinskijs verpflichtet fühlten, zählten u. a. die Türkei, die neuen unabhängigen Turkstaaten des Nahen Ostens und des zentralasiatischen Gürtels, sowie die Krim und einige Republiken der Russischen Föderation wie z. B. Tatarstan, das gegen Ende des 20. Jahrhunderts zur Basis der Renaissance des Turkismus und der internationalen Zusammenarbeit auf der Grundlage der alltürkischen Solidarität geworden war. Darüber hinaus widmeten sich auch zahlreiche wissenschaftliche Zentren, deren Gegenstand turkologische Studien internationalen oder nationalen Ranges, interdisziplinärer oder eher fachwissenschaftlicher (historischer, kulturwissenschaftlicher, ethnologischer, linguistischer usw.) Art sind, aus diesem Anlass dem Vermächtnis dieses Gelehrten. Der Name des bedeutenden krimtatarischen Aufklärers, Schriftstellers und Reformators des Schul- und Hochschulwesens, des Gründers und Chefredakteurs der ersten turksprachigen Zeitung Russlands „Terdziman/Übersetzer“, des Theoretikers der Philosophie, Ethik und Ästhetik des Islam und der muslimischen Kultur, des Anführers der progressiven, reformatorischen Bewegung des Djadidismus, des Ideologen des liberalen Turkismus, Ismail Bej Gasprinskij (1851 – 1914), war lange Zeit praktisch getilgt aus der offiziellen sowjetischen Geschichtsschreibung oder diente als Objekt ideologischer Beschuldigungen und Verwünschungen, die mit den Schreckgespenstern des „bourgeois Nationalismus“, des „reaktionären Panturkismus“ oder „muslimischen Fundamentalismus“ etc. drohten. Heute ist Gasprinskij siegreich in das gesellschaftliche Bewusstsein, in den Hauptentwicklungsstrom des progressiven gesellschaftlichen Denkens und der Kultur der Völker des Ostens zurückgekehrt. Er hat einen Ehrenplatz im Panorama dieser Kultur eingenommen: Politiker waren gezwungen, seine unzerstörbare Autorität, die die Prüfung der Zeit bestanden hatte, anzuerkennen. Gelehrte schätzten seine Maßstabsetzenden Beiträge zu Pädagogik, Journalistik, Literatur, Ethik und anderen Bereichen der Geisteswissenschaften und humanistischen Praxis einer ganzen Epoche – der großen Epoche der Modernisierung des turksprachig-muslimischen Ostens.

Eine Reihe wissenschaftlicher Konferenzen¹ und neuer, dem Jubiläum Ismail Gasprinskijs gewidmeter Veröffentlichungen, die in Simferopol, Kiew, Moskau und

¹ Genannt seien hier nur die bereits herausgegebenen Programme der Konferenzen des Jahres 2001: Internationale wissenschaftlich-praktische Konferenz, gewidmet dem 150-jährigen Jubiläum der Geburt des bedeutenden krimtatarischen Aufklärers I. Gasprinskijs. Programm-Einladung. [Organisatoren:] Ministerrat der Autonomen Republik der Krim, Bildungs- und Wissenschaftsministerium der Ukraine, Institut für Pädagogik und Psychologie der Berufsausbildung an der Akademie der pädagogischen Wissenschaften (APW) der Ukraine, Institut für Probleme der Erziehung an der APW der Ukraine, Internationaler Fond „Vidrodžennja“ („Wiedergeburt“), Bildungsministerium der Autonomen Republik der Krim, Staatliches Industriell-Pädagogisches Institut der Krim. 14.-16. Mai 2001, Simferopol; Programm der Internationalen wissenschaftlichen Konferenz „Ismail Gasprinskij: Erbe und Ge-

İSMAİL GASPIRALI

✻

SEÇİLMİŞ ESERLERİ: I

ROMAN VE HİKÂYELERİ

Frengistan Mektupları

Darürrahat Müslümanları

Sudan Mektupları

Kadınlar Ülkesi

M. A. Fransevîye Tesadüf: Gülbaba Ziyareti

Arslan Kız

Gün Doğdu

Ahmet Bey Taşkesenli ve Bedros Ağa Karakaşyan

İvan ve Süleyman

Bela-yı İslâm

Neşre Hazırlayanlar:

Yavuz Akpınar

Bayram Orak

Nazım Muradov

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
D. m. No:	88145
T. s. No:	1513.210 C. 1

ÖTÜKEN

İstanbul - 2003

MAKULUĞU İZİNLENDİRİLMİŞTİR
SINIRI GEÇİLMEZ
KAYITLI
KAYITLI

20 EYLÜL 2003
6007 10713

getiremezlerse Orta Asya halkı artık kendi egemenliğiyle yaşayamaz, sonuçta bütünüyle başka halkların idaresi altına girecektir.¹

Avrupa medeniyetini görmüş olan Nişi'ye göre, eski şeriat düzeni altında yaşayarak dünyadaki her şeyi Allah'ın kararına bağlayan eylemsiz halk için, parlak bir gelecek belki de beklenemezdi. Şüphesiz, o sıralar Orta Asya'ya seyahat eden her yabancı da onunla aynı izlenime sahip olmuştur. Ancak o dönem tarihine bakılırsa, Orta Asya'nın durumunu girişimleriyle değiştirmeye çalışanların bulunduğu anlaşılır.

İsmail Bey Gasprinski

Bilindiği gibi 19. yüzyılın sonuna doğru Kırım yarımadasından Kafkasya, İdil-Ural, Kazak bozkırları ve Türkistan'a kadar uzanan Rusya'nın güney bölgelerinde büyük sayılarda Müslüman topluluklar bulunuyordu. Rusya içindeki bu Müslümanların nüfusu, yaklaşık 20 milyon olarak tahmin edilebilir. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğunda yani Anadolu ve Balkanlar'da ise Müslüman nüfusun yaklaşık 15 milyon olduğunu göz önüne alırsak, Rusya içindeki Müslüman toplulukların büyüklüğü ve önemi anlaşılabilir. Ancak Rusya Müslümanlarının hayat tarzları birbirinden farklı idi. Rusya İmparatorluğunun, Rusya Müslümanlarının topraklarını ilk olarak ilhak ettiği tarih olan 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen zaman içinde de, bu halklar epey değişikliklere uğradılar. Rusya Müslümanlarını uyandırma ve onları birleştirme yolunda çalışanların en ünlüsü elbette İsmail Bey Gasprinski (1851-1914)'dir.

İlk öğrenimini Bahçesaray'da gördükten sonra Moskova'da askeri okula giren Gasprinski, Rus medeniyetini yakından tanımaya muvaffak olmuş ve bu okuldan ayrıldıktan sonra bir süre Paris'te kalmıştır (1872-1874). Burada Rus yazarı Turgenev ile tanışmanın yanısıra Avrupa medeniyetini öğrenme fırsatını da sahip olmuştur. Paris'ten vatanına dönerken, İstanbul'a uğrayan Gasprinski, batılılaşma hareketleri içindeki Osmanlı İmparatorluğunun durumunu inceleyebilmiştir. Onun, bütün bu deneyimleri kendisine sadece Rusya Müslümanlarının değil, ayrıca bütün İslam dünyasının yaşamakta olduğu problemleri değişik açıdan araştırma fırsatı sağlamıştır. İsmail Bey Gasprinski'nin bu konudaki temel düşüncesini 1881 yılında kaleme aldığı "Rusya Müslümanlığı" adlı Rusça eserinde açıkça görebiliriz. Görüşleri kısaca şöyle özetlenebilir:

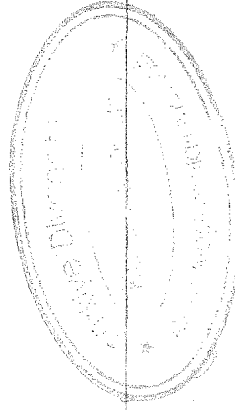
Rusya ergeç Asya'daki Türk Müslüman topluluklarını kendine katmakla sınırları içinde büyük bir Müslüman topluluğuna sahip olacaktır. Ancak Rusya, Asya'nın medenileşmesi gibi büyük bir görev ileri sürmekle birlikte, vergi ve emniyet işleri dışında

¹ Nişi Tokujirou, "Nişi şokikan çuuazia ryokou houkokuşo", *Nihon gaikou monjo*, cilt 14 (Meiji 14), Tokyo, 1951 (Japonca)

Müslüman topluluklarına bugüne kadar hiç bir ilgi göstermeden onları tamamen kendi hallerine bırakmıştır. Dolayısıyla, Müslüman halk yoksulluk ve bilgisizlik içinde kalmak zorunda bırakılmakta, acı veren göç hareketleri de durmadan devam etmektedir. Müslümanlar ve Ruslar, aralarındaki bilgisizlik ve güvensizlik nedeniyle yüzyıllardır birbirinden ayrılmaktadır. Rus yazarları çoğu zaman bu meseleyi İslamiyetin temelinde başka dinlere karşı düşmanlık bulunduğu ile açıklamaya çalışmışlardır. Ama gerçek suçlu İslamiyet değil. Bütün mesele Rusya'da Müslüman halkına karşı uygun bir siyasetin bugüne kadar uygulanmamasından kaynaklanıyor. Mecburi Ruslaştırma siyaseti kendi geleneklerine çok bağlı Müslüman toplulukların mukavemetiyle karşılaşacağına ve aynı zamanda Polonya'da olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanacağına şüphe yoktur. Yararlı siyaset ise, ABD ve Finlandiya'da uygulanmakta olan halkların eşitliği veya muhtariyet prensiplerine dayalı birlikte yaşama sistemidir. Rusya devleti, Müslüman halkın ortak diliyle yapılan umumi eğitim aracılığıyla hem onların şu andaki bilimsizlikten kurtarılmasına, hem de medeni uyanışa kavuşturulmasına yardım etmelidir. Eskiden Doğu'dan Batı'ya geçen medeniyet şimdi Batı'dan Doğu'ya yeniden dönmeye başlıyor. Bu akımda Ruslar ve Müslümanlar en güzel önder olacaktır.²

Ruslar ile Müslümanların birlikte yaşaması nasıl sağlanabilir? Rusya Müslümanları arasında bu konuda ilk sözü söyleyen belki de Gasprinski olsa gerek. Kendisi Rusya'nın Orta Asya'yı ilhak etmesini kaçınılmaz bir olay olarak kabul ederek, Avrupa ve Rus medeniyetinin ileri de oluşunu kabul ederken, Rusya Müslümanları için medeni muhtariyet gerektiğini de öne sürmüştür. Gerçekten, Gasprinski eğitimi yenileştirme çalışmalarına başlamıştır. Bilindiği gibi 1884'te kendi memleketi olan Bahçesaray'da usul-i cedid mektebi denilen ana dili ve çağdaş derslerle donatılan örnek okulu kendi çabalarıyla açmıştır. Bu okul din ve ahlak derslerine önem veren geleneksel mekteplere kıyasla başta okuma yazma olmak üzere başka derslere ağırlık vererek, genelde daha iyi sonuç alınacağını ortaya koymuştur. Usul-i cedid mektepleri, 19. yüzyılın sonlarından beri Rusya ile Orta Asya arasındaki ticari işlerle büyük bir gelişme gösteren Tatar burjuvazisinin desteğiyle, kısa bir süre içinde yayılmaya başlayıp, Orta Asya'da yerleşmiş olan Tatar tüccarlarının vasıtasıyla 20. yüzyılın başlarında Türkistan şehirlerinde de kurulmuştur. Bartold'un da bahsettiği gibi, kısa bir süre sonra bu okullar Türkistan'da Rus idaresindeki Rus Yerli Okulları

² İsmail Bey Gaspirinskii, *Ruskoe musul'manstvo: Mysli, zametki i nablyudeniya*, Simferopol, 1881.

Hazırlayan Timur Kocaoglu
 Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924
 Haarlem - 2001, s. 300-304 [299-313]
 DN:120120

Dünya milletlerinin yeni çarpınmalar içinde bulunduğu o kaynaşma yıllarında Ziya Gökalp'in söylediği gibi bir avuç ülkü insanı o ülkeye ulaştı. Ama İlhan yine de görünmedi. Tanrı Dağı yine üzgün kaldı...

Asya'nın Batıya köprü olarak uzattığı parçasında ise yeni bir Türk devleti kuruldu. Türk yasına göre çobanlar koyunlarını, demirciler çekiçlerini, gençler kollarını, ihtiyarlar akıllarını bu devletin ortaya çıkmasında harcadılar. Başbuğsuz olmazdı, Türk Yurdu onu da buldu; bugün sınır dışında kalan bir Türk ili ATATÜRK'ü verdi.

Gündüzleri gören gecelerin karanlığını iyi bilir. Türk Milletinin şanlı geçmişi gündüz, son asrın başına getirdiği kaçınılmaz felâketler ise gece dir. Geceyi gören gündüzü arar. Türk Milleti de Mustafa Kemal'in önderliğinde gündüze erdi. Yine de Ziya Gökalp'in **Altın Destan**'nda arzu ettiği duygunun bir bölümü oluyordu; zaman bir akıştı, gerekirse akışın yönünü kırk asır sonra bile de olsa bütün Türkleri kapsaması sağlanabilirdi...

Yarının Türk Yurdu, Türk çocuğunun kafasına aldığı millî duyguların ışığında aydınlanacaktır. Bu aydınlanışta ilk büyük Türk Hakanı Oğuz Handan, Atatürk'e kadar büyük Türklerin unutulmama payı vardır. Ne mutlu **Altın Destan**'ına gerçekten lâyık olan Türk çocuklarına!

Türklük birleşmektir, büyümektir, yükselmektir...
Türklük millî değerlerini sevmek ve korumaktır.
Ne mutlu TÜRK'ÜM DİYENE...

17 TEMMUZ 1993

Türk Kültürü, 69, 1968 Ankara, 649-652.

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcut

BEN ONU GÖRDÜM

(İsmail Gaspiralı hakkında notlar)

A. Battal-Taymas

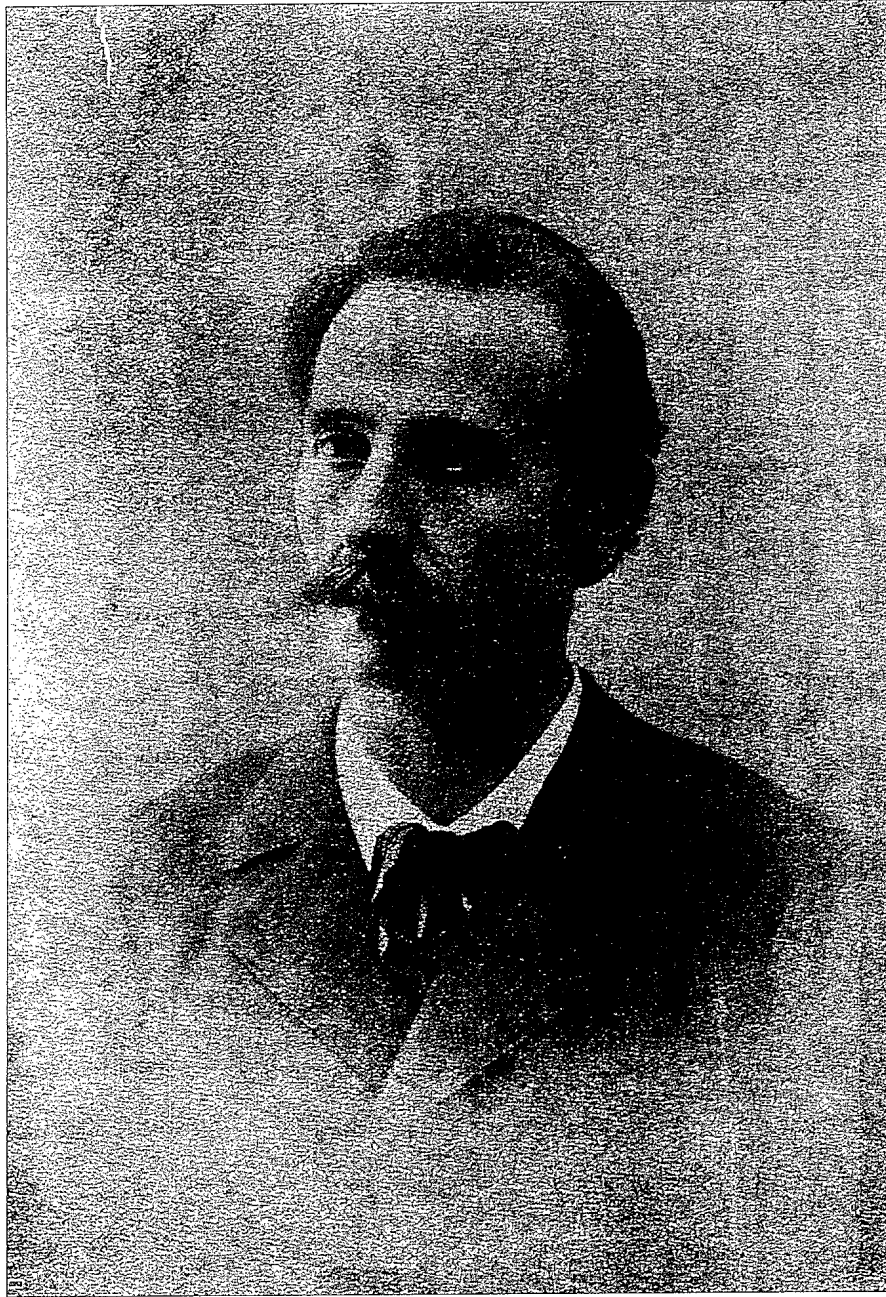
Bundan altmış yıl önce (1907'de) Kahire'de bulunuyordum. En kalabalık, gürültülü-patırtılı; düzenden, temizlikten mahrum bir semt olan Hüseyiniye Camisi dolaylarında Seikke-i Cedit denilen, daha fazla kalabalık bir sokağa bakan; altında bir Rum'un işlettiği meyhane bulunan iki odalı bir dairede Kazak asıllı hemşehri iki talebeyle birlikte oturuyorduk. Akşamları başlarına sarıgımsı başlık geçiren fellâhların kafayı tütsüledikten sonra coşarak yüksek sesle söyledikleri "Yalelli"lerini zoraki dinleyip biz de "zevk alıyorduk" elbette...

Büyük Gaspiralı ile karşılaşma:

Bir akşam, yukarıda kısaca tasvir ettiğim dairemizde otururken Kırım asıllı Seyid Ömer adlı talebe geldi ve şu haberi getirdi: Meşhur İsmail Bey Gasprinskiy¹ Kahire'ye gelmiş, biz Kırmılı talebeleri aramış, geçici bir gazete çıkaracakmış, bu gazete için Türkçe yazdıklarını Arapçaya çevirebilecek bir hemşehri arıyormuş. Seyid Ömer Efendi bana hitaben: "Biz sizi söyledik, isterseniz oteline gidip kendisiyle görüşelim." dedi. Ertesi gün gittik. Bu ünlü Türk'ü hayatımda ilk defa görecektim. Üstad bizi yeşil renkli bir Buhara çapamı (abası) giymiş olduğu halde ayakta karşıladı. Karşısında durduğumuz bu ulu kişi ortadan bir parça yüksek boylu, beyzî yüzlü, çekme burunlu, keskin bakışlı bir zattı. İsmail Bey düşüncelerini anlatınca arkadaşım: "İstedığınız ödevi işte bu efendi ya-

(1) İsmail Bey Rusya'da Gasprinskiy adıyla ün salmıştı. "iski"li soyadı Kırım mirzalarında yaygın idiyse de, İsmail Bey "mirza" değildi (birçoklarının, hattâ akrabasından Akçuraoğlu Yusuf'un ona bu unvanı takmalarına rağmen). Soyadının menşesine gelince, **Gaspira**, babası Karatatar Mustafa Ağanın doğduğu köyün adıdır. İsmail Bey o köyde değil de, Bahçesaray yakınlarındaki Avenköy'de doğmuştur. Demek, soyadı babasının doğum yeri olan **Gaspira** köyünden çıkarılmıştır. Nitelik bizim "Şihap-Hazret" de Mercan köyünde doğmadığı halde Mercan unvanını kullanmıştır. İsmail Beyin yalnız annesi Fatma hanım mirza soyundan idi. Gaspiralı'nın kendisinin de "mirzalık" iddia ettiğini hiç duymadık.

D.1737

İSMAİL BEY GASPIRALI, TÜRKLÜK VE İSLÂM

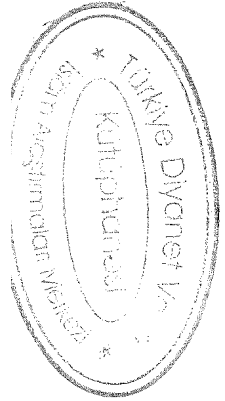
Hakan Kırımlı*

XIX. yüzyılda âdeta dünyayı paylaşan Avrupalı. "Büyük Devletler" in en önde gelenlerinden birisi de Rusya İmparatorluğu' ydu. Batı Avrupalı devletlerin çoğunun aksine deniz aşırı bir yayılmadan ziyade karadan ilerleyen Rusya Devleti üzerinde milyonlarca insanın yaşadığı muazzam arazileri hâkimiyeti altına almıştı. XIX. yüzyılın sonunda, topraklarının genişliği itibarıyla Rusya dünyanın en geniş imparatorluğunu teşkil ediyordu. Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne, Kuzey Kutbu'ndan Afganistan'a kadar uzanan bu dev imparatorluğun teşkili buralarda daha önceden mevcut olan pek çok tarihî devletin ortadan kaldırılması ve buna direnen halklara boyun eğdirilmesi neticesinde gerçekleşmişti. Rusya İmparatorluğu'nun kurulduğu topraklar bu gibi bir çok Türk ve Müslüman ülkelerini ihtiva ediyordu. Rusya daha 1552'de bir zamanlar kendisini yüzyıllarca hâkimiyeti altında bulundurmuş Altın Orda'nın vârislerinden Kazan Hanlığı'nı yıkıp topraklarını ele geçirerek bir imparatorluk olma yönünde ilk adımı atmıştı. Rusya'nın Türk/Müslüman toprakları üzerindeki ilerleyişi bir kaç yıl içinde bütün İdil, yani Volga boyunu ele geçirmesiyle devam etmiş, XVI. yüzyılın ilk yarısı dolmadan dev Sibirya arazisi de buna katılmıştı. XVIII. yüz yıl içinde Kazak bozkırlarını da topraklarına katan Rusya, Altın Orda İmparatorluğu'nun son mirasçısı Kırım Hanlığı'nı 1783'te ortadan kaldırıp Kırım yarımadasını ilhak ede-

* Doç. Dr. Hakan Kırımlı, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

İsmail Bey Gaspirali, (1851-1914)

Doğu Batı, cilt:8, sayı:31, Ankara 2005, s. 147-176.

MADDE 17
SÖZLÜK
1737

D 1736

Sahibi ve Sorumlu Yöneticisi
Türk Dil Kurumu adına Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

YAZI KURULU

Başkan : Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi)
Üyeler : Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi)

YAYIN DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Necati BİRİNCİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Timur KOCAOĞLU (Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALİ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema BARUTÇU-ÖZÖNDER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Celâl TARAKÇI (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri YÜCE (İstanbul Üniversitesi)

Adres : Türk Dil Kurumu Atatürk Bulvarı, 217
06680 Kavaklıdere - ANKARA
Telefon : (0312) 428 61 00
Belgegeçer (Faks) : (0312) 428 52 88
Yayıma Hazırlayan : Nevin BALTA

Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 12/1, 2001

uluslar arası hakemli bir dergidir; altı ayda bir yayımlanır.

Dergimize gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarındır.

Yayımlanmak üzere dergimize gönderilecek yazıların aralıklı olarak daktilo edilmesi ve 10 sayfayı geçmemesi gerekir.

Dergimizde Türk lehçeleriyle yazılar da yayımlanabilir.

Ancak bu yazıların dergimizin her sayısında yayımladığımız 34 harfli ortak

Türk alfabesiyle yazılması gereklidir.

Türkiye Türkçesi ile yazılan yazılarda İmlâ Kılavuzuna uyulması şarttır.

Türk lehçelerinden yapılan aktarmalarda aktarıcılarının

özgün metni de göndermeleri gereklidir.

Kapak: Tercüman gazetesinin birinci sayfası ve Gaspıralı İsmail Bey

İÇİNDEKİLER

**GASPIRALI İSMAİL BEY VE DİLDE BİRLİK TOPLANTISININ
AÇIŞ KONUŞMALARI**

PROF. DR. ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN

Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Toplantısı Açış Konuşması 347

PROF. DR. SADIK TURAL

Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Toplantısı Açış Konuşması 351

PROF. DR. ZEYNEP KORKMAZ

Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Toplantısı Açış Konuşması 355

**GASPIRALI İSMAİL BEY VE DİLDE BİRLİK TOPLANTISININ
BİLDİRİLERİ**

ALTAN DELİORMAN

Gaspıralı'nın Fikir Dünyası.....359

DR. NECİP HABLEMİTOĞLU

Gaspıralı İsmail Bey : Dilde Birlik ve Türklük Bilinci 369

PROF. DR. YAVUZ AKPINAR

Gaspıralı'nın Türk Diline Bakışı.....385

YARD. DOÇ. DR. FERHAT TAMİR

Gaspıralı İsmail Bey ve Kazak Aydınlarına Tesirleri.....409

YARD. DOÇ. DR. ZÜHÂL YÜKSEL

Kırım Türkçesinde Ol- Yeterlik Fiili.....417

GASPIRALI İSMAİL BEY DOSYASI

PROF. DR. MEHMET KAPLAN

Gaspıralı İsmail'in Avrupa Medeniyeti, Sosyalizm ve İslâmîyet
Hakkındaki Eseri 429

Izmit Müzesi
Izmit Müzesi
Karaman Müzesi
Karatepe (Kadirli) Müzesi)
Kütahya Müzesi
Mardin Müzesi
Mudanya Müzesi (Mütareke Evindedir)
Nevşehir Müzesi
Side (Eski Antalya) Müzesi
Silifke Müzesi
Sinop Müzesi
Tire Müzesi
Denizli Müzesi
Tokat Müzesi
Truva Müzesi
Urfa Müzesi
Van Müzesi
Yalvaç Müzesi
Bodrum Müzesi
Kars Müzesi
Ürgüp Müzesi

Müze Depoları

Alacahöyük
Edremit
Erdek
Harput
Eskişehir
Karacasu (Afrodisias)
Kınık (Xanthos)
Milâs
Samsun
Manisa Üskübü (Sart)

Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne Bağlı veya bununla İlgili İhtisas Daire ve Teşekkülleri

Anıtları Koruma Kurulu (Ankara'da Genel Müdürlükte)
Rölöve Bürosu Şefliği (İstanbul Ayasofya Müzesinde)
Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (İstanbul Güzel Sanatlar
Akademisinde)
Eski Eserleri Koruma Encümeni (İstanbul Arkeoloji Müzelerinde)

Türk Kültürü 23, 1964 Anıtlar 23-30

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

GASPIRALI İSMAIL BEY

Ölümünün 50. yıldönümü dolayısıyla

Ayhan Göksan

11 Eylül 1914 tarihi, Türk dünyasının ülkücü düşünür, terbiyeci ve gazetecilerinden Gaspıralı İsmail Bey'in ölümünün 50. yıldönümüdür. Bu münasebetle, şimdiye kadar bu derginin sütunlarında onun hakkında basılmış olan yazılara ek olarak (Krş. Türk Kültürü sayı 18, Nisan 1964: A. Göksan, *Gaspıralı İsmail Bey ve Usulücedidçiliği*; A. B. - Taymas, *Türk dünyasında usulücedid hareketi*) bu büyük adamın hayatından ve bir ömür boyu uğraşıp didindiği ve tahakkukunu görmeği arzuladığı prensiplerinden bahsetmeğe çalışacağız.

İsmail Bey'in hayatının seyrini, kronolojik olarak şöyle sıralıyabiliriz: 1851 yılında Kırım'da, Bahçesaray'a bağlı Avcıköy'de doğdu. Babası, Gaspıralı köyünde doğan Mustafa Ağa idi. İsmail Bey «Gaspıralı» lakabını babasının doğum yerinden almıştır. Annesi asıl bir ailenin kızı olan ve babasınının 1849'da ikinci defa evlendiği Fatma Hanım'dır.

İsmail Bey, alfabeyi Bahçesaray'da öğrendikten sonra, 10 yaşlarında gittiği Akmescit jimnazında 2 yıl okudu. Bundan sonra Varonej askerî okuluna ve oradan da Moskova askerî idadisine geçti. Bu okulda okuduğu yıllarda aşırı bir islâvcılıkla ve aşırı bir Türk düşmanlığıyla karşılaştı. Bu tesir altında İstanbul'a kaçmak isterken yakalandı; ancak bu okula bir daha dönmedi.

Yıl 1868, yaş 17... Gaspıralı, Kırım'ın en büyük medreselerinden biri olan Bahçesaray'daki Zincirli medresesine rusça öğretmeni olarak tâyin edildi. Görevi sırasında öğretmenleri, öğrencileri ve halkı iyiden iyiye inceledi. Rus edebiyatına ve iktisadî - sosyal meselelere nüfuz etmeğe çalıştı. Bir yıl sonra, Yalta'da Dereköy okuluna öğretmen olarak gönderildi. Çalışmalarından dolayı, Eğitim Müdürlüğü'nden takdirname aldı. 1871'de eski yerine dönerek, görevi dışında öğrencilerini türkçe bakımından yetiştirmekle uğraştı. Ancak okulda uygulamak istediği bazı yenilikler ve tatbik edilen skolâstik metodu tenkit yüzünden, daha fazla barınamıyarak medreseyi terketti.

1872 tarihi, Gaspıralı için uzun, fakat buna karşılık çok faydalı bir gezinin başlangıcını teşkil eder. Viyana, Münich ve Stuttgart yoluyla Paris'e gitti. Burada kısa zamanda fransızca'yı öğrenerek, geçimini tercüme ve ter-

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayınlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

★

İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

★

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Talip YÜCEL

★

Fiatı: 5,— TL.

Yıllık abonesi: 60,— TL.
Dış memleketlere iki
mislidir.

★

Dergideki yazılar, kay-
nak gösterilerek alın-
abilir. Yazılardaki fikirler
imza sahiplerine aittir.

★

İdare ve yazışma adresi:

Tunus Cad. 16,
Bakanlıklar
P.K. 14, Çankaya
ANKARA

★

Dizilip Basıldığı yer:
Ayyıldız Matbaası A. Ş.
Ankara

1977 TEMMUZ 1993

İÇİNDEKİLER

Gaspıralı İsmail'in Avrupa Medeniyeti, Sosyalizm ve İslâmiyet Hakkındaki Eseri	
Prof. Dr. Mehmet Kaplan	1
1293 (1877/78) Osmanlı - Rus Harbi: II	
Dr. Fehmi Nuza	18
Makarios Gayri Mevzu Bir Başkan İdi	
H. Fikret Alasya	38
Tekerleme	
Şükrü Elçin	42
Irak Türkleri'nin Tarihine Kısa Bir Bakış	
Prof. Dr. Faruk Sümer	44
Ölümünün 31. Yılında Seyyid Abdül- kadir Bey (Töre), (1873-1946)	
Murad Bardakçı	51
Yabancı Dillerde Türklükle Alâkalı Çalışmalar Hakkında Bazı Notlar	
Dr. Orhan F. Köprülü	53
Doğumunun 101. Yılı Dolayısıyla Ziya Gökalp'te Kültür ve Medeniyet Anla- yışı Üzerine Bir Deneme: VIII	
Rıza Kardaş	59
Kayıplar:	
Bedîî Şehsuvaroğlu	
H. Fevzi Ayberk	64

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ TÜRK KÜLTÜRÜ

MAYI 180

YIL XV

1977 Ankara

5-1-17

GASPIRALI İSMAIL'İN AVRUPA MEDENİYETİ, SOSYALİZM VE İSLÂMİYET HAKKINDAKİ ESERİ

Prof. Dr. Mehmet Kaplan

1851 yılında Kırım'ın başkenti tarihî Bahçesaray'a yakın Avcıköy'de doğan Gaspıralı İsmail, Gaspıralı Mustafa Ağa'nın oğludur. Gaspıralı, Kırım'ın kıyı kesiminde, Yalta ile Alupka arasında bulunan bir Türk köyüdür. 1810 da bu köyde doğmuş olan Mustafa Ağa Türklere karşı büyük ilgi duyan ve onları koruyan Kafkasya Genel Valisi Kinaz Varantsof tarafından Odesa'daki "Dük de Rişelyö" lisesinde okutulmuştur. Bu liseyi bitiren Mustafa Ağa, Kinaz'ın yanında tercümanlık yapmış, Teğmen (paraçık) rütbesine ulaştıktan sonra 1848 yılında emekliye ayrılarak köyüne dönmüştür. Burada Kırım asilzâdelerinden İlyas Mirza Kaytaf'ın kızı ile evlenen Mustafa Ağa 1854 de ailesi ile beraber Bahçesaray'a gelmiştir.

Bahçesaray'da ilk öğrenimini yapan Gaspıralı İsmail on yaşlarında Akmescit jimnazına (lisesine) gönderilmiştir. İki yıl burada okuyan İsmail, daha sonra Varonej şehrinde bulunan askerî okula girmiş, oradan Moskova Askerî İdadisi (Askerî lisesi) ne geçmiştir. Bu okulda çeşitli Türk ülkelerinden gelen birkaç öğrenci daha vardır. İsmail Türk olmaları dolayısıyla onlarla arkadaşlık eder.

O sıralarda bütün İslavları birleştirme gayesini güden Panislavizm akımı, Rus gençleri arasında büyük bir heyecan ve fikir cereyanı uyandırır. Türk asıllı olan İsmail tabiatıyla bu akıma katılamaz. Tam tersine bu akım onu kendi ırkdaşları üzerinde düşündürür. Moskova yıllarında Panislavist yazarların çevresinde bulunan İsmail, Rusya'daki müslümanları ve Türk ırkının târihî kaderini düşünür. O, 1867 yılında altıncı sınıfa geçip tâtıl aylarında Kırım'a dönünce birkaç arkadaşı ile beraber Türklerin hür olarak yaşadıkları Osmanlı ülkesine gelmek ve Girit savaşına katılmak ister. Bu onun için büyük bir idealdir. Bir kaynakla kırk beş gün

mında yaşayan büyük bir millet —Türk-Tatar milleti— var. Bu millet parça parça, dağınık ve zayıf; başka milletlere göre ilim ve marifetçe, servet ve medeniyetçe pek geri kalmış. Hal böyle sürüp giderse bu millet başka milletler tarafından yutulacak. Bu müşahededen asıl mesele doğuyor: Türk-Tatarların bu zafına, böyle geri kalışına sebep ne? Bu milleti yok olup gitmekten kurtarmak için ne yapmalı?

İşte, bu dâva İsmail Beyin fikir ve iş hayatında ölünceye kadar onu meşgul eden bir mesele olarak kalacak ve o bütün hayatı süresince bu iki suale cevap aramakla uğraşacaktır.”⁵.

Bütün bunları gözönüne alarak diyebiliriz ki: Birinci Rus ihtilâlinin doğurduğu bir çeşit devir değişiminin İsmail Beyin fikir hayatına menfi tesiri ve öte yandan Onun ruhundaki sönmez dirilik ve çalışma aşkı birer müsbet güç olarak Onu Rusya dışına da itmişlerdir. Gaspıralı düşüncelerini İslâm Dünyasına da duyurmak istiyordu ve onu yüzyıllarca süren uykusundan uyanıp silkinmeye davet ediyordu. Kendisi bu Mısır yolculuğundan önce Hindistan'a da gidip gelmişti⁶.

17 TEMMUZ 1993

(5) Türk Yılı, İstanbul 1928, s. 338 ve 340 (Arap harfli).

(6) Bu Hind yolculuğunda Aden'den hareket eden vapurun en kıymetli yükü (Cafar Seydahmed'in fikrine göre) Gaspıralı'nın Hind müslümanlarına armağan olarak götürmekte olduğu 48 sahifelik "Usul-ü Savtiye" elifbası idi (Adı geçen eser, s. 114).

İSMAİL GASPIRALI VE TERCÜMAN GAZETESİ

Altan Deliorman

Türk basın tarihinin en dikkate değer simalarından biri, hiç şüphesiz Gaspıralı İsmail Bey ve en ilgi çekici gazetelerinden biri de onun yayınladığı Tercüman gazetesidir. Gaspıralı İsmail Bey'in hayatı ile Tercüman'ın neşriyatı birbirlerine okadar bağlıdır ki, birini tanıyıp bilmenden diğeri anlamak hemen hemen imkânsızdır. Tercüman gazetesi, geçen yüzyılın sonu ile bu yüzyılın başında Türk aydınları üzerinde büyük tesir icra etmiştir. Bir nevi öğreticilik ve yol göstericilik vazifesi görmüştür. Gaspıralı İsmail Bey'in hayatı da çok kısa olarak bu iki mefhumda hülâsa edilebilir: "öğreticilik" ve "yol göstericilik". Bu konuda Akçuraoğlu Yusuf Bey'in bir yazısından aldığımız şu parça dikkate değer:

"İsmail Bey iyi bir muallim, mahir bir gazeteci, mümtaz bir muharir, içtimai ve siyasi bir mütefekkir ve faal bir cemaat hâdimi idi. Lâkin bütün bu sıfatlar İsmail Bey'i tanıtamaz. Türk ve islâm âleminin son yarım asırlık tarihinde, saydığımız evsafi hâiz olabilecek yirmi-otuz kişi sayılabilir, fakat İsmail Bey tekdir. O'nun bir eşini daha, değil yalnız geçen elli yılın içinden, hattâ birkaç asırlık İslâm ve Türk hayatından bulup çıkarmak zordur. Bence, İsmail Beyi hakkiyle tarif edebilecek bir sıfat vardır ki, o da ulemâ-yı nasara'nın Hazret-i İsa'dan bahsederken kullandıkları 'muallim' tâbiridir. İsmail Bey 'muallim' idi; O, bir kısım beşeriyetin dünyaya ve hayata nazarlarını değiştirmeye muvaffak oldu. Şimal Türklerinin hayat-ı fikriyye ve içtimaiyyelerinde azîm bir inkılâbın husûlüne fikri membâ, İsmail Gaspıralı'nın dimağı olmuştu. Bu nokta-i nazardan İsmail Bey bir inkılâpçı ve medeniyet-i garbiyyenin 'reformatör' kelimesine idhal ettiği mefhum murad olunmak üzere, bir 'müceddid'dir"¹.

Gaspıralı İsmail Bey, ömrünün yarısını Tercüman'a hasretmiştir. O'nun birçok muvaffakiyetleri Tercüman sâyesinde olmuş, Tercüman da İsmail Gaspıralı'nın fikirleri sâyesinde bütün Türk illerinde okunabilir bir gazete haline girmiştir.

(1) Akçuraoğlu Yusuf, *Muallime Dair*, Türk Yurdu, 12. sayı, İst. 1330.

- Awlāni (*continued*)
253, 264, 278, 288, 299; *Advokatlik oson mi?* 128, 224; on family, 226; in theater, 130, 131
- Awliy Ātā, 46, 296
- Aydarov, Muhammadjan, 121-122
- Āyina, 95, 123-124, 127, 165
- Ayni, Sadriiddin, 22, 33, 102, 128, 156n, 196, 299, 300
- al-Azhar, 100
- Aziya*, 96, 123
- Badri, Abdullah, 130, 295; *Ahmaq*, 128
- Bahā'uddin Naqshband, 142-143, 145
- Baku, 140, 219
- Baljuwān, 189
- Balkh, 35
- Baqā Khoja b. Sayyid Hāid Khoja, 205-206
- Bartol'd, V. V., 19, 184, 204
- Basmachi, 285-286
- Bayazidskii, Zeki, 129
- Bedil, 24
- Behbudi, Mahmud Khoja, 80-81, 94, 104, 105, 109, 112, 174, 193, 214, 217, 219, 248, 250, 258, 263, 264, 267, 276, 300; bookstore, 131; on family health, 226-227; *Padarkush*, 80, 129-130, 132, 144, 151, 152, 153; polemic with Wasli, 153-154 and reading room, 132, 134; *Samarqand*, 123; on Sarts, 205-206; on socialist parties, 220-221; on theater, 131; travels of, 139-140; on World War I, 238-239. *See also* *Ayina*
- Bektimirov, Ahmetjan, 123
- benevolent societies, 133-134, 166
- Bennigsen, Alexandre, 85, 184-185, 298
- Bigi, Musa Jarullah, 262
- Bigiev, Mehmed Zahir, 92
- bilingualism, 188
- biry*, 55
- Bolsheviks: appeal "To the Toiling Muslims of Russia and the East," 287; publish secret treaties, 293-294. *See also* Communist Party of Turkestan; Russian Communist Party
- bookstores, 109, 118-119, 133
- Bourdieu, Pierre, 6-7. *See also* *habitus*; cultural capital
- Bregel, Yuri, 201n, 208
- Britain, 35, 44, 49, 278-279, 285
- Bukhara, 16, 35, 94, 262; conquest of, 46-48; relations with Ottoman empire, 43-44, 46; Russian Political Agency in, 48, 72, 123; standing army in, 36, 42; theater, 131
- Bukhara, People's Republic of, 298
- Bukhārā-yi Sharif*, 123, 210
- al-Bukhāri, 137, 191
- census of 1897, 202-203
- Central Asia: Russian views of, 51; Tatar views of, 91-92, 228
- Chaghatāy, as designation for urban population, 189
- Chaghatāy Gurungi, 292
- Chaghatay nationalism, 292
- Chaikin, Vadim, 242-243, 256
- Cherniaev, M. G., 46, 67
- childhood, discovery of, 171-172
- Chimkent, 82
- Chinggis Khan, 291
- chistach*, 65
- Cholpān, 104, 105, 128, 243, 299, 300; *Doctor Muhammadyār*, 125, 145, 156n
- Choqāy, Mustafā, 106, 116, 254, 256, 276, 283, 286
- Chust, 111
- circles, literary, 32, 41. *See also* *gap*
- class: in Jadid rhetoric, 220-221; language of, 289, 297; in Muslim politics, 263-264, 277-278
- colonial shariat, 70
- Communist Party of Turkestan, 288; Fifth Regional Conference of, 296-297
- Congress of Muslim Workers' and Peasants' Deputies, 277-278, 289
- Constituent Assembly, 251, 252, 255, 265, 267, 273, 276
- cotton, 62-65, 269, 284
- Crimea, 89-90
- Crimean Tatars and Jadidism, 93
- cultural capital, 5-7, 21, 27, 33, 103, 116, 148
- CUP (Committee of Union and Progress), 112, 238
- Dānish, Ahmad Makhdum, 40, 85, 101-102
- Darwinism, social, 143-144, 193
- Dawlatshāev, Behrām-bek, 204-205, 206, 207
- Dawrān, Ibrāhim, 223-224
- debt crisis, 64
- debyak*, 31
- Deoband, 100
- desacralization, 12, 172-176
- dual power, 245, 247
- Dukchi Ishān, 59
- Dukhovskoi, S. M., 60, 70, 142
- Duma, State, 233-235, 242, 251

- Edirne, 140, 196
- Egypt, 80, 95, 110
- Eickelman, Dale, 11
- Enver Pasha, 286n, 293n
- Ersoy, Mehmet Ākif, 112
- Etherton, P. T., 285
- Europe: Jadid views of, 138-140, 294; as problematic construct, 16; Russia as bearer of, 51
- Executive Committees of the Provisional Government, 245, 247; Regional Congress of, 251
- exoticization, 56-57
- Fakhreddin, Rizaeddin, 175
- famine, 269, 284-285, 286
- fanaticism, 5; Russian views of, 51-53, 57, 60, 64, 229
- al-Fārābi, 137, 191
- Farhādi, Abdurrahman, 105
- Fāzilbek Ātabek oghli, 127
- Ferghana 35, 63; Jadids in, 96-98
- Ferghana Oblast Soviet of Deputies of Muslim Organizations, 255
- fiyatun*, 125
- Firdawsii, 21, 188
- Fitrat, 111-112, 128, 156n, 174, 291, 292, 299, 300; *Ā'ila*, 226-227; *Bayānat-i sayyāh-i hindī*, 111, 112, 140-143, 145-146, 149, 175; *Munāzara*, 111, 113, 174-175, 176, 177, 196; *Rahbar-i najāt*, 175; *Sharq Siyāsati*, 294
- food supply as arena of political conflict, 257, 267-268, 270, 284, 296
- functionaries, Muslim: under Russian rule, 57, 58, 72
- Fuqah ājamiyati, 289
- Furqat, Zākirjān, 85, 88
- Fuzuli, 24
- Gabitov. *See* Abidi
- gap*, 96, 132
- Gasprinskaiia, Shafika Hanum, 223
- Gasprinskii, Ismail Bey, 80, 162, 164, 181, 236; correspondence with Ostroumov, 89, 91; *Darūrrahat Müslümanları*, 156n; memorandum to governor General of Turkestan, 178-180; on language unity, 212; and Turkic unity, 185; views on theater, 129
- Geier, I. I., 121
- geography, 108-109; and pan-Islam, 195
- Gertsfel'd, Solomon, 276
- Ghayrat Company, 243
- Girs, F. K., 57
- Gök Tepe, 47, 234
- Gökalp, Ziya, 198
- Gorchakov, A. M., 50, 54
- Gramenitskii, S. M., 183
- Grodekov, B. D., 70
- guilds, 26, 28, 37, 221
- Habermas, Jürgen, 114-115
- habitus*, 20, 21, 31
- Haftyak*, 23
- Hāji Muin b. Shukrullah, 12, 95, 130, 143, 161, 299, 300; *Eski maktab*, *yangi maktab*, 1, 163, 164, 177-178, 191; on language unity, 213; *Mazluma khātun*, 148-149, 225, 226; *Toy*, 132, 146-147, 148
- Hamza Hakimzāda Niyāzi, 97-98, 105, 128, 132-133, 149, 206, 223, 243, 258, 299, 300; *Milli Āshulalar*, 104, 120-121, 241; in publishing, 120-121; in theater, 130; and World War I, 237, 241; *Yangi Saādat*, 127-128, 155-156, 221-222; *Zaharli hayāt*, 131, 144-145, 151, 175
- Hikmet*, 111-112
- historicization, 12
- history, new conceptions of, 108
- homeland, 209-211; as Russian empire, 237
- Hurriyat*, 264, 288, 291
- Hüseynzade Ali, 198
- Iakhimovich, A. K., 261
- Ibn Muqaffā', 21
- Ibn Sinā, 137, 191
- Ibrahimi, Shahimardan, 86
- Ibrahimi, Y., 287
- ignorance: as corruption of Islam, 142-143; as fundamental problem of Jadid reform, 136-145
- Imdādiya benevolent society, 133-134, 166
- imperialism, discourse of, 50, 52
- India, 98, 109; contacts with Central Asia, 42-43, 100
- Indians in Central Asia, 41, 43, 64
- inflation, 284
- inorodtsy*, 73-75, 78, 182, 232. *See also* *tuzemtsy*
- Iqbal, 92
- Iran, 97, 285; modernist thought in, 112-113
- irrigation, 37, 58, 64-65
- Ishaki, Ayaz, 262
- Ishāns, 32; Jadid criticisms of, 149, 221-222
- Ishāq Khān Tora Junaydullah oghli, 97, 105

İSMAİL GASPIRALI VE "DİLDE BİRLİK" FİKRİ ÜZERİNE*

Mustafa TOKER**

ÖZET

Bu çalışmada, Rusya'daki Türkçülük hareketinin babası olarak kabul edilen İsmail Gaspiralı'nın kısa bir hayat hikâyesi verildikten sonra, temel olarak "dilde birlik" fikri üzerinde durulmuştur. Onun bu konuyla ilgili amacı, "bütün Türklerin birbirlerini kolaylıkla anlayabilecekleri ortak bir Türk dili oluşturabilmek" şeklinde özetlenebilir. Bu yolda çok çetin mücadeleler vermiş; konunun uzun süre gündemde kalmasını sağlamıştır. Ancak, zaman içerisinde ortaya çıkan çeşitli engeller, bu mücadelenin tam anlamıyla başarıya ulaşmasını engellemiştir. Ancak, bütün Türklerin ortak bir Türkçeyle konuşmaları fikri onun ölümüyle birlikte yok olmamıştır. Onun yolundan giden aydın bilim adamları bu fikrin yılmaz savunucuları olmuşlar ve bu uğurda mücadeleye devam etmişlerdir.

ANAHTAR KELİMELER

İsmail Gaspiralı, Türkçülük, Dilde Birlik

İSMAİL GASPIRALI AND AN ESSAY ON THE IDEA "UNITY IN LANGUAGE"

ABSTRACT

In this essay, after giving a short biography of Ismail Bey Gasprinski regarded as the father of Turkist Movement in Russia, we basically emphasized his idea "Unity in Language". His aim related this subject can be summarized as "creating a Turkish Language by which all Turks can easily comprehend each other". He struggled a lot on this way; he achieved that the subject be on the agenda for a long time. However, several difficulties arisen in time prevented this struggle from being successful. Nevertheless, the idea that all Turks speak a common Turkish did not vanish. Enlightened scientists following his way have become dauntless supporters of this idea and continued struggling on this way.

KEYWORDS

İsmail Gaspiralı, Turkism, Unity in Language

* 2 Kasım 2001'de Karapınar'da yapılan "İsmail Gaspiralı ve Türk Fikir Hayatındaki Yeri" konulu panelde okunan bildiridir.

** Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 16, Konya, 2004.

D.1610

MAKUL KUTUPHANESİ
SOMUT DİLİN ARŞİVİ

12 MART 2005

31-45

اسماعیل قاسپیرالی نین حیاتی و دوشونجه لری

● خیرالله محمدوف

فیلولوژی علملری دوتورو، پروفور

کیریمی اصلزاده اسماعیل بیگ مصطفی آقا اوشلو قاسپیرالی (۱۹۱۴ - ۱۸۵۱) ۶۳ ایلیک هومرونده چوخ یئرلری گزمیش و بیر چوخ حادثه لرین شاهدی اولموشدور. اثرکن یاشلاریندا رنگین تجربه توپلامیشدی و اؤز عصری نین و محیطی نین مئدریک شخصیتلریندن اولموشدور. بویوک ملت خادمی نین کیریم یاریم آداسی نین اوچوکوزی آدانان کیچیک بیر یاشاییش منطقه سیندن باشلانان حیات یولو، مسکو، استانبول، پاریس، تهران، قاهره، دهلی کیمی دونیانین قدیم و عظیملی شهرلریندن کئچیب، بویوک پوشکینین شائینه داستان فوشدوغو و الهاملا وصف اتدیگی باغچاسارای چشمه سی نین قوینوندا باشا چاتدی. اسماعیل بیگ قاسپیرالی باغچاسارایدا، وورونشۇده، مسکودا و پاریسده ملکی و حرری تحصیل آلمیشدی. او، آسیا و اوروپا قطعه لری نین اساس، آفریقا قطعه سی نین بعضی مهم یاشاییش منطقه لرینی و انطباطی مرکز لرینی دؤلاشمیشدی. تحصیلده و سفرده اولارکن اسماعیل بیگ دونیانین گردیشینه، اولکه لرین تاریخی کئچمیشینه، معاصر

وضعتینه، اقتصادیاتینا، ادبیاتینا، اینجه صنعتینه، اتنو قرافیا سینا، فلسفه سینا، دینلرینه دایر زنگین بیللیک توپلامیشدی. بوتون بۇ سعی لرین نتیجه سی ایدی کی، او، ۳۰ - ۲۵ یاشلاریندا آرتیق مختلف دیل لری و علم ساحه لرینی بیلن جدی حیات مسئله لری حقیقنده اؤزونون قناعتلری اولان مرکب اجتماعی و معیشت مسئله لرینی مستقل شکیلده حل ائتمگی باچاران عالیم و اجتماعی خادم کیمی یتیشمیشدی. تصادفی دگیل کی، او، ۱۸۷۸ - جی ایلده ۲۷ یاشیندا اولارکن سس و ئرتمه یولو ایله باغچاسارای بئلدیه اداره سی نین رئیس سی سئچلمیشدی. لاکین بوتون بونلار، روسیه نین داخلی ولایتلرینه ایمپریانین مستملکه اوجقارلارینا، شرق و غرب اولکه لرینه سفرلر، گزیتینی حیاتی نین مقصدینه چئویرن بیر سیاحین سیاحتلری دگیلدی. ائله جه ده توپلادیغی زنگین بیللیک زادگان عائله سینده دوغولوب بویون، زحمتکش خلق کوتله سی آراسیندان چیخمیش دایه و معلملردن نمونه وی تربیه گورن آریستوکرات (اشرافی) بیر گنجین شخصی لیاقتینی

یوکسکتمک آرزوسونا خدمت گؤستمیردی. بونلار ایلك گنجلیک چاغلاریندا دوستلوق انستدیگی «Mockobckue Begomocmu» (مسکو و اخبرلری) غزئتی نین رئاكتورو، روس انقلابچی دموکراتلاری طرفیندن «ارتجاعین زنجیرلی کؤپگی» کیمی سجه لندیریلن م. ن. کاتکوفون ائوینده ملی حسلری تحقیر ائدیلمن بیر تورکون اؤز همجنس لرینه و دینداشلارینا کؤمک الی اوزاتماق، اونلاری ظولمت سلطنتیندن، سیاسی استبدادین تضییقیندن قورتارماق اوچون عذابلی آختاریش یۇللاری و واسطه لری ایدی. ادیب «شؤیله می دیر؟ دگیلمی دیر؟» آدلاندیردیغی ایلك پولیسیست (اجتماعی - سیاسی) یازیلاریندان بیرینده اونو خلق ایشی اوغروندا مبارزه یه سوق ائدن مسئله لردن صحبت آچیب دوشونجه لرینی بیان ائسده رک یازیردی: «تحصیلده گزرکن نئچه ولایتلر دولتشدیق و روسیه مسلمانلاری نین صورت یاشاییشلارینی گوردوک. شوراسی (بوراسی) چوخ تأسف اولونور و یاز یقلیق دیر کی، بئش - اون علمادان و بئش - اون مکتب جدید گؤرموش ضابطانان ماعده سی دونیادان بیخبر اولوب پریشان حاللادیرلار و اوچ - دؤرد یوز سنه دن بری صنعتجه، تجارتجه، فنون و تدریس و اصول کئچمیشجه هنج بیر تورلو اصلاحلاری و ترقی لری گورونمبور. هر کس ملت اجنبی بیلیم، وطنی کاروانسرا گؤروب، بؤغازی و نفسی اوچون بیلدیگینه گؤره چالیشیر: دارتئیر، دورار. وطن و ملت نه دیر؟ ترقی و اصلاحیات نه دیر؟ مدنیت و انسانیت فازلاری نه دیر؟ هنج خبرلری یوخ کیمی دیر. وارسا بو خاصیتلرین حاصلاتین گؤره ایدی کی».

سویداشلاری و دینداشلاری اولان روسیه لی مسلمانلارین معاصر دونیانین سیاسی و مدنی تأسیساتلاریندان خبر سیز وطنین و ملتین طالعت بیگانه اولمالاری نین سببینی بیر معارفچی کیمی جور به جور معنوی - اخلاقی عامیللرله ایضا - ائدن اسماعیل بیگ سؤن نتیجه ده موجود وضعیتدر قورتولوش یۇلونو، اوست - اوسته تۇپلانمیش مختلف چتین لیکلرین اصلاح ائدیلمن دوزلمه سی نین چاره سینی روسیه نین اوروپا و آسیا حیسه لرینده بیر - بیریندن خبر سیز، پراکند، حالدا یاشایان مسلمانلار آراسیندا علاقه لندیرمچی باغلارین یارادیلما سیندا مناسبتلرین سیخلاشدیریلما سیندا و بو یۇلا اونلارین واحدا بیر مرکزده، واحد فیکیر و آمال اطرافیندا بیرلشدیریلمه سیننی گؤروردو. اسماعیل بیگ قاسپیرالی یازیردی: «اولو وطنیمیز دولت روسیه ایکی پارچادیر. بیر روسیه اوروپا، دیگر روسیا آسیا، روسیه اوروپا قافقاز و داغستانلار برابیر اون بئش ولایتده بئش میلیون قدهر مسلمان واردير. بونلارین اکثری تاتار تورکی قبیله سیندز اولوب، لسانلاری دخی یک لسان دیر. شؤیلد کی، تکلمده آنلاشیلاییلرلر و جمله سی اوچون بی لسان ادبیه قوللانماسی (ایشله نمه سی) گوج دگیل دیر. قازاندا یازیلان بیر کاغذ اؤرنبورگ دا، شکی ده، باغچاسارایدا اؤخونوب آنلاشیلدیغی کیمی باغچاسارایین قلم عباره سی دخی اؤ طرفلرده لازمینجا کئچه بیلر».

اسماعیل بیگ قاسپیرالی عینی سویدا اولوب، بیر دیلین مختلف لهجه و دیالکتلریند، دانیشان لاکین تاریخین مختلف دؤنملریند،

دیمک سلامتی باشقه طرفه آرامق لازمکلیوردی . دین نهدن صاغلام
بر رابطه ملیه اولما-یین ؟ عربلرک محیرالعقول فتوحاتنده اووظیفه-ینی ایفا
ایتمه-شمیدی ؟

(پیتدی)

مؤلفی : ب ربزال

مترجمی : ت . ی

Gaspıralı İsmail Bey

Akcuraoglu Yusuf

تورکلرک بویوک معلم و محرری اسماعیل بک غاسپرینسکی

بیم ظنمه کوره صووک ربع عصرده فکر ، سوز ویازی ایله بوتون
تورکلرک ال ای خدمتلی ال چوق ایفا ایتمش اولان ذات اسماعیل بک
غاسپرینسکی در . اسماعیل بک مکمل بر معلم ، متفکر بر محرر ، غایت مستعد
بر غزته چی ، هیچ یورولوق بیلممز بر خلق خادمی در . مشارالیه ۱۲۶۷
تاریخنده قریم یالینسک ، « غاسپرا » کوبنده طوغدی . آناسی اسکی قریم
زاده کان قیزلرندن ، باباسی ده ماموریتیه زادکانلق قازانان میرزلردندی .
اسماعیل بک هنوز بک کوچوک ایکن ، تحصیل ایچون موسوقوا عسکری
اعدادینسک ابتدائی سنفلرینه کوندریلشدی . بر مدت صوکره تورکلرک ال
بویوک ملیتپرورلرندن اوله جق اسماعیل بک ، ایلك تعلیمی بر روس عسکر
مکتبنده کوردیکی کبی ، اصل تربیه ملیه-سنی ده ، تعطیل کونلرینی آره لرنده و
صفره لرنده کچیردیکی افراطله ناسیونالیست بر روس عائله-سندن و او زمانلر
روس ملیتپرورلرکیتی قیارتیق اوزره متصل تورکلرک تعرض ایدن « موسقووسکی به
ویدوموستی » ادلی جریده دن ، بوجریده نیک مشهور شوون محرری پروفور
ایوان قاقوف دن اکتساب ایتمشدر ! اولجده یازمشدم : موحدلیکی تمثیل
ایدن ذات بر پوتجی عائله-سندن چیقمشدی ؛ مجدد دین غزالی فلاسفه لادریه
شا کردی ایدی ؛ وولته ری ، ره نانی جزویترلر یتشدرمشدی ؛ اسماعیل بک ده
ایلك دینی و ملی تربیه-سنی قازناجیقلر عائله-سی ایچنده قاقوف دن آلدی !

? yarlıq
babası
orada
dopnu

اسماعیل بک غاسپرینسکی اوله یازادیش آدملردندرکه اونکچون قوه ایله
فعل ، دوونجه ایله اینش آره-سنده فاصله یوقدر . ایلیکنه حکم اولونان فکر ،
درحال عمل حاله کچمه لیدر . موسقووا ده ایکن ، منسوب اولدینی تورک - تانار
ملیتنه شدتلی مربوطیت و محبت حسلرینی طوبعه به باشلامه سیله برابر ، او حسیاتک
نتایجی اوله جق ایشلرک اجرا-سنده هان قالدیشدی : کریده عاصیلرله اوغراشان
عقائیلرله ، خدمت ، معاونت فکریه موسقوا اعدادیه-سندن قاجدی ، استانبولده
کوکلی ضابط یازیلق ایستدی ؛ فقط باب عالی نیک معلوم صاوصاقلامه ، اوزامه ،
بیقدیروب اوصاندرمه سیاستنه چاریدی ؛ کرید رینه باریسه کیتدی .

اسماعیل بک تحصیل و تعلیم ایچون اولو کتاب یپراقلرینه حیات ، مشاهده
و تجربه-ینی ترجیح ایدن بویوک فطرتلردندر . او باشقه لرینک فکریه قفاسنی
طوله حائنه کتیره-چکنه ، حیاتدن آلوب کندیلکندن فکرلر تولید ایدر .
باریسنده مکتباره کوروب او قومقدن زیاده ، او محتشم و عظیم درس-خانه ده
حیات کتابی تتبع ایله مشغول اولدی . روسیه به دونه-سنی متعاقب ، « روسیه ده
مسلمانلر » عنوانی روسجه اثریه محررلرک باشلادی (۱۲۹۷ سنه-سی) ، بر آرز
صوکرده باشجه سرای مسلمان مدرسه لرندن برینه روسجه معلمی اولدی .

اسماعیل بک غاسپرینسکی نیک ایلك اثری اولان « روسیه ده مسلمانلر » ، ۳۰ ، ۴۰
صحیفه دن عبارت کوچوک بر رساله ایسه ده ، مشارالیه ک اوزمانده کی افکارینی
بک آچیق بیلدیروب ، استقبالده تصور ایتمیکی مساعینک ده بر نوع بروغرامی ،
دستوری اولدینی جهتله ، بک شایان دقتدر . « روسیه ده مسلمانلر » ، تورک ملیتپرورلرکی
نقطه نظرندن غایت مهم برواقبی ، برحالی مشاهده ایله بویوک برمسأله-ینی تورک
متفکرلرینک پیشکاهنه وضع ایدر . مشاهده اولونان حال شودر : آسیا
واوروپانک برقسمنده ساکن کثیرالمقدار بر خاق وار . بو خلق ، تورک - تانارلردر .
تورک - تانار ملتی ، دیگر ملتله نسبتله علم و معرفت ، ثروت و مدنیت ، اقتدار
و قوتجه بک کریده قالمش ؛ بویله دوام ایدرسه ، تنسازع بقا قانون طبیعه-یی
ایجابی محو اوله جق ، باشقه ملتله طرفدن ینوب یوتیه جق . بو مشاهده دن
متوند سؤال ایسه شودر : تورک - تانارلرک بوضعه نه ، بویله کریده قالیشته سبب

ya başladı. Bu ideolojinin milliyetçilik ve İslâmcılık diye iki ayrılmaz vechesi vardı ve başlıca sözcüsü İsmail Gaspıralı idi.

İSMAİL GASPIRALI VE MİLLİYETÇİLİK

İsmail Gaspıralı (Gaspıralı, 1851-1914), İslâm, modernizm ve milliyetçiliğin bir sentezini yarattı ve bunu, geleneğin yanısıra, Kırım entelijensiyasını yeniden canlandırmak için kullandı. Bu arada, Gaspıralı'nın görüşleri, Rus Müslümanlarını olduğu kadar, Osmanlı aydınlarını da etkiledi.³⁶ Kırım'ın Gaspıralı köyünde bir *mirza* (orta boy soylu) ailesinden dünyaya gelen Gaspıralı önce Moskova'da bir askerî okulda eğitim gördü ve burada Slavofil düşüncenin etkisinde kalarak Ruslardan yana makaleler yazdı. Sonradan, Girit'te Yunanlılar tarafından Müslüman olmuş kendi soydaşlarına karşı işlenen cinayetleri savunan Katkov gibi Slavofillerin şovenizmini görünce ayağı yere basmaya başladı (Katkov Yunan mezalimini dinlerine ihanet edip Müslüman olan soydaşları için müstahak oldukları bir ceza olarak görmüştür – tıpkı Sırpların 1990'larda Müslüman Boşnakları kulları kıpırdamadan öldürürken ileri sürdükleri mazeret gibi). Gaspıralı daha sonra İstanbul'a gitmeye karar verdi ve orada ileri gelen Osmanlı aydınlarından bazılarıyla tanıştı. Fakat çok geçmeden sultanın istibdadından hayal kırıklığına uğrayarak Paris'e gitti ve İvan S. Turgenyev'in asistanı olarak çalıştı. Kırım'a döndükten sonra, kendini Kırım Tatarlarının davasına adadı ve mülga Kırım Hanlığı'nın başkenti Bahçesaray'ın belediye başkanı oldu.

³⁶ Gaspıralı hakkında yakın zamanlarda yapılmış bir araştırma için bkz. S. Hakan Kırımlı, "National Movements and National Unity among the Crimean Tatars, 1905-1916," doktora tezi, Wisconsin Madison Üniversitesi, 1900. Çok zengin bir bibliyografyayı içeren bu inceleme E.J. Brill tarafından bazı değişikliklerle aynı ad altında yayımlanmıştır (Leiden, 1996); ayrıca bkz. Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars* (Stanford, Calif., 1978); Cafer Seydamet Kırimer, *Gaspıralı İsmail Bey* (İstanbul 1934) (Burada iznimle küçük bir kişisel not düşmek istiyorum: bu kitap Cafer Bey tarafından Dobruca'daki evimizde bizi ziyarete geldiğinde babama hediye edilmişti; kitap Rusya Müslümanlarının tarihine karşı bende bir alâka uyandırmakta önemli bir rol oynamıştır). Ayrıca bkz. Edward Allworth (Durham, N.C., 1988), s. 149-169; Lazzerini, "İsmail Bey Gaspıralı ve Müslümanlık in Russia, 1878-1904," doktora tezi, Washington Üniversitesi, 1973 ve "Defining the Orient: A Nineteenth-Century Russo-Tatar Polemic over Identity and Cultural Representation," bkz. Allworth, *Muslim Communities*, s. 33-45.

Gaspıralı'nın başlıca gayesi, Rusya Müslümanlarının ve özellikle Kırımlıların görülebilir, somut düşünsel ve maddesel ihtiyaçlarına cevap veren bir modernizmi tasarlamak ve uygulamaktır. Gaspıralı'nın düşüncesinin odak noktası şuydu: Kırım'ın geçmişte kendine özgü bir medeniyeti, sınırları iyice belirlenmiş toprakları ve hanedan bakımından Altın Orda'ya ve Cengiz Han'a bağlı parlak bir devleti ve hükümeti vardı. Gaspıralı göçe karşı bir kampanya başlattı ama bu, Müslümanların İslâm hâkimiyeti altında olmayan topraklardan hicret etmek zorunda oldukları yolundaki geleneksel İslâm görüş ve inancına aykırı gibi görünüyordu. Gaspıralı'nın görüşleri, Çar II. Aleksandr'ın zamanında liberalizasyon ve modernizasyon istikametinde müteredit adımlar atan Rus hükümetinin amaçlarıyla uyum halinde görünüyordu. Gaspıralı, II. Aleksandr'ın halefi III. Aleksandr'ın yönetimiyle de dostça geçinmeye çalıştı ve Kırım'daki İslâmî modernizme ilişkin kendi anlayışının Rusya'nın geleneksel mollaların nüfuzunu kırmayı amaçlayan politikasıyla bağdaştığını anlatınca bunu başardı. Gaspıralı liberal, ilerici ve milliyetçi bir düşünürün fikirlerini, sentez yapma ve düşüncelerini gerçekleştirme kabiliyetiyle birleştirdi. Kırım'ın kurulu düzenden yana uleması –ki başında, Ufa'daki Sultanov ve Bakû'daki Ahunzade (yazar olan değil) gibi, Çarlık hükümeti tarafından tayin edilmiş olan Müftü Adil Mirza Karaşayski vardı– Gaspıralı'nın reform çabalarına karşıydı ve neredeyse hepsine İslâm'a yöneltilmiş tehditler gözüyle bakıyordu. Gaspıralı ise, kendi hesabına, müftünün ve Ruhânî kurulunun vilâyetin Rus hükümeti tarafından atanacak yerde, kendi seçmenleri tarafından seçilmesini istiyordu.³⁷

Gaspıralı'nın 1883'te Bahçesaray'da ilk modern okulunu açması üzerine, bu tür modern okulların sayısı Rusya çapında, Orta Asya dahil, hızla arttı. Bu okulların hepsi kendi Müslüman cemaatleri tarafından destekleniyor ve finanse ediliyordu. Toplam sayıları 1914'te aşağı yukarı beş bini buldu. Gaspıralı'nın *usul-i cedid*'i (yeni yöntem) okumayı öğ-

³⁷ Laikleşmeye yönelik benzer talepler Osmanlı milletlerindeki tacirler ve meslek erbabı tarafından da ileri sürülmüştü. Bkz. Roderic Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876* (Princeton, N.J., 1963).

- Arslan, Shakib (*Continued*)
142-52; urges pan-Islamic policy on Axis, 158-59, 162
- Asadabadi, Jamal al-Din, *see* Afghani, Jamal al-Din al-
- Asadabadi, Lutf Allah, 20, 22
- Atatürk, Mustafa Kemal, 53, 138; and Enver Paşa, Soviets, 69-72; and Society of Unitarians, 73-74; and caliphate, congress idea, 76-79; and Meccan congress (1926), 111; opposes Jerusalem congress, 131
- Atjeh, *see* Indonesia
- ʿAwad, Hafiz, 41, 43
- Azad, Abul Kalam, 60
- ʿAzam, Muhammad Madi Abu al-, and Cairo congress, 89-91, 98; attends Meccan congress (1926), 110-11
- Azhar, al-: and Gasprinskii plan, 41; and congress rumors (1916), 57; sponsors caliphate congress, 86-101; and Shiʿis, 102-4; importance of, 104-5; and Jerusalem congress, 128
- ʿAzm, Haqqi al-, 43
- ʿAzm, Rafiq al-, 43
- Azoury, Negib, 4
- ʿAzzam, ʿAbd al-Rahman: and Shiʿis, 102-3; attends Jerusalem congress, 131, 135-36, 220n71
- Badger, G. P., 17-18
- Bahawalpur, Nawab of, 59
- Bakri, Muhammad Tawfik al-: radicalism of, 40; and Gasprinskii, 41-42, 45
- Barakat, Fath Allah, 90
- Barbiellini Amidei, Bernardo, 149, 151
- Battal, Abdullah, 44
- Bekir Sami, 74
- Berlin, *see* Germany
- Bigi, Musa Carullah: misses Cairo congress, 96; attends Jerusalem congress, 132
- Birdwood, G. C. M., 12-13
- Bishri, Salim al-, 41
- Blunt, Wilfrid Scawen: and Arabian caliphate, 10-11, 18; influences on, 11-15, 200n18; proposes caliphate congress, 15-16; and Islam, 17, 200n28; and Afghani, 19-20; and ʿAbduh, 26, 200n38, 201n2
- Bornu, 4
- Bose, Subhas Chandra, 160-61
- Bosnia, Bosnian Muslims: attend Jerusalem congress, 132; attend European Muslim Congress, 146, 148; wartime collaboration of, 162
- Browne, E. G., 2-3, 51
- Caliphate: universality of Ottoman, 3-9; criticism of Ottoman, 12-13, 26; and Sharif of Mecca, 13-19, 62-64; critics reconsider, 19-20; and *Manar* school, 27-31; Kawakibi proposes elected, 33; Mehmed Murad and, 49-50; Ottoman ulama and, 61-62; Maraghi proposes elected, 64-66; postwar crisis of, 67-68; Atatürk and, 73-74; abolition of, 76-79; Husayn claims, 80, 83-85; and Egyptian aspirations, congress, 86-105; and Jerusalem congress, 127-30
- Çantay, Hasan Basri, 78
- Caucasus, Caucasian Muslims: flee to Ottoman Empire, 5; and congress proposal, 49-50; represented at Jerusalem congress, 132; Arslan demands independence for, 158
- Cebesoy, Ali Fuad, 69, 71
- Cemal Paşa, 69, 207n6
- Cevdet, Abdullah, 43
- Chicherin, G. V., 70
- China, Chinese Muslims: attend Tokyo congress, 156-57
- Ciano, Galeazzo, 153
- Clayton, Gilbert, 117
- Committee of Union and Progress, *see* Young Turks
- Congress of the Arabian Peninsula, 82-83
- Congress of the Islamic World (Mecca, 1926): history, 106-22; rumored reconvening, 129, 217n77; text of charter, 186-91
- Cox, Percy, 64
- Crimea, Crimean Muslims: and Safavids, 1; flee to Ottoman Empire, 5; and Gasprinskii plan, 36-39
- Cromer, Lord, 40
- Cyrenaica, *see* Libya
- Darwaza, Muhammad ʿIzzat, 124
- Deoband, 59
- Dhofar, 5

- Dijwi, Yusuf al-, 89-90
- Durics, Huszein Hilmi, 148
- Duwaji, Taysir, 18-21
- Egypt, Egyptian Muslims: congress proposed for (1896), 25; early center for congress idea, 26-31; Gasprinskii proposes congress in, 36-47; pro-Ottoman activities of, 56-59; and wartime caliphate plans, 62-66; hosts caliphate congress, 86-102; and leadership of Islam, 102-5; delegation at Meccan congress (1926), 110-11, 115-16; delegation at Jerusalem congress, 128-29, 131, 133, 135, 220n71; proposal to move Jerusalem congress to, 140; British consider organizing congress in, 163-64; *see also* ʿAbbas Hilmi; Fuʿad I
- Enver Paşa: wartime activities, 55, 57-59; founds League of Islamic Revolutionary Societies, 69-71; parts with Soviets, killed, 72
- Ersoy, Mehmed Âkif, 77
- European Muslim Congress (Geneva, 1935), 142-53, 159
- Fahri Paşa, 71
- Farid, Muhammad, 51, 56-58
- Faruq I, 102, 104
- Fawzi, Sulayman, 220n71
- Faysal ibn Husayn: proposes Meccan congress, 81, 85; declines invitation to Meccan congress (1926), 111; rumored to seek caliphate, 129
- Fergan, Eşref Edib, 77-78
- Ferid Paşa, 42
- France: Muslim reaction to conquests of, 5; congress proposed for, 29; plan to spy on Gasprinskii's congress, 45; and Ottoman jihad, 56; and plan for Meccan congress, 81; attitude to Cairo congress, 96-99; and Abdülmeccid's departure for Palestine, 129-30; and delegates to European Muslim Congress, 149; and Algerian workers, 151
- Fraternité Musulmane, La (Paris), 143
- Fuʿad I: and Hijaz ambitions, 85; and Cairo congress, 86-87, 91, 93-100; and Jerusalem congress, 128
- Gaillard, Henri, 97, 99-100
- Gasprinskii, Ismail: as publicist, 36-37; authors congress plan, 37-39; activities in Cairo, 39-40, 43-44; seeks Ottoman support, 42-43, 203n11; collapse of initiative, 45; importance of, 46-47, 51; compared to Mehmed Murad, 49; charter of proposed congress, 45-46, 171-74
- General Islamic Congress (Jerusalem, 1931): history, 123-41; linked to European Muslim Congress, 143, 145-46; and Axis powers, 141, 162; text of charter, 192-94
- General Islamic Congress for the Caliphate in Egypt (Cairo, 1926): history, 86-102; text of charter, 183-85
- Geneva: and Society for the Progress of Islam, 56-57; and Alliance Musulmane Internationale, 138-39; site of European Muslim Congress, 142-52; and Gasprinskii, 203n11
- Germany: and Ottoman pan-Islam, 57-58; and League of Islamic Revolutionary Societies, 69-70; and Jerusalem congress, 141; attitude to Arab pan-Islam, 157-63
- Ghayati, ʿAli al-, 144-45, 152
- Gibb, H. A. R., 124, 135, 220n70
- Great Britain: Muslim response to conquests of, 5, 9; and Ottoman caliphate, 12-18; and Gasprinskii initiative, 45; and Ottoman jihad, 56; and Silk Letter conspiracy, 60-61; envisions changes in caliphate, 62-67; checks pan-Islamic activity in Palestine, 81-82; and Cairo congress, 86, 99; decides to permit Jerusalem congress, 125-26; policy to Jerusalem congress, 130, 135-36; Muslims attack Palestine policy of, 134-35, 150-51; and European Muslim Congress, 146, 149; rejects idea of pro-Allied Muslim congress, 163-64; and London mosque, 164
- Greater Japan Muslim League, 155-57
- Grobba, Fritz, 158
- Habiballah, 59
- Hacı Sami, 207n6
- Hajj, Misali al-, 149, 151

ISMAIL BEY GASPRINSKII AND MUSLIM MODERNISM IN
RUSSIA, 1878-1914

Edward James LAZZERINI, Ph.D.
University of Washington, 1973

Chairman: Professor Donald W. Treadgold

The subject of the Muslim modernist movement in Russia has received scant attention in the Western world primarily owing to the very large number of sources and the wide variety of languages in which they have been written. Soviet historians, except in the early years after 1917 and before the Stalinist consolidation of power choked off all non-Marxist historical inquiry, have generally ignored the phenomenon (until quite recently) for ideological reasons.

The more specific study of Ismail Bey Gasprinskii and his role in this movement has hardly enjoyed a better fate, for most of the same reasons. Many people, scholars and otherwise, have written about Ismail Bey and noted his tremendous significance, but most of their treatments of him have been regrettably superficial and often heavily biased, and virtually all of them have been based upon something less than even a partial analysis of his voluminous writings. The aim of this dissertation, however, has been to utilize all available sources in order to produce an intellectual biography that traces over a period of some thirty-six years (1878-1914) a single basic theme: the efforts of one man to foster among his co-religionists a cultural renaissance that would thrust Islamic society into the modern world.

The approach taken to accomplish this goal has been to divide the study into two almost equal parts: first, an essentially biographical section, presented chronologically, and secondly, an analysis of Gasprinskii's thought, arranged topically, as it relates to the study's basic theme. Part One, comprising four chapters, serves to establish as soundly as possible the facts of Gasprinskii's life and activities, to confirm his leadership of the Muslim modernist movement in Russia, to underscore his active interest and participation in this movement throughout the Muslim world, and to provide the requisite background for the subsequent exposition of his ideas and reform proposals.

Part Two is composed of five chapters which discuss various aspects of what might be termed Gasprinskii's program for the modernization of Islamic society. Chapter V deals with the confrontation between the West and the Muslim world in the nineteenth century and the response of Russian Muslim intellectuals to the resulting challenge to Islam as a cultural tradition. More importantly it discusses Gasprinskii's perception of these phenomena and their consequences for Darūl'islām and examines his arguments in favor of reform. This chapter sets the stage for the final four chapters of this study, each of which deals with one aspect of Gasprinskii's modernizing program: educational reform, linguistic reform and the creation of a common Turkic literary language, emancipation of Muslim women, and the call for the reorganization of the economic and social life of the community. Order No. 74-2214, 335 pages.

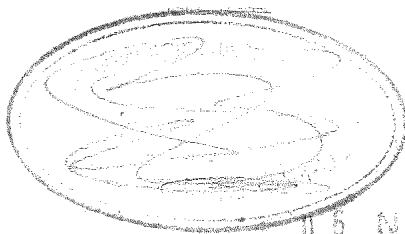
MADDE TAYINLANDIKTAN
SONRA GELIN DOKUMAN

1961

2 EKİM 1961

journals and newspapers such as *Vaqt*, *Yulduz*, and *Ay Qap*, all recognized the pathbreaking of Ismail Bey and *Tercüman*¹. The great surprise, then, in looking at Gaspirali seventy years after his death is to discover that his accomplishments are given so little credit today either in the USSR or in the larger Turkic world in general.

Ismail Bey's language reform and any idea he may have had for a cultural (or even political) unity of the Turkic Muslim world would not overcome the desires of each Turkic group, the Azeri, Tatar, Uzbek, Kazak, and Turkish peoples, to focus on local and parochial political goals. But Gaspirali's evaluation of the weaknesses of Islamic society, his directions in educational reforms, and his journalistic achievements produced immediate, dramatic, and long-lasting results. What a pity that *Tercüman* has not been republished and has not been seriously studied by scholars who would have much to learn from it. If it served in 1914 as the "treasury" of Tatar culture, it is a treasury that remains to be discovered and mined today.

ALAN FISHER

BETWEEN RUSSIANS, OTTOMANS AND TURKS :

CRIMEA AND CRIMEAN TATARS

The Isis Press, Istanbul 1998, s. 153 - 176.

IRCIQA: 37153

ISMAIL BEY GASPRINSKI, 1851-1914

Şura, nos 21 (1 November 1914), 22 (15 November 1914), 23 (1 December 1914), 24 (15 December 1914), pp. 641-44, 73-75, 705-8, 737-41, respectively.

This very long obituary for Ismail Bey appeared in four issues of the Tatar-language journal *Şura*, published in Orenburg in November and December 1914. Published bimonthly from January 1908 to January 1918, *Şura* was one of the most important literary and political Tatar journals in the last years of the Russian Empire. Its editor was Rizaeddin kadi Fahreddin, a reform-minded religious official. As one can easily see in the obituary that follows, "*Şura* was certainly, of all Muslim journals, the most deeply influenced by Russian culture." (Alexandre Bennigsen and Chantal Lemerrier-Quelquejay, *La Presse et le Mouvement National Chez les Musulmans de Russie avant 1920* [Paris: Mouton, 1964], p. 77.) I wish to thank Professor Edward Allworth both for informing me of this obituary's existence and providing me with a photocopy of it. Translated by Alan Fisher.

1 November 1914

Ismail Bey Gaspirali, 1851-1914

Ismail Bey was someone who was respected in the world for his preoccupation with the affairs of humanity; he was a man of ours who was revered for his writings about and on behalf of our nation; our man and our leader, Ismail Bey Gaspirali, is now at rest and has departed for another abode. It was the product of Ismail Bey's pen that gave us the route to follow for the future; he provided for us the necessary lessons to learn in order to reach the future. With the death of Ismail Bey, Russian Muslims have lost a person with "a thousand" faces, a person who himself was our educational center and institution. We are now separated from the person who was most clearly the servant of knowledge for and among our people.

He was born in a very traditional village, moved to the city and spent his life there. He had a sharp intellect, great ability, natural aptitude, courage, firmness, was a hard worker, and because of all of these, contributed as much as any one man can to the well-being of Russia's Muslims. He showed them, through his own example, what their potential for renewal is. He was the cause

¹Manuel Sarkisyanz, "Russian Conquest in Central Asia: Transformation and Acculturation," *Russia and Asia*, ed. Vucinich, p. 255; François Georgeon, *Aux Origines du Nationalisme Turc (Yusuf Akchura, 1876-1935)* (Paris: Editions Institut d'Études Anatoliennes, 1980), pp. 18-21, 45, 54.

"Not the perfecting of potential or heritage was the objective of the admission of Western influence, but the removal of what was felt to be an inferiority... The question was not what to adopt, whence to select, but rather, what to retain, or perhaps even, was there in the traditional culture anything worth retaining?"¹

ALAN FISHER

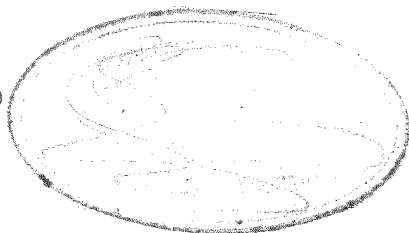
06 NISAN 1998
MADDE YAFIĞELANDIRKAN
SONRA SELEN DOKÜMAN

BETWEEN RUSSIANS, OTTOMANS AND
TURKS: CRIMEA AND CRIMEAN TATARS.

The Isis Press, Istanbul 1998, s. 137-152.

IRCICA: 37153

956.074
FIS.B
62516

ISMAIL GASPIRALI, MODEL LEADER FOR ASIA

The Crimean Tatars have been blessed with a number of outstanding leaders over the past hundred years who are in large part responsible for the remarkable ability that the Tatars have shown to survive, even thrive, as a vital nationality within the Russian Empire and the Soviet Union. Most recently Mustafa Cemilev has provided direction and leadership to the small Crimean Tatar nationality in the Soviet Union, especially those residing in the Tashkent region. The tasks for Cemilev are extremely difficult ones, as the Crimean Tatars over the past two decades have faced challenges to their identity much more severe than their ancestors experienced under czarist rule: official refusal to consider them as a legitimate nationality, refusal to permit their return to their territorial homeland, and refusal to give them the even limited encouragement granted to other more acceptable ethnic and national groups. Yet Cemilev's example, hard work, perhaps stubbornness, have permitted the Crimean Tatars in the Soviet Union today to be among the most energetic national groups in the realms of literature, journalism, and political activities.

About one hundred years before Cemilev the most important Crimean Tatar leader was Ismail Bey Gaspirali. The challenges facing the Crimean Tatars in his day were quite different from those that confront Cemilev. Then it was a matter of survival, in the cultural sense, in the face of clear Russian political, economic, and educational superiority. Understandably, Gaspirali's responses to the different challenges were of a different order than those used, or appropriate, today; Gaspirali's emphasis lay on educational and spiritual renewal, not politics. Indeed, he found nothing wrong with the idea of close cooperation with the Russian political and cultural authorities, for he could not conceive of a set of circumstances in which the Crimean Tatars would be without a homeland. But without his efforts and accomplishments, it seems unlikely that the Crimean Tatars would have survived long enough to produce the political and national movement that inspires them today.

When Ismail Bey Gaspirali (Gasprinskii)¹ died on 11 September 1914 in Bahçesaray after a long illness, most of the important Turkic newspapers and journals in the Russian Empire and Ottoman Empire published obituaries that

¹G. E. Von Grünebaum, "Problems of Muslim Nationalism," in R. Frye, *Islam and the West*, Gravenhage, 1957, p. 25.

¹Ismail Bey's name appears in scholarship and on his own published work as either Gasprinskii or Gaspirali (the Russianized or local Crimean Tatar form). I have preferred to use Gaspirali in this chapter.

İsmail Bey

GASPIRALI'NIN TÜRK DÜNYASI'NA TESİRLERİ*

METİN ARIKAN**

Bazı anma törenleri vardır ki, bunlar mutad resmi anma törenleri olmasa bile sadece sevenlerini bir araya getirir. Aynı fikri paylaşılanları, aynı hedefe yönelenleri kendiliğinden etrafına toplar. İsmail Gaspiralı da aradan uzun yıllar geçmesine rağmen yüreği birlik için atan her Türk'ün gönlünde fikirleriyle yaşamakta, yol göstermekte ve bizi bir araya getirmektedir.

Türk Dünyası, tarihinde büyük şerefleri ve zaferleri barındırdığı gibi özellikle son iki yüzyılda büyük acıları ve felaketleri de yaşamıştır. Bir musibet bin nasihattan iyidir derler. Biz bir değil, bin musibet gördük. Anladık ki en büyük musibet başa gelenlerden ders almayacak kadar duygusuz olmak imiş.

İsmail Gaspiralı'nın Türk dünyasına etkilerine geçmeden önce Rus işgallerini ve yaptıkları zulümleri kısaca gözden geçirmekte fayda var sanırım. Ortaçağ'da üç yüzyıl ağır Moğol esareti altında ve bunun sonucu olarak da Altınordu Türk-Tatar Devletinin katı yönetimi altında geçiren Ruslar'ın artık intikam alma zamanı gelmiş, bir zamanlar boyunduruğu altında yaşadığı Tatarlara-Türlere karşı zafer yürüyüşü Korkunç İvan'ın 1552'de Kazan'ı almasıyla başlamış ve bu devlet sınırlarının Çin'e ve Hindistan'a dayandığı 19.yüzyıla kadar sürmüştür.¹

Ruslar bu işgaller sırasında bazen hileyle bazen de cebren, 1554 yılında Astrahan Hanlığını, 1598 yılında Sibiry Türklerini, 1731-1742 yılları arasında Kazakları, 1783 yılında Kırım Türklerini, 1804-1828 tarihleri arasında Azerbaycan'ı, 1865-1876 yılları arasında Buhara Emirliği, Hive ve Hokand Hanlığını ve 1873-1881 yıllarında da Türkmenistan'ı ele geçirmişlerdi.

Step'de Ezan Sesleri adlı kitapta denildiği gibi, "Doğu'da zaman Batı'daki zamanın aksine daha yavaş yürür. Ancak insanların hafızaları burada "Zaman" a daha fazla sadakat gösterir. Dünyanın hiç bir yerinde "Geçmiş zaman" Sovyetler Birliği'nin Müslüman ülkelerinde olduğu kadar yaşanan zamanı etkileme gücüne sahip değildir.. Bu ülkelerde geçmişi bilmek zamanı anlamanın ayrılmaz bir parçasıdır." Rusların işgaller sırasında uyguladıkları akıl almaz entrikalar, zulümler ve vahşetler hemen her Türk topluluğundaki sanatçıların, aşıkların,

* Uludağ Üniversitesi'nin 30 Kasım 2001 tarihinde düzenlediği "150. Doğum Yılında İsmail Gaspiralı" adlı panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş.Gör. Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

1 BENNİĞSEN A. C.QUELQUEJAY Lemercier; Step'te Ezan Sesleri (Çev:NezihUzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1994, s.36.

D1736

08 AĞU 2007

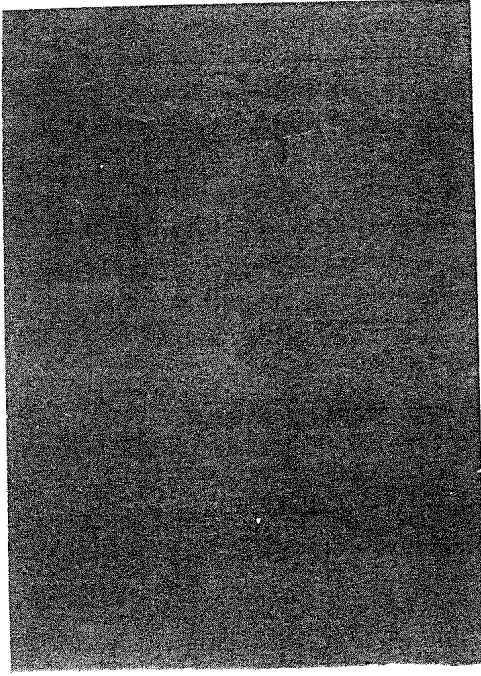
MADDİ YATIRIM İNDİRTAN
SONRA GELİR ZUKURAN

sh. 69-76

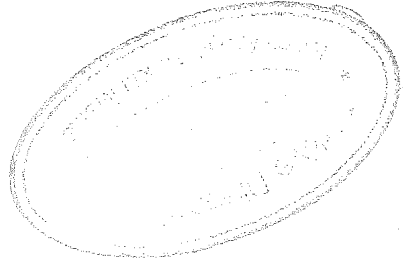
ne ve yevmî olarak çıkararak mazhar olduğumuz lütûflarınıza mukabele edeceğimizi va'd eyeriz... Her yerde bir çok muhabirler tedarik eylediğimiz gibi en son doğru havadisleri herkesten evvel vereceğimizi her halde karilerimizin memnuniyetini celb edeceğimizi ümid ediyoruz. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tan...

İçindekiler:

Muhterem Karilerimize / Şimdi de İstibdat mı moda oldu? / Telgraf- lar / Silâh Arkadaşımıza / Polis Mü- diri Beyin Dikkat-i Gözüne, Haki- kat Nasıl İmiş! / Hezeyânlara Bakı- nız / İlânlar.

13. Yıldırım

11 MART 2002

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA İZLENİMLERİ

10.790

Fahri SOLAK*

DOĞUMUNUN 150. YILINDA GASPIRALI İSMAİL BEY, TERCÜMAN GAZETESİ BİBLİYOGRAFYASI VE TÜRKÇE YAYINLAR

I. GASPIRALI İSMAİL BEY VE TERCÜMAN GAZETESİ

Gaspıralı İsmail Bey 1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehri yakınlarındaki Avcıköy'de doğdu. Babası Çarlık ordusundan Teğmen Rütbesiyle emekli Mustafa Ağa Gaspıra köyünden olduğu için İsmail Bey de Gaspıralı (Rusçası Gasprinskiy) olarak adlandırıldı ve bu şekilde tanındı. Mustafa Ağa 1854'de ailesi ile birlikte Bahçesaray'a yerleşti ve İsmail Bey on yaşına kadar bu şehirde kaldı¹. Tahsil hayatına mahalli Müslüman mektebinde başlayan Gaspıralı İsmail, bir Rus okulu olan Akmesjid Erkek Gimnazyumunda sürdürdü. Daha sonra Voronej'deki askeri bir okula kaydedildi ise de, bir süre sonra Moskova'daki

* Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Yrd. Doç. Dr.

¹ Cafer Seydahmet Kırmır, *Gaspıralı İsmail Bey*, 2.b., Haz., Ramazan Bakkal, İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yay., 1996, s. 16.

- ERDOĞAN İrfan, "Bilimin ve Bilimsel Araştırmanın Tarafılığı",
<http://media.ankara.edu.tr/?erdogan/tafli.htm>.
- HARDT Michael-NEGRİ Antonio (20001), İmparatorluk, Çev:
Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN Yusuf (1993), Medya Uygarlığı: "Postmoder(izm)in
Konumlandırılması, İzlenim, Haziran.
- ÖZER Ömer (1999), "Haber Söylemi: Türk-Yunan İlişkilerine
Yönelik Haberlerin Türk Basınında Sunumu", İletişim; Gaz
Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Ankara.
- SEVİL Muharrem (1999), Türkiye'de Modernleşme ve
Modernleştiriciler, Vadi Yayınları, Ankara.

İSMAIL GASPIRALI BEY İLE RÖPORTAJ*

Belkis ULUSOY**

Abstract

In this writing we gave place to the interview with İsmail Bey Gaspıralı published in *Tasvir-i Efkâr* in 27 June 1914, number 1134, who was an important person of Russian Turks. In this interview Gaspıralı talked about the importance of education. He talked about his new method of education named "usul-i cedid" would save the Russian Turks from the economic collapse and the ignorance. Then he talked about the education is the most important factor in the development of a nation. Then, he emphasized the importance of newspapers, in the development of the education.

Key words: Russian Turks, İsmail Gaspıralı, education .

Şimdiye kadar defalarca yazmış olduğumuz üzere, İslamlık bilhassa Rusya muhitinde büyük bir ilerleme ve gelişme

*İsmail Gaspıralı Bey ile Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, sayı: 1134, 27 Haziran 1914, s. 3-4'de yayınlanan röportaj, Osmanlıcadan Latin alfabesine çevrilmiş ve dili sadeleştirilmiştir

**Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

GASPIRALI'NIN TÜRK DÜNYASINA TESİRLERİ*

Influences of Gaspıralı on the "Turkish World"

Metin ARIKAN**

Özet

Rusların işgaller sırasında uyguladıkları akıl almaz entrikalar, zulümler ve vahşetler hemen her Türk topluluğundaki sanatçıların, âşıkların, akınların duygularını harekete geçirerek destanlaşmış, mısralara dökülmüş şiir olmuştur. 15. yüzyıl Kazak jıravlarından Asan Kaygı "Düşüncenin derinliklerinde yatan özlü fikirler ancak şer, zulüm dalgalandırırsa çıkar" demektedir. Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere, derin mana yüklü fikirlerin ortaya çıkmasında maruz kalınan şiddetin ve ızdırabın etkisi büyüktür. Bu makalede, İsmail Gaspıralı'yı büyük bir harekete sürükleyen başlıca sebepler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Gaspıralı, Rusya, millî kimlik, Türk dünyası, asimilasyon

Abstract

The unconceivable intrigues, cruelty, and violence that the Russians applied during their invasion of the Turkic World have moved the emotions and feelings of the artists, aşîqs and aqîns in almost all Turkish societies and taken place in their lines as legends and poems. The 15th century Kazak Jırav, Asan Kaygı, says "original ideas laying in the deepness of thought can only emerge if bad or cruel forces." As can be understood from these lines, cruelty people face has an essential effect on the emerging of original ideas. In this article, we have tried to show the reasons that led İsmail Gaspıralı to such a great movement through the works of various representatives of Turkish world oral tradition

Key Words: Gaspıralı, Russian, Nationally Identity, Turkish World, Assimilation

Bazı tarihî şahsiyetler vardır ki, aynı fikri paylaşımları, aynı hedefe yönelenleri kendiliğinden etrafına toplar. İsmail Gaspıralı da aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, yüreği birlik için atan her Türk'ün gönlünde fikirleriyle yaşamakta, yol göstermekte ve bizi bir araya getirmektedir. Türk dünyası, tarihinde büyük şerefleri ve zaferleri barındırdığı gibi özellikle son iki yüzyılda büyük acıları ve felaketleri de yaşamıştır. Bir musibet bin nasihattan iyidir derler. Biz bir değil, bin musibet gördük. Anladık ki, en büyük musibet başa gelenlerden ders almayacak kadar duygusuz olmak imiş.

İsmail Gaspıralı'nın Türk dünyasına etkilerine geçmeden önce Rus işgallerini ve yaptıkları zulümleri gözden geçirmekte fayda var sanırım. Ortaçağ'da üç yüzyıl ağır Moğol esareti altında ve bunun sonucu olarak da Altınordu Türk-Tatar devletinin katı yönetimi altında geçiren Ruslar'ın artık intikam alma zamanı gelmiş, bir zamanlar boyunduruğu altında yaşadığı Tatarlara-Türklere karşı zafer yürüyüşü Korkunç İvan'ın 1552'de Kazan'ı almasıyla başlamış ve bu devlet sınırlarının Çin'e ve Hindistan'a dayandığı 19. yüzyıla kadar sürmüştür.¹

* Uludağ Üniversitesi'nin 30 Kasım 2001 tarihinde düzenlediği "150. Doğum Yılında İsmail Gaspıralı" adlı panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

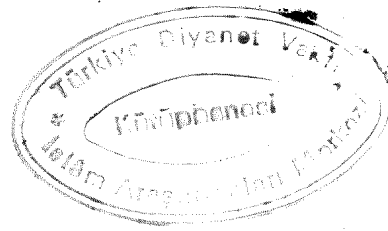
¹ A. Bennigsen, Lemercier C. Quelqueeay, *Step'te Ezan Sesleri* (Çev: Nezh Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1994, s.36.

24 NİSAN 2012

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN BOKÜMAN

Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, sy. 27, 2009 Ankara, ss. 7-20

D1736

**İSMAİL GASPIRALI'NIN
MÜKÂLEME-İ SELATİN¹ ADLI HİKÂYESİ**

Yavuz AKPİNAR*

Özet

Mükâleme-i Selatin, İsmail Gaspıralı'nın "Seyyah" imzası ile Tercüman'da 1906-1907 yıllarında yayımlanmış küçük fantezi bir hikâyesidir.

Makalede bu hikâye ana hatlarıyla değerlendirilmiş ve orijinal metni açıklamalarla neşre hazırlanmıştır.

Böylece Gaspıralı'nın unutulmuş bir eseri daha okuyucuların bilgi ve dikkatine sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İsmail Gaspıralı, Mükâleme-i Selatin, Rusya Türklerinin edebiyatı, Timur, Cemaleddin Afganî, modern hikâye, Tercüman gazetesi.

Abstract

İsmail Gaspıralı's Mükâleme-i Selatin which was published in Tercüman newspaper between 1906 and 1907 with the signature "Seyyah" is a little fantasy story.

In this article this story is evaluated with its general characteristics and original writing is prepared to publishing with explanations.

By this way another forgotten work of Gaspıralı is presented to reader's attention and knowledge.

Key words: İsmail Gaspıralı, Mükâleme-i Selatin, Literature of Turkics Peoples in Russia, Timur, Cemaleddin Afganî, modern short story, Tercüman newspaper.

* Prof. Dr.

¹ Bu hikâye Tercüman gazetesinde 4 tefrika olarak yayımlanır. Sadece ilk tefrikada "Seyyah" imzası görülür; diğerlerinde imza yoktur. Birinci tefrika 22 Dekabr 1906 / 19 Zilkade 1324, Sayı: 144'te; ikinci tefrika 25 Dekabr 1906 / 21 Zilkade 1324, Sayı: 145'te; üçüncü tefrika 8 Yanvar 1907 / 7 Zilhicce 1324, Sayı: 3'te dördüncü tefrika 22 Yanvar 1907 / 21 Zilhicce 1324, Sayı: 7'de yayımlanmıştır.

24 NİSAN 2012

**İSMAİL GASPIRALI'NIN
“AKGÜL DESTESİ” ADLI BİYOGRAFİK ESERİ**

Yavuz AKPINAR

Özet

İsmail Gaspiralı'nın şimdiye kadar yeniden yayımlanmayan, araştırmacıların da dikkatini çekmeyen eserlerinden biri de Akgül Destesi'dir. Tercüman gazetesinde 1905-1907 yılları arasında tefrika edilen bu eserde, Rusya Türklerinin modernleşmesinde önemli rol oynayan aydınların kısaca biyografileri verilmiş, onların bu hareketteki yerleri ve etkileri ana hatlarıyla açıklanmıştır.

Makalede İsmail Gaspiralı'nın Akgül Destesi'nde modernleşme problemine bakışı, Rusya'da modern Türk edebiyatının ortaya çıkışı hakkındaki görüşleri, onun bu hareketlerin öncülerini nasıl değerlendirdiği incelenmiş ve eserin tam metni açıklamalarla okuyuculara sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İsmail Gaspiralı, Rusya Müslümanları, Rusya Türklerinin modernleşmesi, Rusya Türklerinin modern edebiyatı, Tercüman gazetesi, Rusya Türk aydınlarının biyografileri.

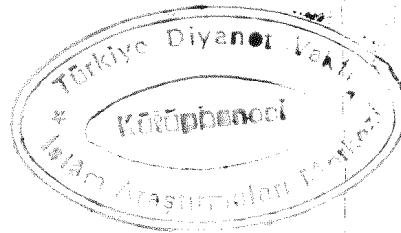
**The Biographic Work of Ismail Gaspirali:
“Akgül Destesi”**

Abstract

One of the unreprinted and escaped from the attention of the researchers' work of Ismail Gaspirali is “Akgül Destesi” (Sheaf of White Flowers). In the work that printed as serial between 1905-1907 in the daily newspaper Tercuman the biographies of the intellectuals who played great role in the modernization of the Turks who lived in Russia, also the personal duties and influences of these intellectuals have been given by highlights.

In this academic paper the personal point of views of Ismail Gaspirali in the problems of the modernization and his ideas in the emergence modern Turkish literature in Russia, and the

D1736

İSMAİL GASPIRALI VE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ İsmail Gaspiralı and His Activities in Education

Mustafa CEMİLOĞLU*

Özet

İsmail Gaspiralı Avrupa'nın aydınlanma çağını, yenileşme ve modernleşme hareketlerini incelemiş, bunları iyi bir şekilde öğrenmiştir. Batılı toplumlarda kalkınma ve sanayileşme çabalarından önce eğitim ve öğretimle ilgili düzenlemeler yapılmış, Gaspiralı ise yapılan bu düzenlemelerin yakından takipçisi olmuştur.

Yaşamış olduğu Kırım şehri de onun yetişmesinde oldukça etkili olmuştur. İsmail Gaspiralı'nın idealleri arasında basın yoluyla kamuoyu oluşturma, milli eğitim çalışmalarıyla yaşlı, genç herkesi bilgi sahibi yapma ve sivil toplum örgütleriyle katılımcılığı gerçekleştirip uyanışı sağlama önemli bir yer tutmaktadır. İsmail Gaspiralı'nın uyguladığı stratejinin temelinde tamamen eğitime dayalı bir aydınlanma yatmaktadır. O, "dilde, fikirde ve işte birlik" ilkesini savunmuş ve bu ilkedan hareketle "Tercüman Gazetesi"ni çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şefika Hanım, eğitim-öğretim, Kırım Türkleri, Usul-i cedit, Tercüman.

Abstract

İsmail Gaspiralı had well studied the Renaissance period of Europe and grasped the main roots of the enlighten movements in that period. In his observations, western societies had first began changing their teaching methods and educational institutions, before they started to struggle for developing and industrialization. This aspect of development was well observed by Gaspiralı İsmail.

The city where he lived in Crimea had much influence on Gaspiralı. The most important ideas among many ideas of İsmail Gaspiralı are to make a public opinion by using the newspapers, to inform all the people either aged or young by educational intuitions, and to have new ideas by pushing people to take a part in non-government organizations. The enlighten strategy applied by Gaspiralı İsmail based mainly on the education. He was always in favor of his formulaic principles; "The Unity in Language, Ideas and Work" and, departing from this idea founded the newspaper "Tercüman" in Crimea.

Key Words: Şefika Hanım, education and teaching, Crimean Turks, Usul-i cedit, Tercüman.

Eğitim-öğretim faaliyetleri bütün medeni toplumlarda kalkınmanın itici gücü ve diğer sektörlerin motoru olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle batılı toplumlarda kalkınma ve sanayileşme çabalarından önce eğitim-öğretimle ilgili düzenlemelerin tamamlandığı gözlemlenmektedir.

O bakımdan Türk Devrimi dediğimiz olgunun temelinde öncelikle eğitim-öğretim faaliyetlerini düzenlemenin ve bu alt yapının üzerine çağdaşlaşma veya aydınlanma adını verdiğimiz değişimin oturtulmasının yattığını görmekteyiz. Çünkü, bir anlamda batılılaşma olarak da nitelendirilen Türk yenileşme hareketi örneklerini önceki yüzyılın Avrupa'sında gördüğümüz çağdaşlaşma olgusuna bir yönüyle çok benzemektedir.

Rönesans ve reform hareketleri ile belirli bir modernleşme anlayışına ulaşan bu batılı ülkeler, daha sonraki dönemlerde eğitim-öğretim hayatını da belirli bir zemine oturtmuşlardı. İşte bunu izleyen

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

KIRIM TÜRKLERİ
KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
GENEL MERKEZİ YAYINLARI
No: 4

16 KASIM 2008

Hakan KIRIMCI,

Gaspıralı, İsmail Bey

İSMAİL BEY GASPIRALI

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DÖRTÜMÜN

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	176669
Tas. No:	923 GAS

Ankara
2001

İstanbul'u seyretmek bile bambaşka bir zevktir. Ancak bu ehil kişi seyretmekle yetinmeyecektir. İstanbul'da İstanbulluların, İstanbul'la yaşayanların ortak davranışları vardır. Bunlardan ilkinin İstanbul'un kendisi balık sevmek olarak belirtir; Gerçek İstanbullunun takvimi güneşe veya aya göre değil Lüfer'e ayarlıdır!.. Evet Türkler karacıdır, doğrudur ama gerçekten İstanbullu olmayı yüreğine ve kafasına koyan denizin nimetleriyle barışır. (s. 216)

Anna Maria Vernier'e göre Galata'nın, Haliç'in, Boğaz'ın, Pera'nın tarihini bilmektir (s. 300). Romanın baş kişisi Belginin besleme ve cahil dadısı bile İstanbulun güzelliklerinin farkındadır. Ona göre İstanbul'u yaşamak Sarıyer, Rumelihisarı, Aşiyân, Bebek... seyrede seyrede Ortaköy'e varmak, çay bahçelerini, iskeleyi, camiyi "şöyle bir incelemektir."(s.274) Cahil bir kadın olmasına rağmen Kete, yaşadığı şehirle özleşmesini bilir, keyif alarak yaşamaktadır.

Sonuç

Buket Uzuner, **İstanbullular**'da Atatürk Havalimanı prototipinde bir İstanbul yaratmıştır. Kendisi de bir İstanbul aşığı olan yazar, birbirinden her yönüyle farklı roman kişileri aracılığıyla bir İstanbul panoraması oluşturmuştur. İstanbul'un Roma, Venedik, New York gibi, neden ruhu olan şehirler arasında yer alması gerektiğini, bu roman kişileri aracılığıyla duyumsatmıştır. İstanbul'u İstanbul yapan ve İstanbulluğu farklı kılan sebepler üzerinde durarak, İstanbul yerel değeri üzerinden, evrensel bir hümanizma anlayışına ulaşmak istemiştir. Bir taraftan da dünyadaki emsalleri içinde İstanbul'u değerlendiren yazar, şehir mimarisinin, dokusunun, estetiğin toplumda bir hafıza oluşturduğuna ve ortak bir benlik, bilinçle sonuçlandığı fikrini ortaya koymak istemiştir.

Günümüz Dünyasında İstanbul'un yarattığı hümanizmaya ve mimarisine, kültürüne, kimlik ve kişilik sahibi, yaşayanları ile özdeşleşmiş şehirlere çok ihtiyaç vardır. Maalesef durum bu anlamda artık İstanbul'un lehine gelişmemektedir. Bu durumdan en çok mustarip olan yine İstanbul'un kendisidir:

Şimdi elli yıldır üzerime çirkin, zevksiz ve uyumsuz beton binacıklar kurarak ruhumu daraltan son konuklarım, şu 'Yeni İstanbullular'a bakın! Yalnızca bunların görgüsüzlük ve açgözlülükleri bile Benim gibi şehirler şehri için ne ihanettir, düşünebiliyor musunuz? (s. 51)

Kaynakça:

- AYTAÇ, Gürsel (1990). Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yay. - Ankara.
ÇETİN, Nurullah (2003). Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Basımevi, Ankara.
DEMİR, Yavuz (1995). Anlatılar Tipoloji, Akçağ Yayınları, İstanbul.
UZUNER, Buket (2007). İstanbullular, Everest Yayınları, İstanbul.
(2008). "Ruh Eşim İstanbul, Eski Kocam Paris Ve Sevgilim New York", www.buketuzuner.com

İsami 129188

İSMAİL GASPIRALI VE İSTANBUL

— Gaspıralı, İsmail Prof. Dr. Yavuz AKPINAR*

Özet:

Türk ve İslâm dünyasının büyük bir kültür merkezi olması sebebiyle İstanbul, birçok sanatçının, bilim adamının yetişmesinde etkili olmuştur. Türkiye'deki modernleşme hareketlerinin de İstanbul merkezli olarak öncelikle Kırım, İdil-Ural ve Kafkasya'da etkili olduğunu biliyoruz.

Kırım, Fatih Şultan Mehmet zamanında Türkiye'ye tabi olmasından sonra İstanbul'daki her türlü gelişme ve değişmeyi yakından takip etmiştir. Bu sebeple XIX ve XX. yüzyıllarda Kırmılı aydınların İstanbul'la az-çok mutlaka ilişkileri olmuştur.

Bilindiği gibi İsmail Gaspıralı, birçok kere İstanbul'a gelmiş, Osmanlı aydınlarıyla yakın ilişkiler kurmuş, Türkiye'deki siyasi, sosyal, kültürel hayatı çok yakından takip etmiş, gördüğü olumsuzlukları da açık bir şekilde eleştirmekten kaçınmamıştır. Bahçesaray'da çıkardığı Tercüman gazetesi de zaman zaman Türkiye'de özellikle de İstanbul'da çok okunmuş ilgiyle takip edilmiştir. Ayrıca İsmail Bey'in Osmanlı resmî çevreleriyle de bazen iyi bazen kötü ilişkileri olmuştur. Hatta bir keresinde İstanbul'da hafiyeler tarafından takip edildiğini gösteren bir arşiv belgesine de ulaşmış bulunuyoruz.

İsmail Bey, bazı İstanbul seyahatlerinin izlenimlerini *Tercüman* gazetesinde yazmış bulunmaktadır. Ayrıca yine Tercüman'da, İstanbul'da çıkan süreli yayınlar, kitaplar hakkında pek çok tanıtma ve tenkit yazıları yazdığını biliyoruz.

Bildiride İsmail Gaspıralı'nın İstanbul'la ilişkileri ve bu şehir hakkındaki seyahat notları üzerinde durulacaktır.

Abstract:

İstanbul has been very effective in creating many of artists and scientists because of being an important cultural center of the Turkish and Islamic world. It is also known that modernism movements in Türkiye were centered in İstanbul and influential in Crimea, İdil-Ural and the Caucasus.

After Crimea became dependent on Türkiye during Fatih Sultan Mehmet's age, it followed all kinds of developments and changes closely. Therefore, intellectuals from Crimea were definitely in touch with İstanbul in the 19th and 20th centuries.

As it is known, İsmail Gaspıralı came to İstanbul many times and had close relations with Ottoman intellectuals. He followed political, social and cultural life in Türkiye very closely and he didn't hesitate to criticize any negative aspect he had observed. The newspaper "Tercüman", published in Bahçesaray by him, was

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
yavuz.akpinar@ege.edu.tr

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayınlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

Yazı İşleri Müdürü

**Prof. Dr. Ahmet B.
ERCİLASUN**

Fiyatı: 2500.— TL.

Yıllık Abonesi

(1991 yılı için)

İndirimsiz 30.000 TL.

İndirimli 24.000 TL.

Yurtdışı:

— \$ 25.—

— DM. 40.—

Abone bedeli, 171.379

numaralı posta çeki

hesabına yatırılabilir,

Ödemeli gönderilmez.

Dergiye gönderilen yazılar basılmı, basılmamı iade edilmez. Dergideki yazılar kaynak gösterilerek alınabilir. Makalelerdeki fikirler imza sahiplerine aittir.

İdare ve yazışma adresi:

**BAHÇELİEVLER
SONDURAK,**

17. SOKAK, NU. 38

06490 ANKARA

Tel: 213 41 35

Tel: 213 31 00

Dizilip Basıldığı yer:

Ankara Üniversitesi Basımevi

Beşevler/Ankara

Tel: 213 66 55

İÇİNDEKİLER

Kırımlı Türkleri Hatırlarken S.K. Tural, Z. Yüksel	258
I. Milletlerarası İsmail Gaspıralı Konferansı ve Kırım Tatar Kültür Haftası Sevgi Kafalı	267
Gaspıralı ve Vilayus Adas Yakubaskas(Yakuboğlu) ..	272
İsmail Gaspıralı, Eğitim ve Öğretim Problemleri Prof. Dr. Şükrü Elçin	275
İsmail Gaspıralı ve Kırım Türkleri Sabri Osmanoviç İzidinoviç ...	280
Dünye ve Bugünde İsmail Bey Gaspıralı (Doğumunun 140. Yılında) Doç. Dr. Nâdir Devlet	285
İsmail Beğ Gaspıralı'nın Fikir Dünyası ve Batı Türklüğü Sevgi Kafalı	290
İsmail Gaspıralı'nın Yayıncılığı ve Gazeteciliği Prof. Dr. Mustafa Kafalı	302
Gaspıralı'nın Türk Dünyasında Verdiği Dil ve Kültür Birliği Mücadelesi Prof. Dr. Mehmet Saray	308
İsmail (Bey) Gaspıralı, Pantürkizm ve Polonya ile Münasibeti Selim Hazbilyev	316
Bahçesaray Çeşmesi (Şiir) Şükrü Elçin	319
İsmail Gaspıralı ve Anadolu Türklüğü Prof. Dr. Tuncer Gülensoy ...	321
Dedem, İsmail Gaspıralı İnel Ertem	325
İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun ..	329
Birlik (Şiir) Eskender Fazıl	337
Gaspıralı İsmail Bey'in Osmanlı Türkiyesine Tesirleri Prof. Dr. Sadık Kemal Tural ..	339
Büyük Düşünür ve Öğretmen Gaspıralı İsmail Bey Müstecib Ülküsal	347
Türk Alimlerinin Araştırmalarına Göre Gaspıralı İsmail Bey Prof. Dr. Vilâyet Muhtaroğlu ..	355
Kırım Türklerinin Esâret Türküleri Prof. Dr. Abdurrahman Güzel ..	360
Gaspıralı İsmail Bey'in Anadolu Türklüğü'ne Tesirleri Zühal Yüksel	378
İsmail Bey Gaspıralı Yaş Tatarlar ve Tilde Birlik Meselesi Dr. Hakan Kırımlı	384

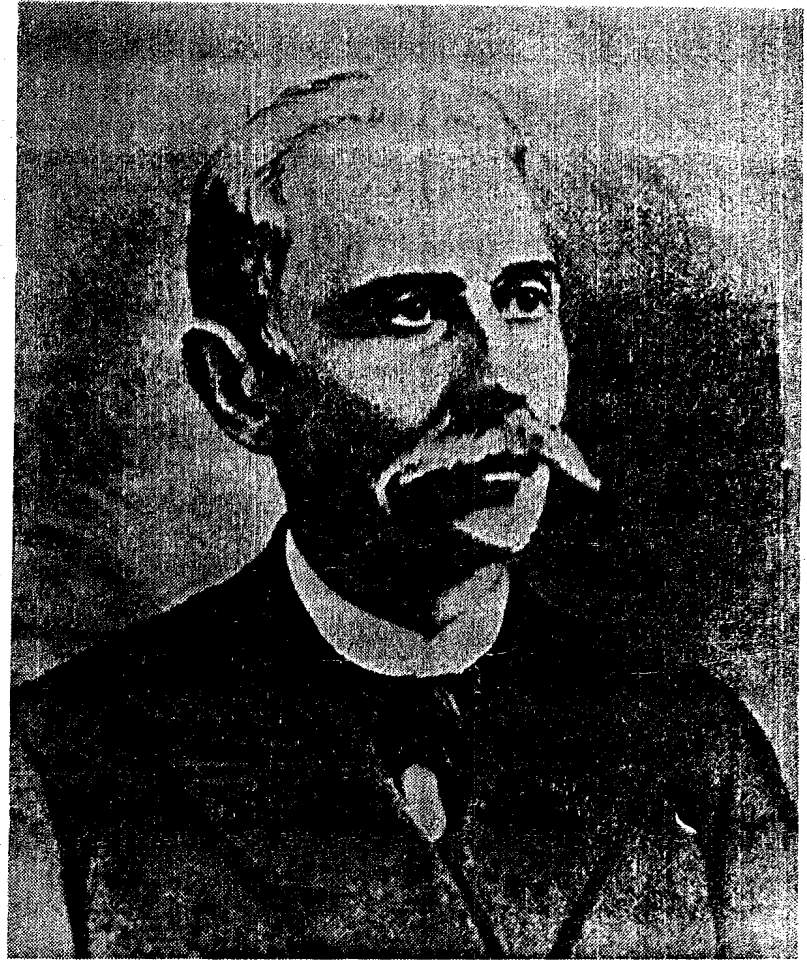
TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 337-338

YIL XXIX

MAYIS-HAZİRAN 1991

İsmail Gaspıralı Bey

25 KASIM 1993

GÖRÜŞLER-DÜŞÜNCELER

DOĞUMUNUN 140. YILI DOLAYISIYLA GASPIRALI İSMAİL-1

Hizmette geçen bir ömür

ABDÜRRAHİM DEDE

Müslümanların alem-i İslâm'ın halinden ve ahvalinden habersiz olarak yaşamanın izzetini Gaspiralı İsmail 1 Haziran 1889 tarihinde 22 numaralı Tercüman gazetesinde "Maışeti Akvamı İslâmiye" başlığı altında şöyle dile getiriyor:

Çin'de pek çok İslâm var imiş. Çin'de 50-60 milyon ahalisi İslâm var imiş. Evet var imiş ama bunlar hakkında 5 paraklık malumatımız yoktur. Var imiş, var imiş diyorduk, söylüyorduk. Yazıyoruz, memnun olduğunuzu, şükrettiğinizi delil ve ilân ediyorduk. Lâkin Çin'de milyonlar eli çili İslâm bulunduğunu nereden biliyoruz. Filan müsyö Çin seyahatinde böyle demiş, filan misyonerin rüportajında böyle haber vermiş de buna da şükür. Biz de işitip bilmiş bulunuyoruz. Eğer hafız kararmamış ise Çin Müslümanları hakkında birkaç sahifelik malumat Cavadî bir hacımın ağzından alıp mecmuaların birinde Münîf Paşa dercettiği idi. Bundan maada Çin'deki ehli İslâm hakkında her ne yazılmış ise hep gezici ve görücü müsyölerin himmeti ile bize malolmuştu. Eğer müsyöler süktü etmiş olsalar idi. Koca 60 milyonluk karındaş alemini yoktur zannedecek idik. Eğer düşünürse ne büyük kabahate bulunmuşuz anlaşılır olur.

Biz söylemek istemiyoruz. Her nasil ise Çin'de ehli İslâm'ın çok olduğundan habersizizdir. Lâkin daha ne biliyoruz, hiç. Bunların hakikat maktarı halleri edebiyatları adetleri etkileri meçhul.

Halbuki Çin ehli İslâmının ileride Tarih-i Çiniye büyük tesiri olacağı gibi Çin kavminin dahi tarihi beşere nüfus işleteceği pek ihtimaldir. Çin aleminden komşusu bulunan Hint alemine geçelim. Burada da 200 milyon kitapsız arasında 60 milyon kadar ehli İslâm mevcuttur. Hamdolsun bunlar hakkında bir iki malumat alınmaktadır. İngilizler'in usulü serbestiyeti sayesinde Hint Müslümanları edebiyat ve matbuatı hayli ilerlettikleri herkese malumdur. Çorbacı Lordlar'ın müsaadesi derecede matbuatları maışet ve etkilerine aksediyor. Şöyle ki kulak verip dikkat edip Hindi İslâm'ın ahvaline aşına olur isek, görseğimiz nedir biliyor musuz? 60 milyonluk bir alemin 6 milyonluk nüfuzu olmaktadır. Eğer olsa idi Hindistan'da 5-6 milyon Fransız ya ki Felenek buluna idi. İngilizler Afrika'da bu kadar at oynatamazlar idi. Bu tefavüt neden, yalnız intişar maarifi derecesinden Hint ehli İslâmı 40-50 senelerden beri maarifte hayli terakki ettiriler. Matbuatları alem-i İslâmiyet dairesinde belki necliyeye sayandırlar. Fakat yine azdır. Azdır, çünkü ahvalleri baba hauri görmiyen hesabı alınır ise aralarında münevverlik eftar ve sahibi mestek olan ancak binde bir adam bulunduğu anlaşılır. Bu ise pek azdır. Pek azdır.

Hint ehli İslâm-ı Dersaadet'te bir hayli iane gönderdiği Bombay İslâmîni Teselya vakalarından ötürü ifayı tebrikte buldukları malumdur. 60 milyonluk büyük bir heyet daha. Büyük işler edebilecekler. Fakat buna da şükür. Çünkü daha elifba derslerinde bulunuyorlar. Hint gazetelerinde Kalkuta'da neşrolunan Hablül Metin, Farişül İbare ceride. Şayamı matala bir evrakı gibi. Bu da taş basması ise de münderecesi ekser hem cins Ceridelerine fakir. Farişi'ye aşına olanlara bu gazeteyi takdim ediyoruz. Her nüshasında siyasi bir bend. Ahbar tel ahbar telgrafı Hint ve Farişi memalukundan mektuplar ahvali İslâm'a dair bazı mülahazalar ve beaater mündercer. Son aldığımız nüshaların birinde Afganistan ve Türkiye serlev-

Başlarken

İsmail Gaspiralı'nın din adamları ve dinî kitaplarıdır. (14/3/1991 ZAMAN)

Dişleri Bakanımız yanlış ve hatalı bir değerlendirme ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın SSCB'de temsilcilik açma isteğini reddetmesi münasebeti ile gazetemizin manşetten duyurduğu mücadeleyi hatırlayacaksınız. Ve yine hatırlayacaksınız ki, bu mücadelede SSCB'deki Müslüman Türkler'in sesi Kırım'lı İsmail Gaspiralı da tam 82 seneye öncesinden bu mücadelede iştirak etmiş ve manşetten bize din adamı gönderin diye feryat etmişti.

11 Eylül 1914'te Kırım'ın Bahçesaray şehrinde vefat eden bu kahraman Müslüman Türk evladı göçettiği ebedi alem-den başını uzatmış ve Dişlerimiz'in bu hatalı kararını düzeltilmesini istemiştir. Ve demiştir ki, Sovyet Rusya'daki Müslüman Türkler'in en büyük ihtiyacı tekrar başka esaretlere düşmemek için Müs-

lüman din adamları ve dinî kitaplarıdır. Sevinçle öğreniyoruz ki, Dişlerimiz Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sovyetler Birliği'nde Dinî Temsilcilik açılması teklifinin yeniden değerlendirildiğini ve şimdilik Bakü Konsolosluluğu nezdinde bir din hizmetleri atışı açılışının uygun görüldüğünü bildirdi. (16/3/1991 ZAMAN) Sovyetler Birliği'ndeki tüm Türk soylu Müslümanların yaşadıkları diğer bölgelerde de dinî temsilciliklerin en kısa zamanda açılması dileğiyle aramızda fikirleri ile taptaze hâlâ yaşayan ve bizlere yön veren İsmail Gaspiralı'nın yazılarında bir demet takdim ediyoruz.

İsmail Gaspiralı'nın aziz ruhuna bir tahta okumak boynumuzun borcu olsun.

A.DEDE

inesine ateş edip on adam telef ettiler. Bu vakia Kandıye 'de İngiltere Konsolosu canibinden London'a ihtar olundu. Türkler bunun neresinde.

Kafkasya'daki Türkler'den de İsmail Gaspiralı aynı gazetecinin aynı sayısında şöyle haber veriyor.

KAFKASYA'DA TÜRKLER

Batum'da neşrolunan Cernomarskvestiya'da görülen bendin hülasası budur.

Türkler Kafkasya ve Karadeniz yalılarında gördüğüm pek yahşi şeyami emniyet hayra mail ve insaniyet adamlardır. Muhtaç olan düştürün ise muavenet ile muavenet eyle kaide-i mukaddesine kemalen inkıyaad eden Türkler'dir. İsraktan uzak olup bir avuç piriç bir fincan kahve ile bir çekim tenbaku ile razı ve mesud olan bunlardır. Para veriler ise hanelerini güzel hallarla tezyin ederek güzel silah ile cıdanlı at almaya para verirler.

Türkler insaniyetli aşinalıklık ve sabırlı olurlar. Aralarında 5 sene ikamet ettiğim halde başlıca bir iddia ve kavga gördüğüm yoktur. Balıçlık ve kayıçılık ve ufak alışverişler ile meşgul olan bu adamların doğruluğu meşhurdur. Zaman sarlatanlarına rasgelmiyen Türkler'in sözü kontratolardan kararnamelerden daha muhkemdir. Sözlernin sahibidirler. Türkler'in taassubu-na gelince bir vaka nakledeyim de herkes nasil anlarsa anlasın.

DEVAM EDECEK

halı şeyami dikkat bir bent dercedilmiştir.

İsmail Gaspiralı

SİBERYA'DAKİ YAKUTLAR

Gaspiralı İsmail'in yüreği aynı zamanda ta Sibirya'nın Altındağ eteklerine kadar uzanır ve oradaki Müslüman olmiyan Yakut Kabilesi ile ilgili aşağıdaki satırları yazar.

14 Eylül 1907 Sayı:58

Yakut Türkleri Yakı Türkler Sibirya'da Altındağ eteklerinde Yakut kabilesi sakinleri yaşar. Bunlar cins ve lisan itibarıyla Türk milletine mensup bir halktır. Lakin her nasilsa Müslümanlık haricinde kalıp Şaman ve Buda mezhebinde bulunuyorlar. Yakut toprakına Sibirya yaki müveraünehr tarafından olan ulla gelip bunların dine davet edildikleri malum değildir. Bu hususta tarihlerde bir türlü kayıt görülmüyor. Lakin Rus misyonerleri Yakutları Hristiyan etmeye çalışırları fakat bunların öz mezheplerinde kavi buldukları işitilmektedir. Agraazi şahsiyeden ve hevayı nefsaniyeden salim üç beş alim ve salih Müslüman fisebillillah bunlar arasında misafir olup din-i İslâmı bunlara telkin ve tedris etseler ihtimal ki sair cümle evladı Türk gibi bunlar da dini mübin ile müşerref ve münevver olurlar idi.

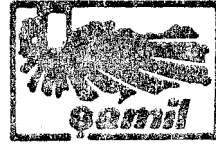
İsmail Gaspiralı

Gaspiralı İsmail 14 Temmuz 1896'da 27 sayılı gazetesinde hakikatı hal başlığı altında yayınladığı yazıda Girit adası hakkında Batı'da Türkler aleyhinde yazılan yazılara karşılık şu cevapları veriyor. Diyor ki:

"Anadolu'da Rumeli'de Türk vardır. Farzedelim ki, bunlar vatanşaları olan Hristiyanlar aleyhinde değil ya bulunurlar. Fakat Girit'te Türk fenalığı Türk taassubu nerede görüldü ve kim gördü ki her yazıkların tefiş ve mülahazaya borçlu olan ehli kalem Türklerle isnadattan geri durmuyor. Politika politika amuna birazek insaf ve hakikatet lazım değil mi ya... Bakan Girit'te Türk yoktur. Türkçe söyleyen varlı yokludur. Ehalinin iki selesi belki üç rabığı Hristiyan Rumlardır. Kaldı ki, Müslüman Rumlar'dır ki lisan ve cinsiyet bakımından Rumdurlar. 1867 senesinden beri hemen 30 senedir Girit adası imtiyazlı idarede bulunup memuriyetlerin onda biri Türk de değildir. Kilise ve mektep kamilen hüsdür. Rum dili resmi derecededir. İdare meclisinin azaları büyük ekseriyet üzere Hristiyanlardır. Sair vilayetlerden zengin olduğu halde Girit'in vergisi pek azdır. Ekser halde Hristiyanlardan nasip olunan Vahi Paşa'yla bir miktar askerden maada adada Türk fesli adam görülmüyor.

Bu halde Türkler'den nasil şikayet olabiliyor. Eğer şikayet Gi-

ZAMAN KİTAP KAMPANYASI

VADELİ SATIŞLARIMIZ

Eserin Adı	Konusu	Cilt	Peşinat	Vade
☐ El-Essar Fih-Tefsir I. Hm. Said Havva	Tefsir	7	45.000.—	3
☐ El-Essar Fih-Tefsir 2. Hm.	Tefsir	7	35.000.—	3
☐ Ahkâm Tefsiri 1. Hm. M. Ali Sabûnî	Tefsir	2	45.000.—	1
☐ Ahkâm Tefsiri 2. Hm. M. Ali Sabûnî	Tefsir	2	35.000.—	1
☐ Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi 1. Hm.	Hadis	10	90.000.—	4
☐ Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi 2. Hm.	Hadis	10	70.000.—	4
☐ Asr-ı Saadet 1. Hm. S. en - Nedvi	Tarih	6	90.000.—	2
☐ Asr-ı Saadet 2. Hm. S. en - Nedvi	Tarih	6	70.000.—	2
☐ İslam Tarihi 1. Hm. M. Asım Köksal	Tarih	18	100.000.—	5
☐ İslam Tarihi 2. Hm. M. Asım Köksal	Tarih	18	100.000.—	3
☐ Şamül İslam Ansiklopedisi Büyük Boy	Ansiklopedi	2	90.000.—	1
☐ Sözlüklerine Göre Ayetü Kerimeler ve Hadileri 1. Hm.	Meal	1	90.000.—	1
☐ Sözlüklerine Göre Ayetü Kerimeler ve Hadileri 2. Hm.	Meal	1	75.000.—	—
☐ Türkçe Sözlük	Sözlük	1	70.000.—	—
☐ Mesnevi Şerhi (Mevlana) Tahiriş Mevlevi	Tasavvuf	14	90.000.—	4
☐ İbn-i Abidin Terceme ve Şerhi	Fıkıh	18	110.000.—	5

HEDİYELERİMİZ

☐ Yümen İsyatları	Doç. Dr. İhsan Süleyya Sırma	10.000.—	☐ Tarih Bt
☐ İslam ve materyalizme göre İNSAN	Muhammed Kutup	20.000.—	☐ Ömür II
☐ İslam İktisadına Esasları	Celal Yenigöçeri	30.000.—	☐ Osmanlı
☐ Sultân Abdulhamit		20.000.—	☐ İslam II
☐ Tezkiretü Eviyya	Feridü'd-din Attar	13.000.—	☐ Mukayye
☐ Esmâü'l-Hüsnâ Sevdü	Ali Osman Taşucu	9.000.—	☐ Hadis E

BİR HEDİYET KİTAP HER SATIŞ KİTABI LIS

The
CRIMEAN
TATARS

— Gaspıralı İsmail Bey

Diğer
kaynaklar

Alan Fisher

HOOVER INSTITUTION PRESS
Stanford University, Stanford, California

8341
947.6
FIS-C

S-100-1008 arasındadır

between remaining faithful to one's Muslim heritage and learning Russian. He believed that the Turkic and Arabic languages, used by peoples and states hostile to Westernization and modernization, could not act as vehicles for the introduction of modern ideas into their societies. He knew of the advances that had been made in the first half of the century in Egypt under the tutelage of Muhammad Ali, who had found the French language to be an instrument of education among his Arab subjects. Merjani was not unfaithful to Islam; he was a firm believer who was convinced that Islam's survival depended upon its adaptation to the modern world.¹⁶

Gaspıralı

In the Crimea, the initiator of the new Tatar intelligentsia was Ismail Bey Gaspıralı (Gasprinskii), a student of the ideas of Merjani. Emerging from an impoverished Tatar *dvorianstvo* family, Gaspıralı began his education in the traditional village *medresse*. With the encouragement of a friend in the city merchant guild, Gaspıralı went on, first to St. Petersburg to learn Russian, then to Paris to learn French, returning five years later to the Crimea in 1866.¹⁷

In 1871, Gaspıralı went to Istanbul; for the next four years he spent his time studying in Istanbul and in Paris. In Istanbul he learned of the activities of the Young Ottomans; in Paris he made contact with both liberals and socialists. Returning to Bahçesaray in 1875, he became acquainted with Merjani's ideas, and on the basis of his experiences in Europe, he concluded that Merjani's prescriptions for Islam were the paths Muslims should follow. The way to modernity for Russia's Muslims was inexorably tied to the Russian language and culture. This view of his has been a difficult one for Crimean Tatars in the twentieth century to accept.

Upon his return to Bahçesaray in 1875, Gaspıralı was named instructor of the Russian language at the *medresse* there. He occupied this post for two years, during which time he studied some of the Russian Slavophiles, particularly Katkov, and began to develop the foundations for his nationalist ideas. In 1877, the Tatars of Bahçesaray elected him mayor of the city, a position he filled for five years. In 1881, he resigned to devote his time to education and journalism.¹⁸

Both his origins in the class that had suffered most during the nineteenth century and his training in traditional Islamic subjects, followed by his exposure to what must have appeared to his countrymen as a somewhat fantastic society in Russia and France, led him to introduce among the Tatars the first internal challenges to their inherited traditions. Convinced that his own Crimean society was in danger of complete internal collapse because its traditions were too weak to resist political and social assaults from Russian

Ismail Bey Gaspıralı

pressure, he believed that only two options faced the Crimean Tatars—and indeed the whole of the Russian Islamic community. The first was their complete assimilation into Russian society via Russification; the second, a renewal of Islamic and Tatar society through an acceptance of Western (Russian) forms enclosing an Islamic and Tatar content.

Ironically, Gaspıralı felt that assimilation would be the inevitable result of permitting the Muslim clergy a continued monopoly over Tatar education, since their extreme conservatism and outmoded curriculum could not prepare the Tatars to resist Russification. Only an adoption of Russian educational and cultural methods could form a class of Tatars that would be able to retain the best of their own traditions. This put him in the awkward position of advocating both the study of the Russian language and the introduction of Western (Russian) natural and social sciences into the curricula of Tatar schools. Only students who had mastered such skills, he felt, would be equipped to resist Russian encroachment upon their Islamic society.

These views placed Gaspıralı in the company of such reactionary Russian officials and educators as the curator of the Odessa School District who, in 1870, had presented to Count Tolstoi a memorandum claiming that the

لازرنینی، ادوارد. جی.

۲۹۶۶- «اسماعیل بن گاسپرینسکی».

دایرةالمعارف جدید جهان اسلام، جلد ۲.

ص ۵۲-۵۳.

کد پارسا: ۱۳۶۳۳۳

عنوان به لاتین:

Gasprinskii, Ismail Bey

گاسپرینسکی یک اصلاح طلب، مبلغ و استاد بود که به عنوان معمار مدرنیسم در میان ترکهای مسلمان روسیه از او یاد می شود. از دیدگاه وی، ایجاد یک جامعه جدید که توانایی رقابت با دیگر جوامع را داشته باشد، به مفهوم پدیدآوران «ملت جدید» است، مسلماً از نگاه وی تحصیل علم در رأس امور است، چرا که علم و تحصیلات خط مشی و اندیشه نسل جوان را جهت می دهد. به عقیده او اسلام باید در فهرست دروس آموزشی باقی بماند و هدایت اخلاقی را بر عهده بگیرد ولی نباید جایگزین و یا مرجع بر علوم دیگری واقع شود. بسج استعدادها، منابع و بسیاری از مردم امکان رهبری وی را برای توسعه زبان ادبی ترکی و استقرار و ایجاد همپاری دو جانبه جوامع ترک زبان و روسیه و تشریک مناسعی حکومت روسیه و مردم را پدید آورد. در دهه دوم قرن بیستم اثر افکار گاسپرینسکی از بعد فکری به طور متوسط و از بعد عملی به طور کامل در توالی ترکی زبان روسیه، ترکیه، مصر و حتی در میان مسلمانان هندی محسوس شد.

معماران معاصر؛ شخصیت های روسیه (هنرمندان و هنرپژوهان).

13 MAYIS 2008

Gasprali Ismail Bey

551-560

— 550 —

ahvaline bihakkin vâkif, ve Ruslar için tehlikeli siyasi sima, cesur ve faal bir münevver sıfatıyla bahsetmektedir³⁰⁰). İbrahimov da Çokana ait hâtıratını yazmıştır. Kendisinin ismi Çokanın mektuplarından birisinde geçmektedir (s. 523). İbrahimovdan başka muasırlarından Kazanlı ulemadan tarihçi Mercani, Kaşgar taraflarının coğrafyasına ait malûmat naklelerken «Velikhan oğlu Çokan Sultan»ın risalesinden istifade etmiştir³⁰¹). Bunu da, Çokan Petersburgda bulunduğu ve Asya Müzesinde çalıştığı zaman orada Üniversitede lektör sıfatıyla bulunan ve şüphesiz Çokanla görüşen talebesi Hüseyin Feyizkhanov vasıtasıyla almış olsa gerektir.

Avrupalılar da Çokanın faziletini takdirde lîç de gecikmemişlerdir. O zaman için keşif mahiyetinde olan Doğu Türkistan seyahatinin neticeleri, Avrupa coğrafya mütehassısları ve müsteşrikleri tarafından daha Çokanın hayatında takdirle bahis ve istifade edilmiştir.

İngilizlerden I.R. Michell «kaptan Velikhanovun Ortaasya meselelerine ait makaleler ve mütalâaları» nı, Vininkov ve diğer seyyah ve mütefekkirlerin makaleleriyle beraber İngilizceye tercüme edip, 1865 yılında yani daha Çokan vefat etmeden önce *The Russian in Central Asia* unvaniyle neşretmiştir. Rusların meşhur müsteşriki Grigoryev'in Şarki Türkistanın coğrafya ve tarihine ait Ritter'in «Erdkunde» kitabının rusça tercümesine ilâveten yazdığı mühim eserinin son kısımları Çokanın topladığı malûmattan istifade edilerek yazılmıştır³⁰²).

Çokanın yukarıda (s. 268-269) zikri geçen amcazadesi Sultan Gazi Velikhan Çokana nisbeten daha ağırbaşlı olmuştur. Kendisiyle yakından tanışan Kadı Abdurreşid İbrahimin anlattığına göre Kazak milliyetperverliği ruhunu son gününe kadar yaşatmış bir general idi. Kendisi kazakça şiir söylemekte mâhir «öleñçi» idi. Kadı Abdurreşid generalin öleñlerinden bazı parçalarını hatırlıyor. Petersburgda rus kârısıyla evlenmiş ise de oğlu (İskender); büyük biraderi Yakub'un namına kaydettiler mülslüman ve Kazak olarak terbiye edebilmiştir. Sultan Gazi rus zabiti olduğu halde Sibiryaya (ve Kazakistana) otonomi talep etmek (oblastniçestovo) hareketine iltihak etmiş ve bunu da asker kuvvetiyle vücuda getirmek teşebbüsünde bulunmuş, fakat «Ulucüz» kazak türelerinden yukarıda ismi geçen Tizek Sultan Ruslara yaltaklanarak haber verince onlar da Sultan Gaziyi lîç Rusyaya sürmüşlerdir. Alektrov

³⁰⁰) İlmînski, *Pisma k Pobedonostsevu*, Kazan, 1885, s. 176.

³⁰¹) Mercani *Mecmuası*, Kazan, 1915, s. 347.

³⁰²) V. V. Grigoryev, *Vostoçny İli Kıtayski Turkestan*, II, Petersburg, 1873, s. 354-389, 437, 477, 498.

A. ZEKİ VELİDİ TOĞAN

Bugünkü

TÜRKİLİ (TÜRKİSTAN)

ve yakın

TARİHİ

Cilt I

BATI ve KUZAY TÜRKİSTAN

2. Baskı

İstanbul - 1981

— 551 —

bu işde amcası Çingiz Sultanın ve oğlu Çokanın da müdahalesi olduğunu söylemektedir. Sultan Gazi sonra da bu fikrini büsbütün terketmişe benziyor. Her halde Petersburgda yaşamak mecburiyetinden sıkılmıştır. 1890 yılında mütenekkiren Petersburgu terkederek Kazakistana gitmiştir. Kantakuzin, tatar mirzalarından Salih Çanişovu Kazakistana göndererek gûya İmparator Aleksandır III. kendisiyle görüşmek istediği bahanesile Petersburga getirmiş ve Çar da gûya hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi kendisini huzuruna kabul etmiştir. 1908 senesinde Petersburg yakınında Lesnoy'daki sayfiyesinde yağma maksadiyle yapılan bir baskın esnasında hırsızlar tarafından öldürülmüştür. Yüksek rus askeri aristokrasisi muhitinde mevkii mühim idi. «Novoye Vremia» gibi gazetelerde şark meselelerine dair bazı makaleler neşretmiş, fakat nefesine bays olan siyasi fikirleri ve ideali hakkında yazma bir eseri kalmamıştır.

Gasprali İsmail Bey

Çokanın Ortatürklerde bir bakımdan naziri olan Kırmırlı İsmail Bey Gasprinski de, rus harbiyesinden yetişmiştir. 19.uncu asrın ortasındaki rus liberalizmi, Şcedrin, Turgenev, Çernişevski gibilerin ortaya attığı fikirler, «garpcılık» ve «slavancılık» mücadelesi, Harbiye mektebinde Rus olmaları gösterilen emniyetsizlik, rus askeri muhitinde hâkim cihangirlik efkârı, İsmail Beye de aynı derecede tesir etmiş ve milliyet fikrini uyandırmıştır. Harbiye mektebinin, Türklerdeki fikir inkişafı için daha müsait bir saha olduğu, Çokan Sultan ve İsmail Beyden başka misallerde de görülmüştür. Çokandan ancak altı yaş küçük olup, daha çok yaşayıp fikirlerini sonradan çok inkişaf ettirmeğe muvaffak olan İsmail Bey, Çokanın öldüğü yılda daha Moskova Askeri İdadisinde bulunuyordu. İhtilât ettiği meşhur slavyanofil Katkov'un muhitinde kendisini yabancı görerek, 1867 yılında mektebi terketmiş ve bir arkadaşıyla beraber Türkiyeye gitmek isterken yakalanmıştır. Kurtulduktan sonra o, Bahçesarayda dört beş yıl rusça muallimliği etti; fakat Rusya haricindeki dünyayı da öğrenerek malûmatını ve görüş ufkunu genişletmek duygusunu kalbinde besledi. Nihayet Avrupaya gidip üç yıl (1872-1874) Pariste kaldı. Orada muhtelif Şark milletlerinin mümes-silleriyle temasa girdi. Avrupa muhitini etraflıca öğrendi. 1874 te İstanbulda bulunup tekrar Kırmıra döndü ve Rusya islâmları durumunu etraflıca öğrenmekle meşgul oldu. 1879 da bir gazete çıkarmak teşebbüsünde bulundu. Müsaade alamadı. Rus gazetelerinde makaleler neşredip durdu. Bunlardan bilhassa 1881 yılında «Tavrida» gazetesinin

Mirze İsmayıl Ahundzade-Gâsir'dir. Gençlik yıllarını Eher ve Tebriz şehirlerinde geçirdi. Bu iki şehrin medreselerinde okudu. Sonra Lenkeran'a göçüp öğretmenlik yaptı. Orada öldü. Fövci'l- Füshea adlı şairler meclisinin kurucusudur. **Eserleri:** Şiirlerini Türk ve Fars dillerinde yazdı. Klasik tarzda kaside, gazel, muhammes ve mersiyeleleri, halk tarzında koşmaları vardır.

Kay.: *Poetik Meclisler*, Bakü 1987, s.76-77; *TDTEA* (Azerbaycan), 3/324-327, 394-395. → **Yaz.**Krl.

GASPIRALI, İsmail (1851-1914): Kırım sahası eğitimci, yazar ve fikir adamı. Kırım'ın Bahçesaray kasabasında doğdu. Yalta yakınlarındaki Gaspıra köyünden Mustafa Ağanın oğludur. 1854'te Akyaz (Sivastopol) Savaşı sırasında ailesiyle Bahçesaray'a yerleşti, on yaşına kadar burada kaldı ve ilköğrenimini Bahçesaray'da yaptı. Daha sonra Akmesic Rus Ortaokuluna, on iki yaşında Veronej'deki Rus Askerî Okuluna verildi, buradan Moskova Askerî Lisesine nakledildi. Bu lisede yaşatılan Slavcılık ideali ve Türk düşmanlığı Gaspıralı'yı son derece etkiledi, onu Türk milletine daha derinden bağladı. Girit savaşına katılmak üzere okuldan kaçtı, Odessa'da İstanbul'a giden vapura binerken yakalandı ve Kırım'a gönderildi. Bundan sonra okulu bıraktı. On yedi yaşında iken Bahçesaray'da Mengli Giray Han tarafından yaptırılmış olan Zincirli Medresede Rusça öğretmeni oldu. 1869'da Yalta yakınındaki Dereköy Türk okuluna öğretmen olarak atandı ve 1871'de tekrar Zincirli Medresedeki öğretmenliğine döndü. Eski usul okutmayı tenkit ettiği için bazı hoca ve öğrencilerin kendisine düşman olması sebebiyle medreseden ayrıldı. 1872'de Paris'e giderek orada iki yıl kaldı; bu arada Fransızca-Rusça tercümelemlerle uğraştı. Fransa'da gördüklerini, bunlar hakkındaki düşünce ve eleştirilerini *Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene* (1884) adlı broşürde toplayan Gaspıralı, bunu 1903'te İstanbul'da Ebüzziya Matbaasında bastırdı. 1875'te Kırım'a döndü. 1879'da Bahçesaray belediye başkanlığına seçildi ve dört yıl çalıştı. Fikrî bakımdan Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasî ile Cemaleddin Afganî'nin etkisinde kaldı. 1879'da Türkçe gazete çıkarmak için Rus hükümetine yaptığı başvurusu kabul edilmeyince 1881'de Genç Molla takma adıyla Rusça *Tavrida* gazetesinde Rusya Müslümanları başlıklı seri yazılarını yazdı. Aynı yıl *Tonguç* adlı bir dergi çı-

kardı. Öğretim sisteminde yenilik taraftarı olan İsmail Bey, medreselerin, okulların ve okutma usûlünün ıslah edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Kendi buluşu olan Usûl-i Cedîd (Yeni Usûl) alfabesi ve okutma usûlü bütün Rusya Türkleri arasında kabul edildi. Gaspıralı'nın üzerinde durduğu en önemli meselelerden biri de Türk lehçelerinin birleştirilerek sadeleştirilmesi ve ortak Türk edebî dilinin oluşturulmasıdır. Bu konu 1906 yılında toplanan Rusya Müslümanları III. Kongresinde ele alındı, Rusya'daki Türk ilkokullarının 4. sınıfında ortak Türk edebî dili ile yazılmış kitapların okutulması kararlaştırıldı. Bu edebî dil, İstanbul ağzına çok yakındı. Gaspıralı bu gayesini gerçekleştirmek için 10 Nisan 1883'te Bahçesaray'da *Tercümân-ı Ahvâl-i Zamân* gazetesinin ilk sayısını yayımladı (1883-1918). "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesiyle çıkarılmaya başlanan *Tercüman*, kısa zamanda bütün Türk dünyasına yayıldı. Kırım'lı İsmail Gaspıralı'nın dilde birleştirici faaliyeti, Türk dili tarihinde önemli bir hareket oldu. Gaspıralı yalnız dilde değil, Türk kültürü ile ilgili diğer alanlarda da ıslahat fikri ile ortaya çıkmış olan bir önderdir. Bütün hayatını Türklüğün cehalet ve taassuptan kurtulup yükselmesi uğrunda harcadı. "İndimde Şark meselesi, maarif meselesi demektir" diyen Gaspıralı, 1893'te Türkistan'a, 1907 ve 1908 yıllarında Türkiye'ye, Mısır'a ve Hindistan'a giderek konferanslar verdi, zamanın ileri gelenleri ile konuştu, Türklerin ve Müslümanların uyanmaları, okumaları için gayret gösterdi. İsmail Gaspıralı'ya göre Türk dünyasındaki birliğin en önemli unsuru dil birliğidir. Bu sebepten Gaspıralı, bütün hayatı boyunca Türk boyları arasında bir dil birliği oluşturmayı savundu. Rusya'da 1917'den önce yetişen Türk aydınlarının büyük çoğunluğu Gaspıralı'nın bu fikir, görüş ve faaliyetlerinden etkilenmişlerdir. 1909 yılı sonlarında İstanbul'a gelen Gaspıralı, gençlerin ve aydınların coşkulu gösterileriyle karşılandı. Hayatının sonuna kadar gazetesinin başında kaldı. Aynı zamanda *Âlem-i Nisvân* adıyla bir kadın dergisiyle (1902), *Kahkaha* adlı bir mizah dergisi yayımladı (1906). 1914 yılında vefat etti. **Eserleri/Nesir:** *Rusya Müslümanları* (Rusça 1881), *Mirât-ı Cedid* (Bahçesaray 1882), *Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene* (İst. 1885, Prof. M. Kaplan tarafından sadeleştirilerek *Türk Kültürü*'nde sayı 180 yeniden yayımlandı.), *Hâce-i Sıbyân* (Bağçesaray 1894), *At-*

778. AKŞEHİRLİ-ZÂDE ALİ HAYDAR (ölm. 1332/1914)

Manisa şer'îye hâkimiydi. Akşehirli Hasan Fehmi Efendi'nin oğludur. 1263/1846 tarihinde İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Rüşdiyesi'nin ardından medreseye devam ederek çeşitli hocalardan icazet aldı. 1867'de Fatih Camii'nde ders vermeye başladı. Aynı yıl Edirne, 1868'de Haremeyn ve 1869'da İstanbul payesi aldı. 1874'de Anadolu kazaskerliği, 1875'te Rumeli kazaskerliği verildi. 1868'de Divan-ı Zabtiye azası oldu. 1869-1871 arasında muhakemât-ı maliye azalığı yaptı. 1878'de Adana merkez naibliğine, 1298/1880'de Manisa naibliğine getirildi. 1888'e kadar bu vazifede kaldı. 1888'de Kütahya, 1891'de Selanik merkez naibliklerine getirildi. Daha sonra tekrar Manisa niyabetinde bulundu. 1321 yılında görevden alınmış, İstanbul veya Mısır'a tahrirat vazifesine tayin edilmişti. 1323'te Urfa'ya gitmesi tebliğ edildi. İstifa ederek mazulen Manisa'da oturmayı tercih etti. 1908'den sonra bir müddet İstanbul'da kalmış olmalıdır. 1914 veya 1915 senelerinde ölmüştür. Ali Haydar Efendi çoğu dini olmak üzere dokuz kitap yazmıştır. Tıp üzerine *Frengi Marazı Hakkında Bir Makale* (T, *فرنكي مرضي حقه*, *بر مقاله*) adlı bir eseri vardır. Makale Dr. Ütücüyan tarafından neşredilmiştir. Eserde frenginin belirtileri, teşhis ve tedavisi, korunma yolları ve alınması gereken tedbirler anlatılır.

Başı: هر كسك كندي منافعني كوزتمسي مالك اولديغي قوهء عاقله نك مقتضاسيدر. عجا
انسان يالكز عقل ايله نافعى، مضري تعيينه مطلقاً مقتدر بولونورمي؟ ...

Baskısı: 1. cüz, 2. baskı: İstanbul, Sıhhat Matbaası, 1304/1305, 19x12(16x8) cm, 32 sayfa; *SÖBKK*, I-II, 211; *TÜBATOK/AHTE*, VI, 433; Özge, I, 425; *MÇOB*, s. 143; *MKAHTBK*, I, 605.

Bibliyografya: Ömer Faruk Huyugüzel İzmir Fikir ve Sanat Adamları, s. 50-52; *BOA*, *Y.EE.KP.*, nr. 21/2009, nr. 26/2551

779. GASPIRALI İSMAİL (ölm. 1332/1914)

1267/1851 yılında Kırım'ın, Bahçesaray şehri yakınındaki Avcıköy'de doğdu. Babası Mustafa Ağa Yalta yakınındaki Gaspıra köyündendir. Gaspıralı İsmail ilk tahsiline Bahçesaray'da başladı. Voronej'deki askeri idadi'ye girdi. Moskova'daki askeri idadiye nakl edildi. Moskova'da okurken Girit'teki Yunan eşkiyasına karşı savaşmak için yola çıktı. Odesa'da yakalandı. Bunun üzerine askeri mektebi bıraktı. On yedi yaşındayken Kırım'da Rusça ve Türkçe öğretmenliğine başladı. 1289/1872'de Paris'e gitti. Orada hem Fransızca öğrendi hem Rusça tercümanlık yaptı. İki yıl sonra İstanbul'a geldi. Bir yıl kadar yazarlık yaptıktan sonra Kırım'a döndü. 1295/1878 yılında, yirmi yedi yaşındayken Bahçesaray belediye başkanı oldu. Yusuf Akçura'nın kızkardeşiyle evlendi. 1300/1883'te *Tercüman Gazetesi*'ni çıkarmaya başladı. Sonra bu gazete *Tercüman-ı Ahvâl-i Zaman* adını alıp günlük gazete oldu. Bu arada medreseleri düzeltmeye, eğitim metodlarını Avrupalılaştırmaya çalıştı. Mısır ve Hindistan'a seyahat yaptı. İslam memleketleri

Central Asian Survey, 3/4, 1984, Oxford.

From Bakhchisarai to Bukhara in 1893:
Ismail Bey Gasprinskii's Journey to
Central Asia

EDWARD J. LAZZERINI

During the nineteenth century a trickle of determined people attempted the long, arduous journey to Central Asia. Their purposes were as varied as were their backgrounds and national origins; some even acquired deserved reputations for their exploits, wild adventures, and daring escapes from dangers natural and human. A substantial, often romantic, usually colorful literature flowed from the pens of these intrepid travellers, whose descriptions provide much of what the world knew then and what it knows now about life in the region. Although the catalogue of such accounts would be quite extensive, any briefer listing would invariably include works by Arminius Vambéry, the Hungarian orientalist, confidant of Sultan Abdülhamid II, frequent intelligence agent for the British government, and adamant russophobe; Eugene Schuyler, who spent almost six years from 1870 until 1876 in St. Petersburg serving with the American legation; Januarius Aloysius MacGahan, a correspondent of *The New York Herald*; Frederick Gustavus Burnaby, a captain of the British Horse Guards; and Henry Lansdell, an Anglican cleric and philanthropist, with a passion for prison reform.¹

In May, 1893, another man, little known outside of his native Crimea, journeyed to Central Asia for reasons shared by no other traveller before or since. The man was Ismail Bey Gasprinskii, a forty-two-year-old visionary zealously committed to the modernization of the Islamic community in Russia and elsewhere.² He set out for Central Asia to persuade both local Russian officials in Turkestan (that portion of the region only recently annexed to the Tsarist Empire) and the Emir of Bukhara (whose territory was a Russian protectorate) to sponsor educational reforms in schools for native children along the lines of what was called the "new method" (*usul-i cedid*). Originally designating a phonetic approach to more effective linguistic instruction, "new method" had broadened to encompass an entirely different notion of education in general.

Gasprinskii, Ismail Bey

İSMAİL GASPIRALI'NIN BİLİNMEYEN BİR RİSALESİ: "MEKTEP VE USÛL-İ CEDİD NEDİR?"

İbrahim MARAŞ

İsmail Gaspıralı (1851-1914), Türk dünyasının en fazla tanınan düşünürlerindedir. Onun, XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki yoğun faaliyeti sadece Türk dünyasında değil, bütün İslâm âleminde yankılar yapmıştır. 1870'li yıllardan itibaren yaptığı çalışmalar neticesinde önce *Russkoe Musulmanstvo* (Rus İslâm'ı)¹ adlı eserini basan Gaspıralı bu tarihten itibaren ömrünün sonuna kadar onlarca esere imza atmış ve 1883'den itibaren çıkarmaya başladığı *Tercüman* gazetesindeki yazılarıyla da bütün Türk dünyasında eğitim reformunu resmen başlatmıştır. O, geliştirdiği yeni metoda usûl-i cedîd (yeni usûl), usûl-i savtiye (fonetik usûl) veya usûl-i tedriciye (kademeli usûl)² demektedir.

Gaspıralı ilk usûl-i cedîd mektebini 1884'de Bahçesaray'da Kaytazağa mahallesinde açmış ve bu mektepte, aynı yıl basılan kendi kitabı; "Hoca-i Sıbyân" alfabeti okunmuştur.³ Gaspıralı bu ilk usûl-i cedîd mektebinin ardından bütün Türk dünyasında yeni usûl mektep ve medreselerin kurulmasına öncülük etmiş, böylece müslüman Türk âleminde hummalı bir faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bu hummalı faaliyet neticesinde çağın gelişen ilimlerinden haberdar, ana dilinde okuma yazma bilen ve kendi millî, dinî kimliğine sahip bir nesil, başta Kırım ve Kazan olmak üzere, bütün Türk dünyasında yetişmeye başlamıştır.

"Usûl-i Cedîd" mekteplerinin sayısı Gaspıralı'nın 1894'de verdiği rakamlara göre, yani yaklaşık on yıl içinde, Kırım ve diğer Türk vilâyetlerinde yüzün üzerinde bir sayıya ulaşmıştır.⁴ Bu sayının daha sonraki yıllarda (1914'de) 5.000'e ulaştığı da ifade edilmektedir.⁵

1 İsmail Gaspıralı, *Russkoe Musulmanstvo - Müslî, Zâmetki i Nablyudeniya Musulmanina* (Bahçesaray, 1881).

2 Gaspıralı "usûl-i tedriciye" ismini aşağıda metnini vereceğimiz makalesinde kullanmaktadır. bkz. *Mektep ve Usûl-i Cedîd Nedir?* (Bahçesaray, 1894), s. 6.

3 Kırımlı Cafer Seydahmet [Kırımlı], *Gaspıralı İsmail Bey* (İstanbul, 1934), s. 106.

4 Gaspıralı, *Mektep ve Usûl-i Cedîd Nedir?*, s. 1 (Gaspıralı aynı bilgiyi 1895'de *Tercüman*'da da vermektedir. bkz. Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler* (1905-1916) (Ankara, 1996), s. 56.

5 Kırımlı, a.g.e., s. 56.

İsmail Gaspıralı'nın usûl-i cedîd ve mektep hakkında şimdiye kadar bilinmediğini zannettiğimiz konuyla ilgili bir risalesine Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde yaptığımız çalışmalar sırasında rastladık. 1894 tarihli 37. nüsha *Tercüman* gazetesine ilave olarak verilmiş olan 10 (on) sahifelik bu küçük kitapçık *Mektep ve Usûl-i Cedîd Nedir?* adını taşımaktadır.⁶ Cedîdçilik araştırmaları açısından oldukça önemli olan risale Gaspıralı'nın "dilde birlik" ilkesi doğrultusunda yazdığı bir makaledir, çünkü Osmanlı Türkçesine çok yakın bir dille yazılmıştır. Makalede, ayrıca, başta Kırım ve Kazan Tatarcası olmak üzere, diğer Türk şivelerinden de bazı kelimelere ve cümle yapılarına yer verilmiştir.

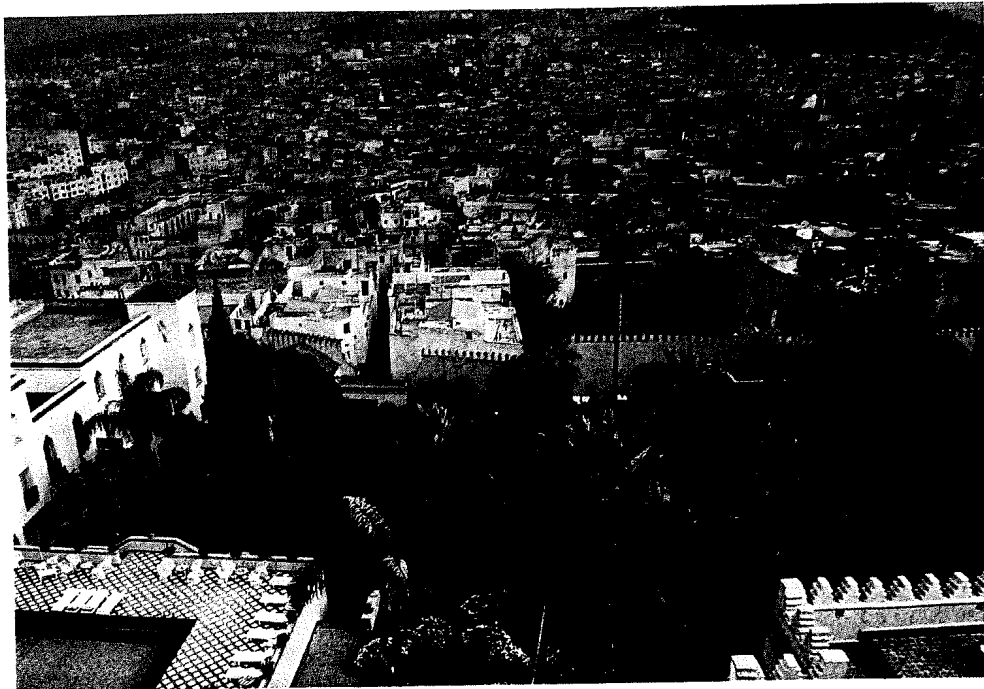
Usûl-i Cedîd'in bir nevi savunmasının yapıldığı bu küçük makale, bizzat Gaspıralı'nın kalemıyla "mektep" ve "usûl-i cedîd" in ne olduğunu anlatması açısından çok önemlidir. "İnsan bilmediğinin düşmanıdır" ilkesinden yola çıkan Gaspıralı, makalesinde, eski usûl eğitimin ve öğretimin eksikliklerini, İslâm dininin eğitim ve öğretime verdiği önemi ve zamanın bu konuda getirdiği zaruretleri, Avrupa ile de kıyaslayarak, izah etmektedir.

Gaspıralı, makalesinin başında, yazısının yazıldığı zamana kadar (1894), Kırım ve sair vilâyetlerde yüzden fazla usûl-i cedîd okulunun mevcudiyetinden bahsederek, yeni usûlün "ne olduğu" ve "neden gerektiği" konularının yeterince anlaşılmadığından şikâyet eder. Gaspıralı, makalesini üç bölüme ayırır: "Dinimizin ve zamanımız hükmü nedir?" başlığını taşıyan ilk bölümde Avrupa ile İslâm ülkelerini kıyaslayan Gaspıralı, okuyup yazmanın Allah-u Tealâ ve Peygamberi (s.a.v.) tarafından emredildiğini deliller getirerek ispata çalışır. İkinci bölümde "Eski Usûl Tedris ve Mektep" konusunu anlatan Gaspıralı, eski okulların çeşitli kusurlarından bahsederek, bunlardan dört tanesinin üzerinde önemle durur. Gaspıralı, bunlar arasında; Türkçe kıraâtın olmayışı, yazı, meşk ve inşanın öğretilmemesi, uzun süre öğretim yapılmasına rağmen yeterli sonucun alınamayışı, usûl ve nizamın olmayışı, her gelen öğrencinin her

6 Şimdiye kadar Gaspıralı ile ilgili doğrudan ve dolaylı çalışmalarda bu risaleye rastlayamadık. Bunun için şu literatüre bakılabilir: Edward James Lazzerini, "İsmail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914" (basılmamış doktora tezi), University of Washington, 1973; Kırımlı Cafer Seydahmet [Kırımlı], *Gaspıralı İsmail Bey* (İstanbul, 1934); Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)* (Ankara, 1988); (İlmî Heyet), *Rossiya i Vostok* (Kazan, 1993) (Bu kitapta Gaspıralı'nın *Russkoe Musulmanstvo* ile *Russko-Vostochnoe Soglayenie* risaleleri ile Alexandre Bennigsen ve Lev İppolitoviç Klimoviç'in Gaspıralı ile ilgili makaleleri yer almaktadır, ayrıca bir bibliyografya da eklenmiştir); Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler* (1905-1916) (Ankara, 1996); Saray, Mehmet, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey* (Ankara, 1987).

Posefine
Keyalim

2. KASIM 1985

FIGURE 4. Gardens of the Palais Jamai, Fez.

potential of the site. The rich botany of the site, with numerous endemic plants, has become a focus of the visitor's experience of the site.

An area of some activity has been the restoration of historic gardens. Key examples are the gardens at Topkapı in Istanbul and the courtyard garden in Marrakesh in Morocco undertaken by the Aga Khan Trust for Culture. One can also point to the restoration of historic gardens carried out by the Turkish Touring Association at Yildiz Park in Istanbul. Much of this work, however, has been done without the benefit of detailed examination of the historical record or archaeological investigations that would permit a more reliable view of the historic appearance of the gardens and the plant materials that were used.

Landscape architecture as a professional degree is not offered in university curricula in the region. Therefore, most projects are undertaken by foreign-trained professionals (educated usually in Germany, France, Britain, the United States, or Canada) or by expatriates. Establishment of a university-level course in landscape architecture would be an important step in strengthening local capacity and furthering appreciation of landscape design.

BIBLIOGRAPHY

Aga Khan Award for Architecture. *Place of Public Gardening in Islam*. Proceedings of Seminar Five in the series Architectural Transfor-

mation in the Islamic World, held in Amman, Jordan, 4-7 May 1980.

Aga Khan Award for Architecture. 1992.

Cochrane, T., and J. Brown, eds. *Landscape Design for the Middle East*. London, 1978.

Klein, K., and June Taboroff. "Landscape Art in the OQ." *Aramco World* 1992.

Landscape Design, no. 114 (May 1976). Special issue on Middle Eastern landscape design.

Mimar 8. Gardens and Landscapes, 1981.

World Bank country and urban sector studies. Washington, various dates.

JUNE TABOROFF

GASPRINSKII, ISMAIL BEY (1851-1914), Crimean Tatar reformer, educator, and publicist, regarded as an architect of modernism among Muslim Turkic subjects of the Russian Empire. Born in a small Crimean village to a family that had served in the Russian military for two generations, Ismail Bey was schooled first in a local *maktab* and then in Russian military academies before spending nearly three years abroad, principally in France and the Ottoman Empire. Upon his return to Crimea he taught Russian briefly in the Zincirli *madrasah* and served a four-year term as mayor of Bakhchisarai from 1878 to 1882. In that period he published a defining essay, *Russkoe musul'manstvo*, which chal-

especially madrasas, and the registration and approval of all Muslim schools, but little came of his proposals except committee reports. He could not employ enough school inspectors to keep sufficient tabs on their subjects, particularly since very few Russian officials obeyed his injunctions to learn local languages. Small and informal maktabas largely evaded state control, while as late as 1915 inspectors were discovering madrasas that had existed for decades without bothering to register with local authorities. In spite of Dukhovskoi's efforts to impress Tashkent religious authorities with the value of learning Russian, virtually no madrasas offered the language on a regular basis until that same year.⁵⁰

Russian officials also disagreed among themselves on how to deal with the Muslims, a problem exacerbated by poor communications and long distances between central and peripheral nodes of Russian control. Dukhovskoi insisted that Muslim clergy should not be allowed to organize themselves into spiritual administrations as existed among the Tatars and that no coordination should be permitted between the Mufti at Ufa and Turkestani clergy. He was deeply afraid that such organizations would facilitate Pan-Turkist or Pan-Islamist union against Russia. Yet the Russian governor at Samarkand advocated creating just such a Muslim spiritual administration in order to better control clerical activities. There was a similar division over school policy, with some officials and scholars (including educator N. P. Ostroumov and Nalivkin) supporting greater control and others (Kerensky and Syr Daria Oblast governor S. M. Gramenitskii) wanting to continue ignoring the whole business.⁵¹ Dukhovskoi issued clear directives to his subordinates but in the conditions of the late empire could not guarantee that they would be carried out. Consistent action was also rendered close to impossible by the high turnover of governors-general in the last 20 years of Imperial rule: between Dukhovskoi in 1898 and A. N. Kuropatkin in 1916, no fewer than seven other men held the post.

REFORM AND MODERNIZATION MOVEMENTS

By the early twentieth century cultural and political developments among Turkestanis had slipped beyond the control of even the most effective Russian officials. While Pan-Turkism, a quasi-nationalist and modernizing movement founded by Crimean Tatar Ismail Bey Gasprinskii/Gaspirali (1851–1914), was indeed gaining influence in Turkestan and Bukhara, internal changes proved to be an even greater engine of restiveness. The continuing immigration of Russian settlers to the northeast caused the number of peasant uprisings to increase, but these remained disorganized and easily contained. A much more directed response to Russian domination came from small groups of educated men, often from

⁵⁰In 1881 a Russophile qadi in Chimkent, Sattar Khan Abdulghaffar oghli, strongly advocated teaching Russian in the local madrasa, but he was alone in his efforts. Khalid, pp. 82–83.

⁵¹Bendrikov, p. 76.

wealthier families, who wanted to restore power to their people through social or political reform. The best known of these loosely organized groups were the Jadids, or "New Method" men (from the Arabic/Turkic *usul-i jadid*), who developed an educational, literary, and political movement in Turkestan and, under much tougher circumstances, in Bukhara.⁵² The urban and Westernized social stratum produced another, more secular collection of native reformers, who became prominent after 1917. The clergy, often depicted in later Soviet works as a unified reactionary bloc, were, in fact, divided between those who favored religious and social reform to meet the Western challenge and those for whom an ever more rigid adherence to tradition was the only way to restore former glory. This divided response to Imperial domination in Turkestani society was very similar to the intellectual responses seen in Egypt, the Ottoman Empire, and Iran and is, in part, a testament to Turkestan's continued ties with the larger Islamic world.

Perhaps the only thing that these groups had in common was a higher level of education, whether traditional or Russian, than the average and a greater degree of contact with international developments. Adeeb Khalid has found that even within one relatively unified group, the Jadids, there is no single determining class or social characteristic.⁵³ Despite their differences, the activities of these various reformers were highly disturbing to Russian and Bukharan officials, who tended to view them as a much more unified threat than they were.

Gasprinskii and other Tatar thinkers were the founders of Jadidism, basing their educational philosophy on a Western and fairly secular ideal. The heart of Gasprinskii's system was the phonetic teaching of a unified Turkic language, to promote both real literacy and unity among all Turks.⁵⁴ While Gasprinskii himself disdained standard Islamic education, the Turkestanis who adopted his ideas were mostly men from traditional madrasas. Mahmud Khoja Behbudi (1874–1919) was the son of a qadi in Samarkand who himself earned as living as a qadi, and who acquired his reformist ideas while on *hajj* in the Ottoman Empire and Egypt. Munawwar Qari (1880–1933) was the son of a mudarris in Tashkent, studied in Bukhara, and became an imam. Abdulla Awlani (1878–1934), Sayyid Ahmad Siddiqi (1864–1927), and Hamza Hakimzade Niyazi (1889–1929) all were clergy or had several years of education in a madrasa. The Turkestani Jadids were not interested in replacing Islamic education with a Western scientific or secular form. They envisioned religious schools that were humane (no more routine beatings), orderly, and dedicated to teaching students functional literacy. Understanding Islamic history and methods of thought was important, so that students could actively use their knowledge to defend and improve their society. This was a far cry from the traditional emphasis on memorizing texts to be recited at the ritually

⁵²"Jadid" has become the standard name in Western scholarship, but they referred to themselves more often as *ziyalilar* (intellectuals) or *taraqqiparwarlar* (progressives). Khalid, p. 93.

⁵³Ibid., p. 103.

⁵⁴See Sergei Zenkovsky, *Pan-Turkism and Islam in Russia* (Cambridge: Harvard University Press, 1960).

Shoshana Keller, To Moscow, Not Mecca, London 2001, ISBN 94663

93

707 NASIN 82

İslâm Ansiklopedisi

The CRIMEAN TATARS

between remaining faithful to one's Muslim heritage and learning Russian. He believed that the Turkic and Arabic languages, used by peoples and states hostile to Westernization and modernization, could not act as vehicles for the introduction of modern ideas into their societies. He knew of the advances that had been made in the first half of the century in Egypt under the tutelage of Muhammad Ali, who had found the French language to be an instrument of education among his Arab subjects. Merjani was not unfaithful to Islam; he was a firm believer who was convinced that Islam's survival depended upon its adaptation to the modern world.¹⁶

Gaspirali Ismail Bey

Gaspirali

Gaspirali Ismail Bey

In the Crimea, the initiator of the new Tatar intelligentsia was Ismail Bey Gaspirali (Gasprinskii), a student of the ideas of Merjani. Emerging from an impoverished Tatar *dvorianstvo* family, Gaspirali began his education in the traditional village *medresse*. With the encouragement of a friend in the city merchant guild, Gaspirali went on, first to St. Petersburg to learn Russian, then to Paris to learn French, returning five years later to the Crimea in 1866.¹⁷

Alan Fisher

In 1871, Gaspirali went to Istanbul; for the next four years he spent his time studying in Istanbul and in Paris. In Istanbul he learned of the activities of the Young Ottomans; in Paris he made contact with both liberals and socialists. Returning to Bahçesaray in 1875, he became acquainted with Merjani's ideas, and on the basis of his experiences in Europe, he concluded that Merjani's prescriptions for Islam were the paths Muslims should follow. The way to modernity for Russia's Muslims was inexorably tied to the Russian language and culture. This view of his has been a difficult one for Crimean Tatars in the twentieth century to accept.

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
8343
947-6
FIS-C

Upon his return to Bahçesaray in 1875, Gaspirali was named instructor of the Russian language at the *medresse* there. He occupied this post for two years, during which time he studied some of the Russian Slavophiles, particularly Katkov, and began to develop the foundations for his nationalist ideas. In 1877, the Tatars of Bahçesaray elected him mayor of the city, a position he filled for five years. In 1881, he resigned to devote his time to education and journalism.¹⁸

Both his origins in the class that had suffered most during the nineteenth century and his training in traditional Islamic subjects, followed by his exposure to what must have appeared to his countrymen as a somewhat fantastic society in Russia and France, led him to introduce among the Tatars the first internal challenges to their inherited traditions. Convinced that his own Crimean society was in danger of complete internal collapse because its traditions were too weak to resist political and social assaults from Russian

HOOVER INSTITUTION PRESS
Stanford University, Stanford, California